

USSMAD
IJSPFR

ISSN: 2791-9854

USSMAD

Uluslararası Sosyal, Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi

International Journal of Social, Political and Financial Researches (IJSPFR)

Temmuz 2023 Cilt:3 Sayı:1

USSMAD Hakemli ve Süreli Bir Dergidir.
Temmuz/Aralık Aylarında Olmak Üzere Yılda İki Kez Yayınlanır

IJSPFR is a Peer Reviewed and Periodical Journal.
Published Twice a Year in July/December

dergipark.org.tr/en/pub/ussmad

www.ussmad-journal.com

ussmad.journal@gmail.com

**Uluslararası Sosyal, Siyasal ve Mali Araştırmalar
Dergisi (USSMAD)**

**International Journal of Social, Political and Financial
Researches (IJSPFR)**

ISSN: 2791-9854

**Temmuz-2023
Cilt: 3 Sayı: 1**

BAŞ EDİTÖR

MALİ ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ ADINA İMTİYAZ SAHİBİ

Doç. Dr. Osman GEYİK

EDİTÖR

YAYIN KURULU BAŞKANI

Doç. Dr. Gamze Yıldız ŞEREN

YARDIMCI EDİTÖR

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KÖSTEKÇİ

ALAN EDİTÖRLERİ

MALİYE ALAN EDİTÖRÜ

Doç. Dr. Gamze Yıldız ŞEREN

Doç. Dr. Osman GEYİK

İKTİSAT ALAN EDİTÖRÜ

Doç. Dr. Mehmet SONGUR

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ALAN EDİTÖRÜ

Doç. Dr. Gökmen KANTAR

SOSYAL HİZMET ALAN EDİTÖRÜ

Doç. Dr. Özgür ALTINDAĞ

İŞLETME ALAN EDİTÖRÜ

Doç. Dr. Osman ÖZDEMİR

HUKUK ALAN EDİTÖRÜ

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan KORKMAZ

TURİZM ALAN EDİTÖRÜ

Doç. Dr. Reşat ARICA

EDİTÖR ASİSTANI

Arş. Gör. Tolga SEZDİ

Arş. Gör. Muhammed Fatih CÜRE

YAYIN KURULU

- Prof. Dr. Abdullah ÇELİK - Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Dibyesh ANAND - University of Westminster
Prof. Dr. Erşan SEVER - Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Farhang MORADY - University of Westminster
Prof. Dr. Ljiljana MARKOVIĆ - University of Belgrade
Prof. Dr. Mahmut TEKÇE - Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ - Yalova Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ŞİŞMAN - Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mithat Arman KARASU - Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Murat DEMİR - Harran Üniversitesi
Prof. Dr. M. Mustafa ERDOĞDU - Beykoz Üniversitesi
Prof. Dr. Nihat GÜLTEKİN - Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Robert W. MCGEE - Fayetteville State University
Prof. Dr. Serkan BENK - İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Stavros D. MAVROUDEAS - Panteion University
Doç. Dr. Abdunnur YILDIZ - Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Abdülkadir ÇORBACI - Adıyaman Üniversitesi
Doç. Dr. Anıl GACAR - Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe CEBECİ - Harran Üniversitesi
Doç. Dr. Gülçin TAŞKIRAN - Altınbaş Üniversitesi
Doç. Dr. Ghazala YAQUP - Kinnaird College for Women
Doç. Dr. Habip DEMİRHAN - Hakkari Üniversitesi
Doç. Dr. Osman ÖZDEMİR - Şırnak Üniversitesi
Doç. Dr. Özgür ALTINDAĞ - Dicle Üniversitesi
Doç. Dr. Özgür SARAÇ - Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Reşat ARICA - Batman Üniversitesi
Doç. Dr. Sevda AKAR - Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi
Dr. M.Sadık AYDIN - Mardin Artuklu Üniversitesi
Dr. Adam SOFRONIJEVIĆ - University of Belgrade

SAYI HAKEM KURULU

Doç. Dr. Cem Barlas ARSLAN - Anadolu Üniversitesi

Doç. Dr. Eda YEŞİL - Kırıkkale Üniversitesi

Doç. Dr. İsmail ENGİN - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Doç. Dr. İrem DİDİNMEZ - Hacettepe Üniversitesi

Doç. Dr. Rükân Kutlu KORLU - İzmir Demokrasi Üniversitesi

Doç. Dr. Tolga DURSUN - Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Doç. Dr. Tülin ALTUN - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Volkan YAKIN - Manisa Celâl Bayar Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Aykut AYDIN - Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Cevat TOSUN - Hitit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan ENGİN - Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Hikmet Dersim YILDIZ - Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

****Uluslararası Sosyal, Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi; sosyal , siyasal ve mali alanları kapsayan çeşitli konularda özgün Türkçe ve İngilizce bilimsel makalelerin yayınlandığı bilimsel, uluslararası hakemli ve açık erişimli bir elektronik dergidir. **Dergiye gönderilen tüm makalelerin bilimsel, etik ve dil açısından sorumlulukları yazarlara aittir.***

DİZİN & İNDEKSLER

Index Copernicus (ICI World)

International Scientific Indexing (ISI)

Scientific Indexing Services (SIS)

International Services for Impact Factor and Indexing (ISIFI)

Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)

International Institute of Organized Research (I2OR)

Directory of Research Journal Indexing (DRJI)

Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD)

CiteFactor Journal Indexing

ResearchBib Academic Database

IP Indexing Portal

ISSN Portal

OpenAIRE

Zenodo

EDİTÖRDEN

Değerli bilim insanları ve araştırmacılar;

Yayın hayatına DergiPark'ta devam etmeye başlayan Uluslararası Sosyal, Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi- USSMAD 'ın 2023 Temmuz sayısının sizlerle olmasından dolayı son derece gururluyuz. Literatüre alanında katkı sunmayı gaye edinen dergimizin dizin başvurularının devam ettiğini ve yakın zamanda güzel haberler alacağımızın müjdesini sizlerle paylaşmak isteriz.

USSMAD 2023 Temmuz sayısı 5 bilimsel makale ve 1 kitap değerlendirmesi ile siz değerli okur ve araştırmacılarla buluşmuş, bilişim teknolojileri, Covid-19 ve göç meseleleri gibi güncel konuların yanı sıra bütçe ve vergi hususunda araştırmalara da yer vermiştir. Bu sayımızda kıymetli çalışmalarıyla yer alan araştırmacı ve akademisyenlere teşekkür ediyoruz.

Gün geçtikçe kök salan bir çınar gibi USSMAD; sosyal bilimler alanında hali hazırda geniş bir araştırmacı kitlesine ulaşmış ve her geçen gün kıymetli eserleri sizleri buluşturmak için yoğun bir çalışma temposuna girmiştir. Hiç kuşkusuz bu süreçte bizler için oldukça değerli olan tüm bilim insanları ve araştırmacılara teşekkürü ayrıca bir borç biliriz. Bir teşekkürümüz de makalelerin yayın sürecine hazırlanmasında katkısı olan tüm paydaşlarımıza...Bilim Kurulu, Yayın Kurulu ve Hakem Kurulumuza sonsuz teşekkürlerimizle...

Her ne kadar yaraları her geçen gün daha fazla sarılmaya çalışılsa da, 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen Kahramanmaraş merkezli ve 11 ilimizi etkileyen depremin derin acısını paylaştığımızı bu vesileyle belirtmek isteriz. Depremde hayatını kaybedenlere Allah'tan rahmet, yakınlarına başsağlığı, yaralılara acil şifalar diliyoruz.

Başımız sağ olsun...

Doç. Dr. Gamze Yıldız ŞEREN
Editör-Yayın Kurulu Başkanı

İÇİNDEKİLER

- 1** *Covid-19 Kaygı Düzeyinin Online Satın Alma Davranışlarına Etkisinde Marka Güveninin Aracılık Rolü* **1-17**

The Intermediate Role of Brand Trust in The Effect of The Covid-19 Anxiety Level on Online Purchase Behaviors
Baran ARSLAN & Ebru TANRIKULU
- 2** *Bilişim Teknolojileri ve Türkiye Ekonomisindeki Yeri Üzerine Bir İnceleme* **18-32**

A Review On Information Technologies and Their Place in The Turkish Economy
Gökçen AYDINBAŞ
- 3** *Türkiye’de Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Yerel Yönetimlerin Hizmet Sunumuna Etkisi* **33-49**

The Effect of Syrians Under Temporary Protection in Türkiye on the Service Provision of Local Governments
Erkan DAĞLI & Cihan YÜKSEL
- 4** *Bir Karadelik Göstergesi Olarak Türkiye’de Sosyal Güvenlik Kurumu’na Yapılan Bütçe Transferleri* **50-61**

As a Black Hole Indicator Budget Transfers to Social Security Institution in Turkey
Mehmet BULUT
- 5** *Vergi Hatalarına Karşı Verilen Düzeltme Beyannameleri ile Bunlar Üzerinden Tarh Edilen Vergi ve Cezalara Karşı Dava Açılması* **62-69**

Correction Declarations Given for Tax Errors and Litigation Against Taxes and Sanctions Imposed on These
Abdullah ÖMERCİOĞLU
- 6** *Freudyen İktisat Üzerine Bir Kitap İncelemesi: Erdem Seçilmiş, Freudyen İktisat, Efil Yayınevi, 2017* **70-74**

A Book Review on Freudian Economics: Erdem Seçilmiş, Freudian Economics, Efil Publishing, 2017
Osman GÜLDEN

Uluslararası Sosyal Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi

International Journal of Social, Political and Financial Researches

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ussmad>

Covid-19 Kaygı Düzeyinin Online Satın Alma Davranışlarına Etkisinde Marka Güveninin Aracılık Rolü

Baran ARSLAN, Doç. Dr.

Harran Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme, barslan@harran.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7582-749X

Ebru TANRIKULU, Arş.Gör.

Harran Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme, tanrkuluebru@harran.edu.tr

ORCID: 0000-0002-8586-0186

ÖZ

Bu çalışmada, Türkiye'de yaşayan ve kozmetik ürün satın alımı yapan bireylerin Covid-19 kaygı düzeylerinin online satın alma davranışlarına etkisinde marka güveninin aracılık rolünün olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma amacına uygun hazırlanan anket 583 bireye uygulanmıştır. Araştırmada toplanan verilerin dağılımının normalliğini belirlemek için yapılan Kolmogorov Smirnov testi sonucunda her üç değişken için verilerin normal dağılımlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlikleri Cronbach Alpha ile hesaplanmış olup, her üç ölçeğin de yüksek derecede güvenilir olduğu belirlenmiştir. Ayrıca her üç ölçeğe ilişkin açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda da her üç ölçeğin de tek faktörlü olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların Covid-19 kaygı düzeylerinin online satın alma davranışı üzerindeki etkisinde marka güveninin aracılık rolünü belirlemeye yönelik regresyon analizi yapılmış olup, marka güveninin Covid-19 kaygı düzeyinin online satın alma üzerindeki etkisinde aracılık rolü olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Her üç değişken arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya yönelik ise spearman korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda her üç değişken arasında zayıf ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 Kaygı Düzeyi, Marka Güveni, Online Satın Alma Davranışı.

JEL Kodları: M30, M31, M39.

The Intermediate Role of Brand Trust in The Effect of The Covid-19 Anxiety Level on Online Purchase Behaviors

ABSTRACT

In this study, it is aimed to determine whether brand trust has a mediating role in the effect of Covid-19 anxiety levels on online purchasing behaviors of individuals living in Turkey and purchasing cosmetic products. The questionnaire prepared in accordance with the purpose of the research was applied to 583 individuals. As a result of the Kolmogorov Smirnov test performed to determine the normality of the distribution of the data collected in the study, it was concluded that the data for all three variables were not normally distributed. The reliability of the scales used in the study was calculated with Cronbach Alpha, and it was determined that all three scales were highly reliable. In addition, explanatory factor analysis was performed for all three scales. As a result of the analysis, it was determined that all three scales had a single factor. A regression analysis was conducted to determine the mediating role of brand trust in the effect of participants' Covid-19 anxiety levels on online purchasing behavior, and it was concluded that brand trust did not have a mediating role in the effect of Covid-19 anxiety level on online purchasing. Spearman correlation analysis was performed to reveal the relationship between all three variables. As a result of the analysis, it was determined that there was a weak and positive relationship between all three variables.

Keywords: Covid-19 Anxiety Level, Brand Trust, Online Buying Behavior.

JEL Codes: M30, M31, M39.

Giriş

Yakın geçmişte yaşanan Covid-19 salgını ile dünya düzeninde bazı değişikliklerin meydana geldiği görülmektedir. Bu salgının günlük hayatta, sosyal mesafe, karantina, uzaktan eğitim gibi önlemler alınmasına sebep olmasıyla birlikte, insanların faaliyetleri etkilenmekle kalmamış, aynı zamanda bireylerin ruh sağlığı konusunda olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Tüm bunlara ek olarak, sosyal etkinliklerin yapılmaması, ekonomik kayıplar, sürekli olumsuz haberlere maruz kalma ve günlük rutinlerin kesintiye uğraması da ayrıca ruh sağlığı üzerinde negatif etkilere sebep olmuştur (Lakhan, Agrawal ve Sharma, 2020, s. 519). Diğer bir ifade ile, kaygı ve endişelerin arttığı görülmüştür.

Evde geçirilen sürelerin uzaması, aynı zamanda internet kullanımını artırmış ve insanların davranışları değişmiştir. Değişen davranışlar içinde e-ticaretin benimsendiği, online alışverişlerin arttığı ve tüketicilerin satın alma biçimlerinin değiştiği görülmektedir (Gao vd., 2020; Larios-Gómez vd., 2021). Bu bağlamda, ürün ve hizmet sağlayan işletmelerde ve ilişkisel pazarlama çabalarının başarısında kilit bir faktör olarak güven kavramsallaştırılmıştır (Delgado-Ballester ve Munuera-Alemán, 2005, s. 187; Sung ve Kim, 2010, s. 643). Kişinin markayı tutarlı, yetkin, dürüst, sorumlu vb. olarak görmesi, beklenti olarak markaya güvendiğini gösterebilmektedir (Delgado-Ballester ve Munuera-Alemán, 2005, s. 188). Özetle, güven tüketicilerin online alışveriş yapmalarını sırasında önemli bir faktör olarak belirtilmektedir.

Tüm bunlarla beraber, Covid-19 kaygı düzeyinin online satın alma davranışına etkileri ve marka güveninin bu etkide herhangi bir aracı rolü olup olmadığı, yapılacak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, konuyla ilgili kavramsal çerçeveye bakılacak ve sonrasında gerekli analizler yapılarak, araştırma sonuçlarından bahsedilecektir.

Bireylerin Covid-19 kaygısı düzeylerinin online satın alma davranışlarına etkisinde marka güveninin aracılık rolünü, her üç değişken arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada cevapları aranacak sorular şu şekildedir:

1. Türkiye’de yaşayan kozmetik sektörü tüketicilerinin Covid-19 kaygı düzeylerinin online satın alma davranışları üzerinde etkisi var mıdır?
2. Türkiye’de yaşayan kozmetik sektörü tüketicilerinin Covid-19 kaygı düzeylerinin marka güvenleri üzerinde etkisi var mıdır?
3. Türkiye’de yaşayan kozmetik sektörü tüketicilerinin marka güvenlerinin online satın alma davranışları üzerinde etkisi var mıdır?
4. Türkiye’de yaşayan kozmetik sektörü tüketicilerinin Covid-19 kaygı düzeylerinin online satın alma davranışları üzerinde etkisinde marka güvenlerinin aracılık etkisi var mıdır?
5. Türkiye’de yaşayan kozmetik sektörü tüketicilerinin Covid-19 kaygı düzeyleri, online satın alma davranışları ve marka güvenleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Covid-19 Kaygı Düzeyi

Çin’in Wuhan kentinde 31 Aralık 2019 tarihinde, deniz ürünleri toptan satış pazarında ortaya çıktığı düşünülen ve tüm dünyaya yayılan Covid-19, kısa süre içinde büyük değişikliklere sebep olmuştur (Zhu vd., 2020). Bu anlamda, pandemiye yol açan Covid-19, ilk olarak Çin’de görülmüş olmasına rağmen, büyük oranda Avrupa ve Amerika kıtasındaki ülkeleri etkilemiştir (Özdin ve Bayrak Özdin, 2020, s. 505). Altı ay içinde, bölgeler dahil 216 ülkede toplamda 13.876.441 vaka ve 593.087 ölümün gerçekleştiği kayıtlara geçmiştir (Lakhan vd., 2020, s. 519). Ateş, öksürük, nefes darlığı gibi şekillerdeki solunum yolu belirtileri görülen hastalarla yapılan araştırmalar sonucunda 13 Ocak 2020 tarihinde tanımlanmış bir virüs olarak literatüre geçmiştir. Koronavirüslerin, insanlarda ve hayvanlarda hastalıklara sebep olabilecek büyük bir virüs ailesi olduğu söylenmektedir. Türkiye’de ilk görüldüğü tarih, 11 Mart 2020 olarak belirtilmektedir. Vaka sayılarındaki artışlarla birlikte birçok önlemin alındığı ve günümüzde devam ettiği bilinmektedir. Sağlık Bakanlığı verilerine göre Türkiye’de, 14-27 Kasım 2022 tarihlerinde iyileşen sayısının 21.052, toplam vaka sayısının 17.042.722 ve toplam vefat sayısının ise 101.492 olduğu belirtilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı, 2020).

Yaşanan pandemi ile birlikte günlük hayatta, sosyal mesafe, karantina, uzaktan eğitim vb. şeklinde önlemler alınmıştır. Bu bağlamda, Covid-19 yalnızca faaliyetlerimizi etkilemekle kalmayıp, aynı zamanda ruh sağlığımızı da tehdit etmeye başlamıştır. Başka bir ifade ile virüse yakalanma korkusu, bu sebeple ölüm oranlarındaki artış,

tedavi eksikliği, virüsün nasıl kontrol altına alınacağı ya da hastalığı tedavi edecek aşının ne zaman bulunacağı konularındaki belirsizlik ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkilere yol açmıştır. Dahası, ciddi zihinsel sağlık sorunlarına ve psikolojik sıkıntılarının artmasına sebep olduğu düşünülmektedir. Tüm bunlara ek olarak, sosyal etkinliklerin yapılmaması, ekonomik kayıplar, sürekli olumsuz haberlere maruz kalma ve günlük rutinlerin kesintiye uğraması da ayrıca ruh sağlığı üzerinde negatif etkilere sebep olmuştur (Lakhan vd., 2020, s. 519).

Kişilerin bulaşıcı hastalık salgınlarında kaygı, travma, intihar düşüncesi, panik belirtileri yaşayabileceği yapılan bazı çalışmalar ile kanıtlanmaktadır (Taylor vd., 2008). Genelde, salgın hastalıkların fiziksel ve biyolojik sonuçlarına odaklanılır. Fakat çeşitli bulaşıcı hastalıkların psikiyatrik belirtileri olduğu ve gerçek hastalık iyileştikten sonra da bu belirtilerin devam ettiği belirtilmektedir. Bu bağlamda hasta bireyler ve aileleri depresyon, travma, intihar gibi durumlar yaşamaktadırlar (Tucci vd., 2017; Lakhan vd., 2020; Torales vd., 2020).

Tüm bunlarla beraber, yeni bir salgın olarak görülen ve binlerce bireyin ölümüne sebep olan, aynı zamanda gelecekle ilgili endişeleri artıran, önlemlerin yeterliliği konusundaki şüpheler, hastalığı kontrol altına almak için sağlık ve tıbbi ihtiyaçların sağlanması konuları Covid-19 ile ilgili kaygılara sebep olmuştur (Moghanibashi-Mansourieh, 2020, s. 1). Aynı zamanda, normal seviyesi üzerine çıkan anksiyete, bağışıklık sistemini zayıflatarak hastalığın bulaşma riskini de artırmaktadır (WHO, 2020). Pandemiyle birlikte panik satın almalar, stoklama yapma gibi davranışlar ortaya çıkmıştır. Bu da ürünlerde anormal derecede yüksek talep, önemli miktarda stok tükenmesi, artan fiyatlar ve olası kota satın alma dayatması gibi durumları meydana getirmiştir (Addo vd., 2020, s. 472). Yine, bireylerin mağazalara, sağlık merkezlerine akın etmesi sonucunda endişeli tepkileri hem toplumu rahatsız eden davranışları tetiklemiş hem arz sorunu ile karşı karşıya getirmiş hem de ruh sağlığı problemlerinin artışıyla başka bir önemli küresel halk sağlığı sorunu ortaya çıkmıştır (Moghanibashi-Mansourieh, 2020, s. 2; Lakhan vd., 2020, s. 520).

1.2. Online Satın Alma Davranışı

Hayatın doğal akışı sırasında, tüketim ihtiyacı doğmaktadır. Toplumun ihtiyaçlarının giderilmesi için üretim yapılmakta ve satın alımlar gerçekleştirilmektedir. Bunlardan biri de, ürün veya hizmetlerin internet üzerinden alışverişinin gerçekleştirilmesi anlamına gelen çevrimiçi satın alma olarak ifade edilebilir. Diğer bir ifade ile online alışveriş, günlük yaşantımızın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Özellikle büyük şehirlerde satın alımlar için zaman bulunamaması, istenen ürün veya hizmetin arzu edildiği şekilde elde edilememesi ve farklı seçenekleri göremek fiyat karşılaştırmasının yapılmak istenmesi gibi durumlar sebebiyle genelde online satın alma tercih edilmektedir (Danışmaz, 2020, s. 84). Bununla beraber, satın alma eyleminin, tüketimin ve tüketici davranışının, zamana, mekâna ve yere tabi olduğu düşünülmektedir. Ailedeki her iki tarafın çalışma hayatında olması, daha az çocuk sahipliği, şirketlerde kadın bireylerin giderek daha fazla idari pozisyonlara sahip olması gibi durumlar buna örnek olarak verilebilmektedir. Öte yandan, toplumun çok hızlı bir şekilde gelişimi, tek kullanımlık tüketimin artması ve pratiklik, tüketicilerin çevrimiçi alışveriş yapmasına sebep olmaktadır. Yine, Covid-19 ile beraber gelen sosyal mesafe, ticari kısıtlamalar, kaygı vs. bu salgından etkilenen insanların kısa vadede davranışlarını değiştirmesine neden olmuştur. Değişimin en fazla yaşandığı davranışlardan biri e-ticaretin benimsenmesi olarak ifade edilmektedir (Gao vd., 2020; Larios-Gómez vd., 2021). Bu salgınla birlikte, satın alma ve tüketici davranışları üzerindeki etkiler aşağıdaki tabloda özetlenmektedir (Larios-Gómez vd., 2021, s. 3);

Tablo 1: Covid-19 Nedeniyle Satın Alma ve Tüketim Davranışlarındaki Değişiklikler

Satın Alma ve Tüketimin Anlık Etkileri	
İstifleme İstifçilik, belirsizliği yönetmeye ve temel ihtiyaçlar için gelecekteki ürün tedarikinden korkmaya bir tepkidir. İstifçilik, savaş durumlarında, hiperenflasyonda ve karaborsada yaygın bir uygulamadır. İstifçiliğe ek olarak, yetkisiz araçların ürünü istiflediği ve fiyatları yükselttiği gri pazar da ortaya çıkmaktadır.	İtalya, İspanya, Almanya gibi Avrupa ülkelerinde hijyenik panik alımları, Amerika bölgesi dahil dünyanın geri kalanında tekrarlanmıştır. Aynı durum ekmek, su, et, dezenfekte ve temizlik (temel) ürünler için de geçerli olmuştur. Bazı bölgelerde gıda kıtlığının ortaya çıkması ve her şeyden önce bu olgu, zorlayıcı tüketici talebi fırsatı için sahte veya sertifikasız ürünlerle karşılaşmanın yanı sıra kişisel koruyucu ekipmanlara da sıçramıştır.

Tablo 1: Devam Covid-19 Nedeniyle Satın Alma ve Tüketim Davranışlarındaki Değişiklikler

Doğaçlama Ürün veya hizmet eksikliğini yönetmek için doğaçlama, yenilikçi bir uygulamadır. Krizlerde (iç savaşlar, doğal afetler, otoriter rejimler ve salgın hastalıklar) doğaçlama sistemik tüketim davranışı haline gelebilecek bir tüketim alternatifine yol açmaktadır.	Covid-19 salgınından önce toplum, kolaylık ve pratiklik için geri dönüşümü, yeniden kullanımı ve atılan atıkları geri kazanmayı azaltmıştı. Bu kriz döneminde düğünler, cenaze törenleri, dini kutlamalar telekonferans platformları üzerinden gerçekleşmeye başlamıştır. Bu platformlar aracılığıyla (Cisco EndPoint, Zoom, Microsoft Team, o Google Meet vb.) bilimsel ve akademik toplantılar, konserler ve okulların yanı sıra, bu geleneksel konum ve varlık odaklı etkinlikler video konferanslar ile uzaktan etkileşimle değişmiştir.
Birikmiş talep Kriz ve belirsizlik zamanlarında genel eğilim, temel olmayan ürün veya hizmetlerin satın alınmasını ve tüketilmesini ertelemektedir. Boş zaman ve dinlenme hizmetlerini reddetmenin ana sonuçları, gereksiz ürün veya mallar pazarlanmanın bir yolunu bulduğu için pandemi döneminin etkileri arasında görülmektedir.	Konserlere, spor karşılaşmalarına, barlara ve restoranlara katılmanın ve araba, mücevher, elektronik cihazlar ve hatta emlak gibi lüks ürünleri satın almanın sınırlamaları ile karşı karşıya kalınmıştır. Tüketiciler, satın alma özgürlüğü içinde ilk fırsatta İtalya'da, Fransa'da, İspanya'da, Almanya'da olduğu gibi çilginca mal ve hizmet satın almaya başlamıştır. Başka bir ifade ile kapanma yaşandıktan sonraki zamanda ihtiyaç duymadıkları ama satın alma ihtiyacını karşılayan satın alımlar gerçekleştirilmişlerdir, kalabalık plajlar, Zara gibi mağazalara akın edilmesi gibi.
Dijital teknolojinin kucaklanması Tüketiciler yeni teknolojileri ve uygulamalarını benimsemiştir. Pandemi gibi oldukça sıkıştırılmış bir döngü ağızdan ağıza iletişim ve tavsiyelerin, bilgi alışverişinin doğasını ve kapsamını büyük ölçüde değiştirmiştir.	Her biri bir milyardan fazla aboneye ve kullanıcıya sahip olan Facebook, YouTube ve WhatsApp, iletişim, eğitim, çalışma, eğlence, sağlık, din ve sosyal etkileşim için yeni platformlar haline gelmiştir. Ayrıca WeChat, LinkedIn, TikTok, Instagram, Twitter ve WhatsApp da artış göstermiştir. Disney, Netflix, Amazon Prime, ClaroVideo, HBO ve Disney channel gibi akış platformlarının gelmesi ve kalıcı olarak konumlandırılması da bu yenilikler arasında görülmektedir.
Çalışma gününe ilişkin düzenlemeler Salgın karşısında ve sonuçlarında iş ve ev, görevler, sohbet ve aile hayatında geçirilen zaman arasındaki sınırlar bulanıklaşmıştır. Pandemiden önce olduğu gibi şimdi teknolojik arabuluculukla evi daha verimli ve etkili hale getirmek için çalışma programlarına saygı duymak ve bunları çocukların okul faaliyetleriyle uyumlu hale getirmek gerekmektedir.	İş ve aile zamanlarının işverenler tarafından sağlanması tüketicilerin evde ürün satın almalarına, banka ve kredi kartlarıyla elektronik ödeme yapmalarına, hazır sağlıklı gıda tüketimini artırmalarına neden olmuştur. Programlar, günler, miktarlar ve markaların, ürünlerin veya hizmetlerin mevcudiyeti konusunda tüketici davranışlarında bir değişikliğe neden olmuştur.
Arkadaşlar ve aile ile okul toplantıları Görünüşe göre okul toplantıları (ilköğretimden üniversiteye kadar) ve aile düğünleri artık aynı yaklaşımla uzak bir bağlantıdan bilgi ve deneyimlerin paylaşıldığı düzenli ve programlı toplantılar haline gelmiştir.	İlkokullar ve hatta üniversite öğrencileri sanal törenler ve droid robotlar aracılığıyla mezun edilmiştir. Ancak bu durum duygu ve deneyimi doğrudan yaşamayı sağlamamaktadır.
Yeteneğin keşfi Tüketiciler, ürün veya hizmetlerinin üreticisi haline gelmiştir. Yani pandemi karşısında, sağlık koşulları ve pazara erişim göz önüne alındığında, içlerinde taşıdıkları üreten tüketici ve hatta girişimci ortaya çıkmıştır. İnovasyon ve ticari başarı potansiyeli keşfedilmiştir	YouTube, pandemi nedeniyle ya işini kaybederek ya da evde vakit geçirerek kendi ürettikleri mal ve hizmetleri öğretmek, paylaşmak, ticarileştirmek veya takas etmek için ağlara giren her yaşta girişimcinin kanal kaydı sayısını artırmıştır. Yemek pişirme, onarım, sanat, dil, akademik bilgi, turizm, zindelik ve sağlık alanlarında kendin yap kanalları artmıştır.

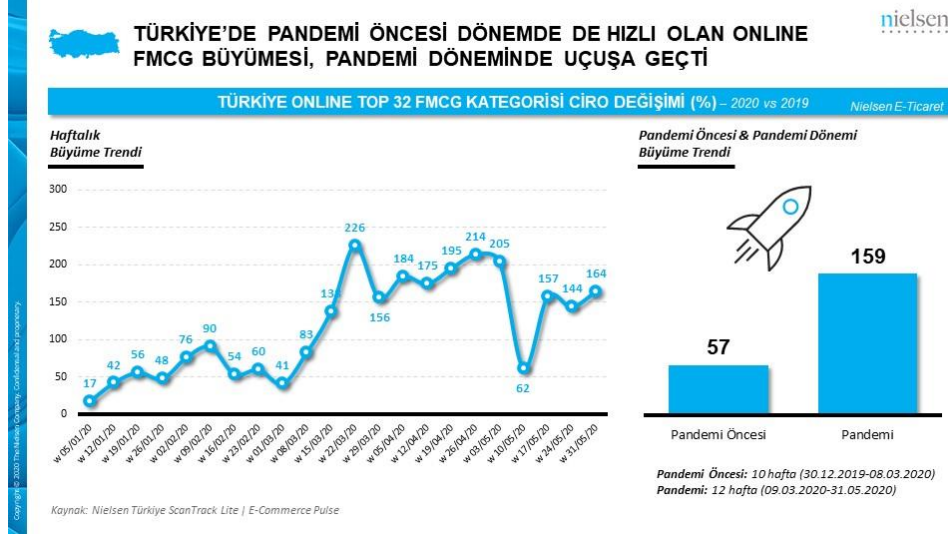
Kaynak: Larios-Gómez, E., Fischer, L., Peñalosa, M. ve Ortega-Vivanco, M. (2021). Purchase Behavior in COVID-19: A Cross Study in Mexico, Colombia, and Ecuador. *Heliyon*, 7(3), sf:3'ten uyarlanmıştır.

Tüm dünyada etkisini gösteren Covid-19 salgını, ülkemizde de birçok değişikliğe sebep olmuştur. Bu değişikliklerden biri alışveriş bağlamında, çevrimiçi satın alma davranışında yaşanmıştır. Fiziki mağazaların yanı sıra, neredeyse tüm işletmelerin online alışveriş sitelerinin olduğu görülmektedir. Bu anlamda tüketici, arzu ettiği ürünleri hem alternatifleriyle hem de fiyat bağlamında karşılaştırarak çevrimiçi ortamda satın alabilmektedir (Danışmaz, 2020, s. 84). 2022 yılının Ocak ayında, Türkiye'nin toplam nüfusunun 85.30 milyon olduğu, bunların %50.6'sının kadın, %49.4'ünün ise erkek olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte, 2022 yılında ülkemizdeki internet kullanan bireylerin sayısı 69.95 milyon olarak ifade edilmekte ve her geçen gün biraz daha artmaktadır (Kemp, 2022). Aynı zamanda, %65.7 oranında haftalık online alışveriş yapıldığı da kaydedilen sonuçlar arasında olmaktadır (We are social, 2022). Özetle, 85 milyon üzerinde nüfusa sahip Türkiye'nin, %77'nin üzerinde internet

penetrasyonuna sahip olması, ülkenin küresel e-ticaret kapsamında önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir (Deloitte, 2022, s. 24).

Salgınla beraber değişen tüketici davranışları ve tüketim alışkanlıkları hem işletmelerin iş yapma biçimlerini hem de bireylerin alışveriş tercihlerini değiştirmiştir. Hızlı tüketim ürünleri de diğer birçok kategori gibi bu durumdan etkilenmiştir. Tüm bu gelişmeler ışığında FMCG, diğer adıyla hızlı tüketim ürünlerinin salgın sonrasında online olarak çok hızlı bir şekilde büyüdüğü aşağıdaki tabloda görülmektedir (Printondemand, 2020):

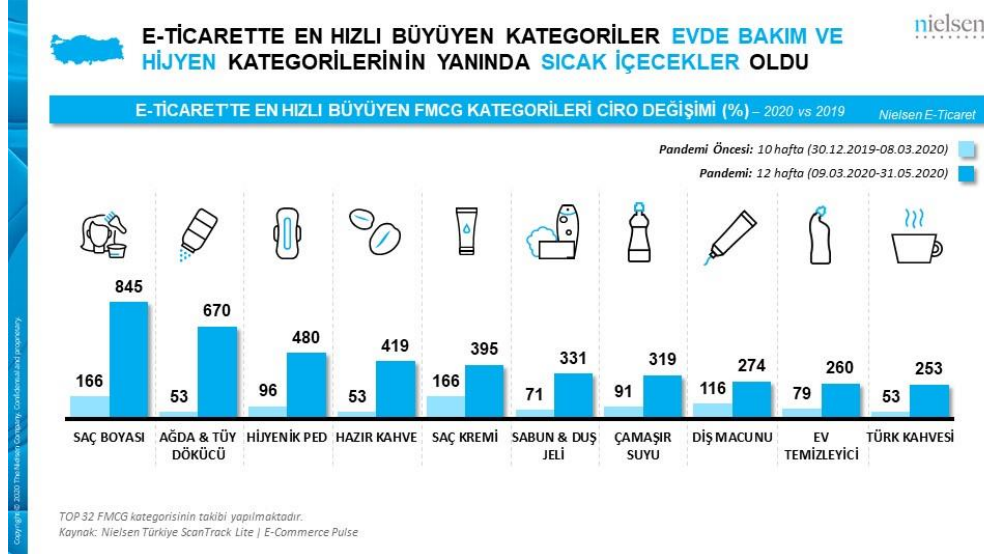
Tablo 2: Türkiye Online Top 32 FMCG Kategorisi Ciro Değişimi

Kaynak: Printondemand. (9 Temmuz 2020). *Pandemi'de Hızlı Tüketim ve E-ticaret*. Erişim adresi: <https://www.printondemand.com.tr/nielsen-turkiye-genel-muduru-didem-sekerel-erdogan-acikladipandemi-doneminde-turkiyede-fm-cg-satirlari-avrupanin-uzerinde-artis-kaydetti>.

Pandemi sonrasında kalıcı olarak e-ticaret kanallarındaki büyüme hızı, önemli bir dönüşümün kanıtı olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda e-ticaret kapsamında, salgının ilk 10 haftasında en çok büyüme gösteren kategorilerin, saç boyası (%845), ağda ve tüy dökücüler (%670), hijyenik ped (%480), hazır kahve (%419), saç kremi (%395), sabun ve duş jelleri (%331), çamaşır suyu (%319), diş macunu (%274), ev temizleyicileri (%260) ve Türk kahvesi (%253) şeklinde kayıtlara geçtiği belirtilmektedir.

Tablo 3: E-Ticarette En Hızlı Büyüyen FMCG Kategorileri

Kaynak: Printondemand. (9 Temmuz 2020). *Pandemi'de Hızlı Tüketim ve E-ticaret*. Erişim adresi: <https://www.printondemand.com.tr/nielsen-turkiye-genel-muduru-didem-sekerel-erdogan-acikladipandemi-doneminde-turkiyede-fm-cg-satirlari-avrupanin-uzerinde-artis-kaydetti>.

Bir pazar araştırma şirketi olan NielsenIQ'nun yaptığı çalışmaya göre, Türkiye'de online harcamalarla beraber dinamik bir büyüme gösteren hızlı tüketim ürünleri pazarı toplam satışlarının %5,7'sine ulaştığı görülmektedir. Yine, 2020 yılına kıyasla 2021 yılında e-ticaret alanındaki büyümenin %88 olduğu, 2022 yılının ilk 4 ayında ise bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla %68 büyüme kaydedildiği belirtilmiştir. Ülkemizdeki tüketicilerin, online alışverişi tercih etmelerinin bazı önemli nedenleri; %71 ile ürün çeşitliliği, %68 ile daha ucuz fiyatlar, %67 ile zamandan tasarruf, %58 ile daha hızlı alışveriş olmaktadır. Dahası, yalnızca online satışı bulunan ürünlerin de %22 ile online alışverişin tercih edilme sebepleri arasında olduğu düşünülmektedir (NielsenIQ, 2022). Yine, Deloitte ve TÜSİAD işbirliği ile gerçekleştirilen "E-ticaretin öne çıkan başarısı, tüketici davranışlarında değişim ve dijitalleşme" adlı çalışmada, E-pazaryerleri platformları sektör incelemesi ön raporuna göre (2021), tüketicilerin internet üzerinden alışveriş yapma motivasyonları aşağıdaki tabloda görülmektedir (Deloitte, 2022, s. 56);

Tablo 4: Tüketicilerin İnternet Üzerinden Alışveriş Yapma Motivasyonları

Uygun fiyat	%60,7
Zaman tasarrufu	%54
Ürün çeşitliliği	%45,6
Güvenilirlik	%41,5
Mağazaya girmek istememe	%37,8
İnternetin daha kolay fiyat karşılaştırma olanağı sunması	%33,5
Satıcı (mağaza) çeşitliliği	%32
Belirli ürünleri sadece internette bulabilme	%30,1
Ürün hakkında daha fazla bilgiye ulaşabilme	%21,8
Diğer tüketicilerin yorumlarını görebilme	%21,6
İstenilen zaman diliminde alışveriş yapabilme	%19,8

Kaynak: Deloitte, (2022). *E-Ticaretin Öne Çıkan Başarısı, Tüketici Davranışlarında Değişim Ve Dijitalleşme*, Erişim adresi: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/consulting/E-ticaretin-one-cikan-basarisi-2022.pdf>.

Özetle, online alışverişin artmaya başladığı ve yaşanan pandemi ile beraber hız kazandığı görülmektedir. Hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline gelen bu satın alma şeklinin, işletmelerin iş yapma biçimlerini ve tüketicilerin tercihlerini büyük oranda etkilemeye devam edeceği düşünülmektedir.

1.3. Marka Güveni

Bir işletme, rekabet ortamında güçlü bir marka ile var olabilmektedir. Diğer bir deyişle, daha az kırılabilirlik, daha büyük marjlar, daha fazla aracı iş birliği ve desteği gibi fırsatlar sağladığı gerekçesiyle piyasada güçlü bir marka oluşturmak her işletmenin hedefi olmaktadır. Bu anlamda, "bir veya bir grup satıcının mal ve hizmetlerini belirlemeye, tanıtmaya ve rakiplerinkinden ayırıp farklılaştırmaya yarayan isim, terim, sözcük, simge (sembol), tasarım, işaret, şekil, renk veya bunların bileşimleri" marka olarak tanımlanabilmektedir (Kotler ve Armstrong, 1989, s. 248). Yine Amerikan Pazarlama Birliği'nin (AMA) yaptığı tanıma göre marka, "bir satıcının mallarını veya hizmetini diğer satıcılarinkinden farklı olarak tanımlayan bir isim, terim, tasarım, sembol veya başka bir özelliktir" şeklinde tanımlanmaktadır (AMA, 2023). Marka, tüketiciler tarafından satın alacakları, kullanılacak ürün veya hizmetlerin karar verilmesinde yönlendirici ipucu özellikleri taşımaktadır. İşlevsel bir fayda sunan somut nitelikler ürünü, işlevselliğin ötesinde ürün değerini artıran tasarım, isim, sembol, işaretin yarattığı soyut nitelik ise markayı açıklamaktadır (Uztağ, 2002, s. 22).

Bir markayı güçlü kılabilmek uzun süredir pazarlama araştırmacıları tarafından çalışmalara konu olan bir tema olmuştur. İlişkisel pazarlama bağlamında, güven, ilişkisel pazarlama çabalarının başarısında kilit bir faktör olarak kavramsallaştırılmıştır. Başka bir ifade ile ilişki pazarlamasının hem pazarlama teorisyenlerinin hem de uygulayıcılarının baskın bir odak noktası olarak ortaya çıkması, bir ilişkinin dayandığı ana faktörün güven olduğunu göstermektedir (Delgado-Ballester ve Munuera-Alemán, 2005, s. 187; Sung ve Kim, 2010, s. 643). Deutsch (1958, s. 266), birçok "güven" kullanımında beklenti ve öngörülebilirlik kavramlarının yaygın olan unsurlar olarak görüldüğünü açıklamaktadır. Bireyin korkulan şeyi değil, isteneni bulacağına dair beklentisi güven

---

olarak tanımlanabilir. Tüm bunlarla beraber, bir markaya güvenmek zımni olarak, markanın tüketici için olumlu sonuçlar doğurma olasılığının veya beklentisinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Kişinin markayı tutarlı, yetkin, dürüst, sorumlu vb. olarak görmesi, beklenti olarak markaya güvendiğini gösterebilmektedir (Delgado-Ballester ve Munuera-Alemán, 2005, s. 188). Aynı zamanda güven, hizmet kalitesi, sadakat, taraflar arasındaki iletişim ve iş birliği miktarı algılarının belirleyicisi olarak da görülmektedir (Sung ve Kim, 2010, s. 643). Marka güvenini etkileyen faktörler Güner ve Öngel (2021, s. 557) tarafından; marka itibarı, tahmin edilebilirlik, yetkinlik, işletmeye duyulan güven, hoşlanma, markanın büyüklüğü, pazar konumu, faaliyet süresi, marka bilinirliği, ürün kalitesi, müşteri memnuniyeti, markanın kalitesi ve marka imajı şeklinde açıklanmıştır.

Belirli tüketiciler arasında yakın ilişkiler kurmak, bir kişilik ya da imaj oluşturmak sebebiyle birtakım duygusal ve fiziksel özelliklerin bütünleşmesiyle oluşan marka, tüketicinin ürünle ilgili taşıdığı duygu ve düşüncelerin ifade edilip aktarılması üzerinde durmaktadır (Aktuğlu, 2004, s. 13). Bahsi geçen marka özellikleri sayesinde, üreticiler ve tüketiciler açısından faydalar sağlanabilmektedir. Bu bağlamda üreticiler için, ürün/hizmetlerin rakipleri tarafından taklit edilmesi konusunda yasal koruma sağlanmakta, tüketiciler için ise prestij, satış garantileri, bakım olanakları vb. gibi konularda faydalar olduğu görülmektedir. Markaya dair bazı çağrışımlar, satın alınacak markaya inanılabilirlik ve güven getirerek kararları etkileyebilmekte ve tüketicide güven hissi yaratarak aidiyetlik duygusu kazandırabilmektedir (Aaker; 2009, s. 134; Baş ve Şahin, 2013, s. 23). Tüm bunlarla beraber, güçlü bir marka tüketici beklentilerini karşılayarak, markaya güven duyulmasını sağlamakta ve satın alma olasılığını artırmaktadır (Baş ve Şahin, 2013, s. 45). Bu bağlamda, marka güven seviyesi yüksek olan markalar, daha büyük pazar paylarına sahip olabilmektedir (Chatterjee ve Chaudhuri, 2005, s. 12). Özetle, tüketicilerle ilişkilerde başarılı olmada markaya güven ve müşteri memnuniyetinin büyük öneme sahip olduğu düşünülmektedir (Blackston, 1992, s. 82).

2. Yapılmış Çalışmalar

Dünya çapında büyük bir krize sebep olan ve insanların hayatlarına da büyük oranda etki eden Covid-19, yaşattığı belirsizliklerle bireylerin ruh sağlığında olumsuz durumlar meydana getirmiştir. Yaşanılan endişelerin, küresel düzeyde yönetilmesi için çalışmalar yapılmış ve bu kaygıların ortadan kaldırılması için alınabilecek önlemler düşünülmeye başlanmıştır. Genel popülasyonda depresyon, anksiyete, stres, uyku sorunları ve psikolojik sıkıntının tüm biçimlerinin yaygınlık oranının Covid-19 salgını sırasında yüksek olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır (Lakhan vd., 2020, s. 520).

2020 yılından yapılan bir çalışmada, pandeminin Türk halkı üzerindeki psikolojik etkilerinin cinsiyet, yerleşim yeri, yaş, devam eden kronik hastalık, önceki veya mevcut psikiyatrik hastalık ve hastalık varlığı gibi değişkenlere bağlı olarak değiştiği bulgularına ulaşılmıştır (Özdin ve Bayrak Özdin, 2020). Akar (2021) pandemi bağlamında bireylerin online satın alma niyetlerini incelemiş ve müşterilerin Covid-19 ile ilgili endişelerinin niyetleri, tutumları, algılanan davranışsal kontrolleri ve özel normları üzerinde etkileri olduğunu bulmuştur. Bireysel olarak algılanan Covid-19 tehditinin, kaygıyla ilgili kişilik özelliklerinin (sürekli kaygı, belirsizliğe tahammülsüzlük) ve satın alma davranışının miktarını ve sıklığını tahmin etmede medyaya maruz kalmanın rolünü değerlendirmek için başka bir araştırma yapılmıştır. Yüksek düzeyde algılanan Covid-19 tehdidi, satın alma sıklığında azalma ve satın alma başına satın alınan ürün miktarındaki artışla önemli ölçüde ilişkilendirilmiştir (Schmidt, Benke ve Pané-Farré, 2021).

Yine bu dönemde yapılan bir araştırmadaki katılımcıların %79,6'sı kaygılarının arttığını ve %63,4'ü de internet aracılığıyla yaptıkları alışveriş sıklığının arttığını belirtmiştir (Sarıgedik ve Ölmez, 2021). Bununla birlikte, Habiboğlu ve arkadaşlarının yapmış olduğu çalışmada, ölüm kaygısının online alışveriş tutumları üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Habiboğlu, Çelik ve Bölükbaşı, 2021).

Sachdeva 2022 yılında yaptığı bir çalışmada, kaygıyla ilgili iki faktörün vurgulanması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Bu bağlamda, mağazada alışveriş kaygısı ve çevrimiçi alışveriş kaygısına dikkat çekmiştir. Geliştirilen bu ölçekle, alışverişteki kısıtlamaların tüketicinin ruh sağlığını ve psikolojisini etkilediği görülmüştür. İnternet alışveriş teknolojisinin belirsizliği, güvensizliği ve muğlak doğasıyla ilişkili olumsuzlukları etkili bir şekilde azaltmak için güvenin çok önemli bir ön koşul olduğu kabul edilmektedir. Yapılan çalışmanın amaçlarına ulaşmak için algılanan riskin, internette alışveriş kaygısının, cinsiyetin güven ve niyet üzerindeki etkisi ve kültürel farklılıkların güven-niyet ilişkisi üzerindeki düzenleyici etkisi araştırılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre; algılanan riskin, güven ve niyet üzerinde etkiye sebep olduğu bulunmuştur (Faqih, 2022).

Bir başka çalışmada, pandemi korkusunun online satın alma tutumu ve niyetine etkisinde ölüm kaygısının aracılık rolüne bakılmıştır. Bu anlamda, Covid-19 korkusunun ölüm kaygısı üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, ölüm kaygısının da online satın alma tutumu ve niyeti üzerinde olumlu bir etki

biraktığı görülmüştür. Sonuçta, tüketicilerin online alışveriş tutumları ve niyetlerini etkilemede Covid-19 korkusunun etkisi ve ölüm kaygısının da aracılık rolü olduğu tespit edilmiştir (Dülek, 2022). Online alışverişte risk algısının, tekrar satın alma niyeti üzerindeki etkisi araştırılan bir başka çalışmanın sonucuna göre, teslim riski dışında; ürün riski, finansal risk, güvenlik riski ve sosyal riskin tekrar satın alma niyeti üzerinde olumsuz etkileri bulunmuştur (Demirci Orel, Arık ve Arslan, 2022).

3. Araştırma Metodolojisi

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, Türkiye'de yaşayan ve kozmetik ürün satın alımı yapan bireylerin Covid-19 kaygı düzeylerinin online satın alma davranışlarına etkisinde marka güveninin aracılık rolünün olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmaktadır.

3.2. Örneklem Süreci

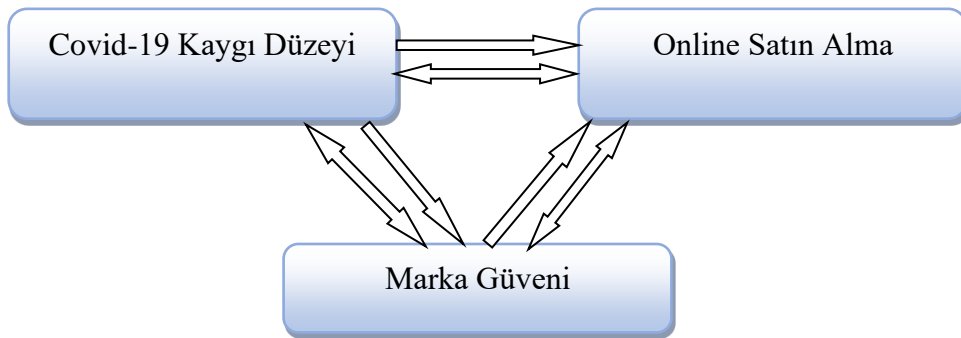
Araştırmanın ana kütlesi, Türkiye'de yaşayan ve kozmetik ürün satın alımı yapan tüketicilerden oluşmaktadır. Ana kütlenin tamamına gitmenin zaman, maliyet ve verilerin eskimesi gibi etik nedenler sebebiyle örnekleme yoluna gidilmiş olup, “%95 güvenilirlik ve (-/+)%5 örneklem hatası” ile örneklem büyüklüğü 384 olarak belirlenmiştir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004). Veriler kolayda örnekleme metoduyla ve anket yöntemi ile toplanmıştır. Yüz yüze ve online olarak uygulanan anketler 01.10.2022 ile 01.02.2023 tarihleri arasında 583 bireye gönüllülük esasına göre uygulanmıştır.

3.3. Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Araştırma için hazırlanan anket dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Biçer vd. (2020) tarafından “Koronavirüs Anksiyete Ölçeği Kısa Formu: Türkçe Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması” isimli çalışmada kullanılan 5 maddelik Covid-19 kaygı düzeyini ölçen ölçek yer almaktadır. İkinci bölümde, Kabadayı ve Aygün (2007) tarafından geliştirilen 4 maddelik marka güveni ölçeği yer almaktadır. Üçüncü bölümde, Demirci Orel vd. (2017) tarafından “Tüketim Değerleri, Satın Alma Niyeti ve Satın Alma Davranışı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi: Fonksiyonel Gıdalar Üzerine Bir Çalışma” isimli çalışmada kullanılan 3 maddelik satın alma ölçeği yer almaktadır. Anketin son bölümünde ise katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 5 soru yer almaktadır. Ölçek soruları 5’li Likert tipindedir.

3.4. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

Araştırmanın hipotezleri şu şekildedir:

H₁: Türkiye’de yaşayan kozmetik sektörü tüketicilerinin Covid-19 kaygı düzeylerinin online satın alma davranışları üzerinde etkisi vardır.

H₂: Türkiye’de yaşayan kozmetik sektörü tüketicilerinin Covid-19 kaygı düzeylerinin marka güvenleri üzerinde etkisi vardır.

H₃: Türkiye’de yaşayan kozmetik sektörü tüketicilerinin marka güvenlerinin online satın alma davranışları üzerinde etkisi vardır.

H₄: Türkiye’de yaşayan kozmetik sektörü tüketicilerinin Covid-19 kaygı düzeylerinin online satın alma davranışları üzerinde etkisinde marka güvenlerinin aracılık etkisi vardır.

H₅: Türkiye’de yaşayan kozmetik sektörü tüketicilerinin Covid-19 kaygı düzeyleri, online satın alma davranışları ve marka güvenleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

3.5. Kullanılan Yöntemler

Araştırmada toplanan verilerin dağılımının normalliğini belirlemek için normallik testleri yapılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirliği Cronbach Alpha ile hesaplanarak değerlendirilmiştir. Ayrıca ölçeğe ilişkin açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Katılımcıların Covid-19 kaygı düzeylerinin online satın alma davranışı üzerindeki etkisinde marka güveninin aracılık rolünü belirlemeye yönelik regresyon analizi yapılmış olup her üç değişken arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya yönelik ise korelasyon analizi yapılmıştır.

3.6. Etik Kurul Onayı

Harran Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kuruluna "Covid-19 Kaygı Düzeyinin Online Satın Alma Davranışlarına Etkisinde Marka Güveninin Aracılık Rolü" konulu araştırma projesi ile başvurulmuş olup, 18.03.2022 tarih ve 2022/46 sayılı karar ile etik açıdan çalışmanın yapılmasının uygun olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

3.7. Verilerin Analizi ve Araştırmanın Bulgular

3.7.1. Normallik Dağılım Analizi

Tablo 5: Normallik Testi Analizi

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	Df	Sig.
Covid-19 Kaygı Düzeyi	,139	583	,000	,915	583	,000
Marka Güveni	,203	583	,000	,916	583	,000
Online Satın Alma Davranışı	,142	583	,000	,936	583	,000

Normallik testi analizi yapılırken “30’den küçük gözlem sayısı için Shapiro-Wilk testi sonuçları değerlendirilirken 30 ve 30’den büyük olan gözlem sayısı için ise Kolmogorov-Smirnov testi sonuçları değerlendirilir” (Corder ve Foreman, 2009). Araştırmadaki örneklem sayısının 583 olması sebebiyle Kolmogorov Smirnov testi sonucunda elde edilen değerler değerlendirilecektir. Yapılan analiz sonucunda her üç değişken bağlamında da elde edilen p (sig.) değerinin ,000 (p<.05) olması sebebiyle her üç değişken için %95 güvenle verilerin normal dağılımlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

3.7.2. Faktör Analizi

Araştırmada yer alan Covid-19 kaygı düzeyini ölçen 5 maddeye, marka güvenini ölçen 4 maddeye ve online satın alma davranışını ölçen 3 maddeye faktör analizi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda Covid-19 kaygı düzeyi ölçek ifadelerinin, online satın alma davranışı ölçek ifadelerinin ve marka güveni ölçeği ifadelerinin tek faktör altında toplandığı görülmektedir. Her üç ölçekteki maddelerin faktör yük değerleri ve açıklanan toplam varyansları aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 6: Covid-19 Kaygı Düzeyini Ölçmeye Yönelik Değişkenlere İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Ölçek Alt Boyut İsimleri	Ölçek Maddeleri	Faktör Yük Değerleri	Açıklanan Toplam Varyans (%)
	“Koronavirüsü düşündüğüm için uykuya dalmada ya da uyumada sorun yaşadım.”	,822	
	“Koronavirüs ile ilgili konuları düşündüğümde ya da bu konulara maruz kaldığımda iştahım kaçtı.”	,828	

Covid-19 Kaygı Düzeyi	“Koronavirüs ile ilgili konuları düşündüğümde ya da bu konulara maruz kaldığımda mide bulantısı ya da mide problemleri yaşadım.”	,890	73,290
	“Koronavirüs ile ilgili konuları düşündüğümde ya da bu konulara maruz kaldığımda inme inmiş gibi hissettim veya donup kaldım.”	,888	
	“Koronavirüs ile ilgili haberleri okuduğum veya dinlediğim zaman başımın döndüğünü ve sersemleştığimi hissettim veya bayılacakmış gibi oldum.”	,851	

KMO= ,866 Bartlett Testi Significance = 0,000

Tablo 7: Marka Güvenini Ölçmeye Yönelik Değişkenlere İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Ölçek Alt Boyut İsimleri	Ölçek Maddeleri	Faktör Yük Değerleri	Açıklanan Toplam Varyans (%)
Marka Güveni	“Bu markaya güveniyorum”	,950	89,901
	“Bu markaya inanıyorum”	,958	
	“Bu marka dürüst bir markadır”	,943	
	“Bu marka güvenilir bir markadır”	,964	

KMO= ,832 Bartlett Testi Significance = 0,000

Tablo 8: Online Satın Alma Davranışını Ölçmeye Yönelik Değişkenlere İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Ölçek Alt Boyut İsimleri	Ölçek Maddeleri	Faktör Yük Değerleri	Açıklanan Toplam Varyans (%)
Online Satın Alma Davranışı	“Online olarak düzenli bir şekilde kozmetik ürünleri satın alıyorum”	,896	76,760
	“Zaman tasarrufu için online satın alıyorum.”	,823	
	“Son altı ay içinde online olarak kozmetik ürün satın aldım.”	,907	

KMO= ,700 Bartlett Testi Significance = 0,000

3.7.3. Güvenirlilik Analizi

Ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı “ $0.00 \leq \alpha < 0.40$ ise ölçek güvenilir değil, $0.40 \leq \alpha < 0.60$ ise ölçek düşük derecede güvenilir, $0.60 \leq \alpha < 0.80$ ise ölçek oldukça güvenilir ve $0.80 \leq \alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir” olarak değerlendirilir (Can, 2022, s. 396).

Tablo 9: Güvenirlilik Analizi Sonuçları

Faktör Adı	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
Covid-19 Kaygı Düzeyi	.907	5
Marka Güveni	.967	4
Online Satın Alma Davranışı	.847	3

Tablo 9’da araştırmada yer alan üç ölçeğin güvenilirlikleri Cronbach Alpha güvenilirlik katsayıları ile değerlendirilmiştir. Covid-19 kaygı düzeyini belirlemeye yönelik ölçeğin Cronbach’s Alfa (α) değeri 0.907, marka güvenini ölçen ölçeğin Cronbach’s Alfa (α) değeri 0.967 ve online satın alma davranışını ölçen ölçeğin Cronbach’s Alfa (α) değeri 0.847 olarak belirlenmiştir. Her üç ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayıları değerlendirildiğinde de yüksek derecede güvenilir oldukları belirlenmiştir.

3.7.4. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan katılımcıların demografik olarak dağılımları Tablo 10’da yer almaktadır.

Tablo 10: Demografik Faktöre Yönelik Frekans Dağılımları

Çalışma Durumu	N	%
Kadın	283	48,5
Erkek	300	51,5
Toplam	583	100
Medeni Durum	N	%
Evli	317	54,4
Bekar	266	45,6
Toplam	583	100
Yaş	N	%
25 ve altı	129	22,1
26-35	188	32,2
36-45	149	25,6
46-55	87	14,9
56 ve üzeri	30	5,2
Toplam	583	100
Aylık Gelir	N	%
7500 TL' den az	164	28,1
7501-10000 TL	75	12,9
10001-15000 TL	109	18,7
15001-20000 TL	137	23,5
20001 TL' den fazla	98	16,8
Toplam	583	100
Eğitim Durumu	N	%
Lise ve altı	116	19,9
Ön lisans	45	7,7
Lisans	276	47,3
Lisansüstü	146	25,1
Toplam	583	100
Son bir ay içerisinde online olarak kaç defa kozmetik ürün aldınız?	N	%
0-1	400	68,6
2-3	129	22,1
4-5	23	4,0
6 ve üzeri	31	5,3
Toplam	583	100

3.7.5. Hipotezlerin Test Edilmesi

H1: Türkiye’de yaşayan kozmetik sektörü tüketicilerinin Covid-19 kaygı düzeylerinin online satın alma davranışları üzerinde etkisi vardır.

Tablo 11: Covid-19 Kaygı Düzeyinin Online Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Regresyon Analizi Sonucu

Bağımlı Değişken: Online Satın Alma Davranışı	Standart Olmayan Katsayılar		Standart Katsayılar		
	B	Std. Hata	Beta	T	Sig.
(Sabit)	2,092	,114		18,352	,000
Covid-19 Kaygı Düzeyi	,357	,047	,302	7,624	,000

R:0,302 R2:0,091 Düzeltilmiş R2:0,089 F:58,121 p:0,000

Online satın alma davranışı üzerinde etkisi olduğu düşünülen Covid-19 kaygı düzeyi değişkeninin online satın alma davranışını ne şekilde etkilediğini belirlemek için yapılan regresyon analizi sonucunda Covid-19 kaygı düzeyi online satın alma davranışı ile anlamlı bir ilişki ($R=0,302$, $R^2=0,091$) sergilemiştir ($F=58,121$,

$p=,000<,05$). Covid-19 kaygı düzeyi değişkeni online satın alma davranışındaki değişimin %9'unu açıklamaktadır ve regresyon katsayısının anlamlılık testleri göz önüne alındığında Covid-19 kaygı düzeyi değişkeninin ($p=,000<,05$) online satın alma davranışı değişkeni üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. H1 hipotezi desteklendi.

H2: Türkiye'de yaşayan kozmetik sektörü tüketicilerinin Covid-19 kaygı düzeylerinin marka güvenleri üzerinde etkisi vardır.

Tablo 12: Covid-19 Kaygı Düzeyinin Marka Güveni Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Regresyon Analizi Sonucu

Bağımlı Değişken: Marka Güveni	Standart Olmayan Katsayılar		Standart Katsayılar	T	Sig.
	B	Std. Hata	Beta		
(Sabit)	2,568	,099		25,855	,000
Covid-19 Kaygı Düzeyi	,319	,041	,309	7,827	,000

R:0,309 R2:0,095 Düzeltilmiş R2:0,094 F:61,264 p:0,000

Marka güveni üzerinde etkisi olduğu düşünülen Covid-19 kaygı düzeyi değişkeninin marka güvenini ne şekilde etkilediğini belirlemek için yapılan regresyon analizi sonucunda Covid-19 kaygı düzeyi marka güveni ile anlamlı bir ilişki ($R=0,309$, $R2=0,095$) sergilemiştir ($F=61,264$, $p=,000<,05$). Covid-19 kaygı düzeyi değişkeni marka güvenindeki değişimin %9'unu açıklamaktadır ve regresyon katsayısının anlamlılık testleri göz önüne alındığında Covid-19 kaygı düzeyi değişkeninin ($p=,000<,05$) marka güveni değişkeni üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. H2 hipotezi desteklendi.

H3: Türkiye'de yaşayan kozmetik sektörü tüketicilerinin marka güvenlerinin online satın alma davranışları üzerinde etkisi vardır.

Tablo 13: Online Satın Alma Davranışının Marka Güveni Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Regresyon Analizi Sonucu

Bağımlı Değişken: Online Satın Alma Davranışı	Standart Olmayan Katsayılar		Standart Katsayılar	T	Sig.
	B	Std. Hata	Beta		
(Sabit)	1,463	,151		9,662	,000
Marka Güveni	,433	,044	,378	9,843	,000

R:0,378 R2:0,143 Düzeltilmiş R2:0,141 F:96,884 p:0,000

Online satın alma davranışı üzerinde etkisi olduğu düşünülen marka güveni değişkeninin online satın alma davranışını ne şekilde etkilediğini belirlemek için yapılan regresyon analizi sonucunda marka güveni online satın alma davranışı ile anlamlı bir ilişki ($R=0,378$, $R2=0,143$) sergilemiştir ($F=96,884$, $p=,000<,05$). Marka güveni değişkeni online satın alma davranışındaki değişimin %14'ünü açıklamaktadır ve regresyon katsayısının anlamlılık testleri göz önüne alındığında marka güveni değişkeninin ($p=,000<,05$) online satın alma davranışı değişkeni üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. H3 hipotezi desteklendi.

H4: Türkiye'de yaşayan kozmetik sektörü tüketicilerinin Covid-19 kaygı düzeylerinin online satın alma davranışları üzerindeki etkisinde marka güvenlerinin aracılık etkisi vardır.

Tablo 14: Covid-19 Kaygı Düzeyinin Online Satın Alma Davranışında Marka Güveninin Aracılık Rolünü Belirlemeye Yönelik Regresyon Analizi Sonucu

Bağımlı Değişken: Online Satın Alma Davranışı	Standart Olmayan Katsayılar		Standart Katsayılar	T	Sig.
	B	Std. Hata	Beta		
(Sabit)	1,166	,159		7,341	,000
Covid-19 Kaygı Düzeyi	,242	,047	,204	5,170	,000
Marka Güveni	,361	,045	,315	7,970	,000

R:0,425 R2:0,181 Düzeltilmiş R2:0,178 F:63,949 p:0,000

Türkiye'de yaşayan kozmetik sektörü tüketicilerinin Covid-19 kaygı düzeylerinin online satın alma davranışları üzerinde etkisinde marka güvenlerinin aracılık rolünü belirlemeye yönelik yapılan regresyon analizi sonucunda Covid-19 kaygı düzeylerinin tek başına online satın alma davranışları üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik yapılan Tablo 11'deki regresyon analizi sonucunda elde edilen p değeri ($p=,000$) Tablo 14'de aynı kaldığı için Covid-19 kaygı düzeylerinin online satın alma davranışları üzerindeki etkisinde marka güvenlerinin aracılık rolü olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. H4 hipotezi reddedildi.

H5: Türkiye'de yaşayan kozmetik sektörü tüketicilerinin Covid-19 kaygı düzeyleri, online satın alma davranışları ve marka güvenleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 15: Covid-19 Kaygı Düzeyi, Online Satın Alma Davranışı ve Marka Güveni Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Spearman Korelasyon Analizi Sonucu

		Covid-19			
			Kaygı	Marka	Online Satın
			Düzeyi	Güveni	Alma Davranışı
Spearman's rho	Covid-19 Kaygı Düzeyi	Korelasyon Katsayısı	1,000	,282**	,340**
		Sig. (2-tailed)	.	,000	,000
		N	583	583	583
Marka Güveni	Marka Güveni	Korelasyon Katsayısı	,282**	1,000	,384**
		Sig. (2-tailed)	,000	.	,000
		N	583	583	583
Online Satın Alma Davranışı	Online Satın Alma Davranışı	Korelasyon Katsayısı	,340**	,384**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,000	,000	.
		N	583	583	583

* Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır (2 kuyruklu).

Türkiye’de yaşayan kozmetik sektörü tüketicilerinin Covid-19 kaygı düzeyleri, online satın alma davranışları ve marka güvenleri arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik olarak yapılan Spearman korelasyon analizi sonucunda elde edilen korelasyon katsayısı (rho) sırasıyla Covid-19 kaygı düzeyleri ile marka güveni için ,282; Covid-19 kaygı düzeyleri ile online satın alma davranışı için ,307 ve marka güven ile online satın alma davranışı için ,384 olarak tespit edilmiştir. Korelasyon katsayısı (r/rho) “0,00-0,25 arasında ise çok zayıf, 0,26-0,49 arasında ise zayıf, 0,50-0,69 arasında ise orta, 0,70-0,89 arasında ise güçlü ve 0,90-1,00 arasında ise çok güçlü bir ilişki olduğu” yorumu yapılabilir (Sungur, 2010, s.115-116). Covid-19 kaygı düzeyleri ile marka güveni arasında, Covid-19 kaygı düzeyleri ile online satın alma davranışı arasında ve marka güveni ile online satın alma davranışı arasında pozitif ve zayıf düzeyde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. H5 hipotezi desteklendi.

Sonuç

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de yaşayan ve kozmetik ürün satın alımı yapan bireylerin Covid-19 kaygı düzeylerinin online satın alma davranışlarına etkisinde marka güveninin aracılık rolünün olup olmadığının belirlenmesidir.

Araştırmanın ana kütlesi, Türkiye’de yaşayan ve kozmetik ürün satın alımı yapan tüketicilerden oluşmaktadır. Ana kütlelin tamamına gitmenin zaman, maliyet ve verilerin eskimesi gibi etik nedenler sebebiyle örnekleme yoluna gidilmiştir. Veriler kolayda örnekleme metoduyla ve anket yöntemi ile toplanmıştır. Yüz yüze ve online olarak uygulanan anketler 583 bireye gönüllülük esasına göre uygulanmıştır.

Araştırmaya katılan bireylerin demografik özellikleri incelendiğinde, katılımcıların 283’ü (%48,5) kadın ve 300’ü (%51,5) erkek bireylerden; katılımcıların 317’sinin (%54,4) evli ve 266’sı (%45,6) bekar bireylerden oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların 129’unun (%22,1) 25 ve altı, 188’inin (%32,2) 26-35 yaş aralığında, 149’unun (%25,6) 36-45 yaş aralığında, 87’sinin (%14,9) 46-55 yaş aralığında, 30’unun (%5,2) 56 ve üzeri olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim durumu ve gelir durumu incelendiğinde ise lisans eğitim düzeyinde olanların oranının (%47,3) ve 7500 TL’den az gelir grubunda olanların oranının (%28,1) yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıların “Son bir ay içerisinde online olarak kaç defa kozmetik ürün aldınız?” sorusuna yanıtlarının dağılımı incelendiğinde 0-1 arasında olanların daha yüksek oranda(%68,6) olduğu görülmektedir.

Araştırmada toplanan verilerin dağılımının normallliğini belirlemek için normallik testleri yapılmıştır. Yapılan Kolmogorov Smirnov testi sonucunda her üç değişken için verilerin normal dağılımlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirliği Cronbach Alpha ile hesaplanarak değerlendirilmiştir. Her üç ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayıları değerlendirildiğinde de yüksek derecede güvenilir oldukları belirlenmiştir. Ayrıca ölçeklere ilişkin açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Covid-19 kaygı düzeyi ölçek ifadelerinin, online satın alma davranışı ölçek ifadelerinin ve marka güveni ölçeği ifadelerinin tek faktör altında toplandığı görülmektedir.

Katılımcıların Covid-19 kaygı düzeylerinin online satın alma davranışı üzerindeki etkisinde marka güveninin aracılık rolünü belirlemeye yönelik dört aşamalı regresyon analizi yapılmıştır. İlk aşamada, online satın alma davranışı üzerinde etkisi olduğu düşünülen Covid-19 kaygı düzeyi değişkeninin online satın alma davranışını ne şekilde etkilediğini belirlemek için yapılan regresyon analizi sonucunda Covid-19 kaygı düzeyi değişkeninin online satın alma davranışı değişkeni üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İkinci aşamada, marka güveni üzerinde etkisi olduğu düşünülen Covid-19 kaygı düzeyi değişkeninin marka güvenini ne şekilde etkilediğini belirlemek için yapılan regresyon analizi sonucunda, Covid-19 kaygı düzeyi değişkeninin marka güveni değişkeni üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Üçüncü aşamada, online satın alma davranışı üzerinde etkisi olduğu düşünülen marka güveni değişkeninin online satın alma davranışını ne şekilde etkilediğini belirlemek için yapılan regresyon analizi sonucunda, marka güveni değişkeninin online satın alma davranışı değişkeni üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dördüncü aşamada ise, Türkiye’de yaşayan kozmetik sektörü tüketicilerinin Covid-19 kaygı düzeylerinin online satın alma davranışları üzerindeki etkisinde marka güvenlerinin aracılık rolünü belirlemeye yönelik yapılan regresyon analizi sonucunda, Covid-19 kaygı düzeylerinin online satın alma davranışları üzerindeki etkisinde marka güvenlerinin aracılık rolü olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye’de yaşayan kozmetik sektörü tüketicilerinin Covid-19 kaygı düzeyleri, online satın alma davranışları ve marka güvenleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya yönelik ise Spearman korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, Covid-19 kaygı düzeyleri ile marka güveni arasında, Covid-19 kaygı düzeyleri ile online satın alma davranışı arasında ve marka güveni ile online satın alma davranışı arasında pozitif ve zayıf düzeyde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın kısıtları, örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi ve birincil veri toplama yöntemi olarak da anket metodunun kullanılmış olmasıdır. Çalışmanın Covid-19 kaygı düzeyinin tüketici satın alma davranışlarının daha fazla görüldüğü farklı sektörlerde ve farklı örnekleme grupları ile tekrar edilmesi bu araştırmanın sonuçlarının genelleştirilebilmesine imkan verecektir. Ayrıca bu çalışmada Covid-19 kaygı düzeyi, online satın alma davranışı ve marka güveni birlikte incelenmiştir. Sonraki çalışmalarda Covid-19 kaygı düzeyinin tüketici satın alma davranışlarına etkisinde farklı kavramların aracılık rolünün değerlendirilmesi de önem arz etmektedir.

Literatür araştırması sonucunda gerek ulusal gerekse uluslararası yazında tüketicilerin Covid-19 kaygı düzeyinin tüketici satın alma davranışlarına etkisini inceleyen az da olsa çalışmalar yer almaktadır ancak Covid-19 kaygı düzeyinin tüketicilerin online satın alma davranışlarına etkisinde marka güveninin aracılık rolünü inceleyen herhangi bir çalışmanın olmaması çalışmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Daha önce bahsedildiği üzere; Akar (2021), Covid-19 ile ilgili endişelerin; niyetleri, tutumları, algılanan davranışsal kontrolleri ve özel normları üzerinde etkileri olduğunu bulmuştur. Aynı şekilde; internet aracılığıyla yapılan alışverişlerin Covid-19 kaygısı sonucunda etkilendiği (Sarigedik ve Ölmez, 2021; Dülek, 2022) ve yine algılanan riskin, güven ve niyet üzerinde etkiye sebep olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır (Faqih, 2022). Bu bağlamda, Covid-19 kaygı düzeyi değişkeninin online satın alma davranışı değişkeni üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu, Covid-19 kaygı düzeyi değişkeninin marka güveni değişkeni üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu ve marka güveni değişkeninin online satın alma davranışı değişkeni üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonuçlarının, literatürdeki bazı çalışmalar ile benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Araştırmanın bilimsel katkısının, bu çalışma sonucunda kozmetik sektöründe ve kozmetik sektörüne yakın olan sektörlerde faaliyet gösteren firmaların yöneticilerinin pandemi koşullarında belirleyecekleri stratejilerde ve konuyla ilgili olan akademisyenlere de yapacakları akademik çalışmalarda rehberlik edilecek olmasıdır.

Kaynakça

- Aaker, D.A. (2009). *Marka Değeri Yönetimi*, çev. Ender Orfanlı, İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Addo, P. C., Jiaming, F., Kulbo, N. B. ve Liangqiang, L. (2020). COVID-19: Fear Appeal Favoring Purchase Behavior Towards Personal Protective Equipment. *The Service Industries Journal*, 40(7-8), 471-490.
- Akar, E. (2021). Customers' Online Purchase Intentions and Customer Segmentation During The Period Of COVID-19 Pandemic. *Journal of Internet Commerce*, 20(3), 371-401.
- Aktuğlu, I.K. (2004). *Marka Yönetimi: Güçlü ve Başarılı Markalar için Temel İlkeler*, İstanbul,
- AMA (American Marketing Association), (2023). *Branding*. Erişim adresi: <https://www.ama.org/topics/branding/>.
- Baş, M. ve Şahin, Ş. (2013). Yabancı Marka İsimlerinin İnternet Tüketicisinin Satın Alma Davranışları Üzerine Etkisi: Teknolojik Ürünler Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Internet Applications & Management/İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*, 4(2).
- Biçer, İ., Çakmak, C., Demir, H. ve Kurt, M. E. (2020). Koronavirüs Anksiyete Ölçeği Kısa Formu: Türkçe Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Anatolian Clinic the Journal of Medical Sciences*, 25(Special Issue on COVID 19), 216-225.
- Blackston, M. (1992). Observations: Building Brand Equity By Managing The Brand's Relationships. *Journal of advertising research*, 32(3), 79-83.
- Can, A. (2022). *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. Pegem Akademi, Ankara.
- Chatterjee, S. C. ve Chaudhuri, A. (2005). Are Trusted Brands Important?. *Marketing Management Journal*, 15(1).
- Corder, G. W. ve Foreman, D. I. (2009), *Nonparametric Statistics for Non-Statisticians: A Step-by-Step Approach, A John Wiley & Sons, Inc., Publication, New Jersey*.
- Danışmaz, A. T. (2020). Covid-19 Salgınının Tüketicilerin Online Alışveriş Tercihine Etkisi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9(2), 83-90.
- Delgado-Ballester, E. ve Munuera-Alemán, J. L. (2005). Does Brand Trust Matter To Brand Equity?. *Journal of product & brand management*.
- Deloitte, (2022). *E-Ticaretin Öne Çıkan Başarısı, Tüketici Davranışlarında Değişim ve Dijitalleşme*, Erişim adresi: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/consulting/E-ticaretin-one-cikan-basarisi-2022.pdf>.
- Demirci Orel, F., Arık, A. ve Arslan, İ. D. (2022). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Sağlık Çalışanlarının Çevrimiçi Alışverişte Risk Algısı ve Yeniden Satın Alma Niyetine Etkisi. *Çag University Journal of Social Sciences*, 19(2).
- Demirci, F., Bozdemir, M., ve Demirkılıç, N. (2017). Tüketim Değerleri, Satın Alma Niyeti ve Satın Alma Davranışı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi: Fonksiyonel Gıdalar Üzerine Bir Çalışma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(3), 241256.
- Deutsch, M. (1958). Trust and Suspicion. *Journal of conflict resolution*, 2(4), 265-279.
- Dülek, B. (2022). Covid-19 Korkusunun Online Alışveriş Tutumu ve Satın Alma Niyetine Etkisinde Ölüm Kaygısının Aracılık Rolü. *Equinox Journal of Economics Business and Political Studies*, 9(2), 141-157.
- Faqih, K. M. (2022). Internet Shopping in The Covid-19 Era: Investigating The Role of Perceived Risk, Anxiety, Gender, Culture, and Trust in The Consumers' Purchasing Behavior From A Developingcountry Context. *Technology in Society*, 70, 101992.
- Gao, X., Shi, X., Guo, H. ve Liu, Y. (2020). To Buy or Not Buy Food Online: The Impact of The COVID-19 Epidemic on The Adoption of E-Commerce in China. *PloS one*, 15(8), e0237900.
- Güner, S. B., ve Öngel, V. (2021). Ağızdan Ağıza Pazarlamının Marka Sadakatine Etkisinde Marka İmajı ve Marka Güveninin Aracılık Rolü. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18(39), 553-588.
- Habiboğlu, Ö., Çelik, Z. ve Bölükbaşı, Y. (2021). Research of Consumers' Online Shopping Attitudes and Intentions, Based on Fear of Coronavirus (Covid-19) and Death Anxiety.

-
- Kabadayi, E. T., ve Aygün, İ. (2007). Determinants of Brand Loyalty and The Link Between Brand Loyalty and Price Tolerance. *Bogazici Journal of Economics and Administrative Sciences*, 21, 21-35.
- Kemp, S. (2022, 15 Şubat). *Dijital 2022: Türkiye*, Erişim adresi: <https://datareportal.com/reports/digital-2022-turkey?rq=turkey>.
- Kotler, P. ve Armstrong, G. (1989), *Principles of Marketing*, 4.ed. New York.
- Lakhan, R., Agrawal, A. ve Sharma, M. (2020). Prevalence of Depression, Anxiety, and Stress During COVID-19 Pandemic. *Journal of neurosciences in rural practice*, 11(04), 519-525.
- Larios-Gómez, E., Fischer, L., Peñalosa, M., ve Ortega-Vivanco, M. (2021). Purchase Behavior İn COVID-19: A Cross Study in Mexico, Colombia, and Ecuador. *Heliyon*, 7(3).
- Moghanibashi-Mansourieh, A. (2020). Assessing The Anxiety Level of Iranian General Population During COVID-19 Outbreak. *Asian journal of psychiatry*, 51, 102076.
- NielsenIQ, (2022, 7 Temmuz). *E- Ticaretteki Büyüme 2022'de Yüzde 68'e Ulaştı*, Erişim adresi: <https://nielseniq.com/global/tr/news-center/2022/e-ticaretteki-buyume-2022de-yuzde-68e-ulasti/>.
- Özdin, S., ve Bayrak Özdin, Ş. (2020). Levels and Predictors of Anxiety, Depression and Health Anxiety During COVID-19 Pandemic n Turkish Society: The Importance of Gender. *International Journal of Social Psychiatry*, 66(5), 504-511.
- Printondemand. (2020, 9 Temmuz). *Pandemi'de Hızlı Tüketim ve E-ticaret*. Erişim adresi: <https://www.printondemand.com.tr/nielsen-turkiye-genel-muduru-didem-sekerel-erdogan-acikladipandemi-doneminde-turkiyede-fmcg-satirlari-avrupanin-uzerinde-artis-kaydetti>.
- Sachdeva, R. (2022). The Coronavirus Shopping Anxiety Scale: Initial Validation and Development. *European Journal of Management and Business Economics*.
- Sarigedik, E., ve Ölmez, S. B. (2021). The İnvestigation of The Relationships Among Coronavirus Anxiety, Cyberchondria, and Online Shopping. *Konuralp Medical Journal*, 13(S1), 446-454.
- Schmidt, S., Benke, C. ve Pané-Farré, C. A. (2021). Purchasing Under Threat: Changes in Shopping Patterns During The COVID-19 Pandemic. *PLoS one*, 16(6), e0253231.
- Sung, Y., ve Kim, J. (2010). Effects of Brand Personality on Brand Trust and Brand Affect. *Psychology & Marketing*, 27(7), 639-661.
- Sungur, O. (2010). Korelasyon analizi. (Ed. Ş. Kalaycı) *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. (5. Baskı). Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Taylor, M. R., Agho, K. E., Stevens, G. J., ve Raphael, B. (2008). Factors Influencing Psychological Distress During a Disease Epidemic: Data From Australia's First Outbreak of Equine Influenza. *BMC public health*, 8(1), 1-13.
- Torales, J., O'Higgins, M., Castaldelli-Maia, J. M., ve Ventriglio, A. (2020). The Outbreak of COVID-19 Coronavirus and Its Impact on Global Mental Health. *International journal of social psychiatry*, 66(4), 317-320.
- Tucci, V., Moukaddam, N., Meadows, J., Shah, S., Galwankar, S. C., ve Kapur, G. B. (2017). The Forgotten Plague: Psychiatric Manifestations of Ebola, Zika, and Emerging Infectious Diseases. *Journal of global infectious diseases*, 9(4), 151.
- Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı, (2020). *COVID-19 Bilgilendirme Platformu*, Erişim adresi: <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html>.
- Uztuğ, F. (2002), Markan Kadar Konuş: Marka İletişim Stratejileri, İstanbul, Mediacat Kitapları. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9(2), 83-90.
- We Are Social, (2022, 21 Temmuz). *Temmuz 2022'de Dijitalin Küresel Durumu*. Erişim adresi: <https://wearesocial.com/uk/blog/2022/07/the-global-state-of-digital-in-july-2022/>,
- WHO. (2020). Mental Health and Psychosocial Considerations During The COVID-19 Outbreak, 18 March 2020 (No. WHO/2019-nCoV/MentalHealth/2020.1). World Health Organization.
- Yazıcıoğlu, Y., ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Detay Yayıncılık, Ankara.

Zhu, N., Zhang, D., Wang, W., Li, X., Yang, B., Song, J., ... ve Tan, W. (2020). A Novel Coronavirus From Patients With Pneumonia in China, 2019. *New England journal of medicine*.

Bilişim Teknolojileri ve Türkiye Ekonomisindeki Yeri zerine Bir İnceleme

Gökçen AYDINBAŞ, Dr.

Anadolu niversitesi, gkcnaydnbs@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9435-5387

Z

Günümüz dijital dünyasında bilgi iletişim teknolojileri (BİT), ekonomiyi, istihdamı ve beşeri sermayeyi etkileyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. İçinde bulunulan dijital çağda, tüm dünyada bilişim sektörü hızlı bir büyüme sürecine girmiştir. Bilgi ve iletişim sektörlerindeki bu hızlı gelişmeler, dünya ekonomisini ve bunun paralelinde Türkiye ekonomisini de şekillendirmektedir. Bu çalışmanın amacı bilişim teknolojileri ve Türkiye ekonomisindeki yeri üzerine bir değerlendirme yapmaktır. Çalışmada, Türkiye’de bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ihracat artışının dünya ülkeleri karşısında rekabet gücünü artırıcı ve dışa bağımlılığını azaltıcı bir unsur olduğuna dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte, Türkiye’de teknokent sayısının giderek arttığı ve bu anlamda ülke ekonomisine katkı sağlandığı ortaya koyulmuştur. Son olarak da Türkiye’de internet kullanımının genellikle e-Devlet aracılığıyla gerçekleştiği ve bireylerin alışverişlerini internet üzerinden yapıldığı, özellikle de 2020 yılında tüm dünyayı etkileyen COVID-19 salgını ile birlikte hızlı bir şekilde yaygınlaştığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca COVID-19 pandemi sürecinde gerek temas ile bulaş riskinin artmasının gerekse gelen sokağa çıkma yasaklarının internet üzerinden alışverişi arttırdığı belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi ve İletişim Teknolojileri, İstihdam, Beşeri Sermaye.

JEL Kodları: D83, E24, C1.

A Review on Information Technologies and Their Place in the Turkish Economy

ABSTRACT

In today’s digital world, information and communication technologies (ICT) emerge as an element that affects the economy, employment, and human capital. In this digital age, the information sector has entered a rapid growth process all over the world. These rapid developments in the information and communication sectors shape the world economy and, in parallel, the Turkish economy. This study aims to investigate information technologies and their place in the Turkish economy. In the study, it has been pointed out that the increase in exports of information and communication technologies in Turkey is a factor that increases its competitiveness and reduces its dependence on foreign countries. However, it has been revealed that the number of technoparks in Turkey is gradually increasing and in this sense, it contributes to the country’s economy. Finally, it has been concluded that internet usage in Turkey is generally realized through e-Government and individuals do their shopping over the internet, especially with the COVID-19 epidemic that affected the whole world in 2020, it has become widespread rapidly. In addition, during the COVID-19 pandemic process, both the increase in the risk of transmission by contact and the curfews have increased online shopping.

Keywords: Information and Communication Technologies, Employment, Human Capital.

JEL Codes: D83, E24, C1.

Giriş

Dijital çağın yaşandığı 21. yüzyıl bilginin, teknolojinin geliştiği ve insanlığa hizmet ettiği bir dönemin başlangıcıdır. Bilim ve teknoloji çağında yaşanan gelişmeler; ekonomi, finans, ticaret, sağlık, eğitim, savunma, oyun, eğlence, turizm başta olmak üzere pek çok alana tesir etmektedir. Özellikle küreselleşmenin yaşanmasıyla birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı ilerlemeler, dünya ekonomisinde olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de önemli dönüşümlere neden olmuştur.

Çalışmada bilişim teknolojileri ve Türkiye ekonomisindeki yeri üzerine bir değerlendirme yapmak amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında Türkiye'nin BİT (Bilgi ve İletişim Teknolojileri) alanındaki gelişim endeksi (IDI) sıralamasındaki konumu (2016-2017), bilgi iletişim teknolojileri istihdam ve pazar büyüklüğü (2016-2021), bilgi iletişim teknolojileri ihracat değerleri (2016-2021) ve bu ihracattaki alt sektörler, teknoloji geliştirme bölgeleri beşeri sermaye endeksi (HCI), entelektüel ve sosyal sermaye endeksi (SCI), internet ve sosyal medya kullanım alanları (2022, %), hanehalkı bilişim teknolojileri kullanımı (2019), bölge bazında bireylerin internet erişimi ve kullanımı (2019, %) üzerine inceleme yapılmıştır. Bu çalışmanın önemi ve orijinal tarafı da Türkiye ekonomisinin gelişen bilişim sektörlerinden ne denli etkilendiğinin ve bu etkileşimde elde ettiği kazanımların ortaya koyulmasıdır. Çalışmada kullanılan veriler, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Dünya Bankası (WB), T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Bilişim Sanayicileri Derneği (TÜBİSAD) veri tabanından temin edilmiştir.

Çalışmada öncelikle bilişim teknolojileri iktisadi perspektiften ele alınarak teorik altyapı oluşturulmuştur. Ardından Türkiye ekonomisinin bilişim teknolojilerindeki yeri ve potansiyeli üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Bu kapsamda analiz edilen veriler tablo ve grafikler aracılığıyla yorumlanmıştır. Sonuç kısmında ise konuya ilişkin genel bilgilendirmeler yapılmış olup bulgular tartışılarak bu doğrultuda politika önerilerinde bulunulmuştur.

1. Bilişim Teknolojilerinin İktisadi Perspektiften Ele Alınışı: Teorik Altyapı

1.1. Kavramsal Çerçeve

Bilişim teknolojileri iktisadi perspektiften ele alınmadan önce ilgili kavramlara (bilgi, bilgi ekonomisi, bilgi iletişim teknolojileri, bilişim teknolojileri, bilgi teknolojileri ihracatı) yönelik gerekli açıklamaların yapılması son derece elzemdir. En genel anlamıyla bilgi; araştırma, gözlemlene ve öğrenme yoluyla kazanılan her türlü gerçek ve ilkelerin tümünü ifade etmektedir. Günümüzde bilgi; insanlar tarafından üretilen, yapılan, satılan ve satın alınan ürünlerin asıl bileşenine dönüşmüştür. İktisadi açıdan bakıldığında, malların kullanım değeri tüketildiğinde azalırken, bilginin tüketilmesiyle kullanım değerinin arttığına vurgu yapılmaktadır. Bu bağlamda bilginin değerindeki artış ile birlikte teknolojinin üretim katkısı da artmaktadır. Dolayısıyla teknoloji, bilgiyi meta haline getirerek iktisadi bir mala dönüştürmesine katkıda bulunmaktadır (Erdil vd., 2016, s. 3). Bilgi temelinde bilgi ekonomisi sektörlerinde gerek beşeri ve fiziksel gerekse bilgi sermayeleri için güçlü bir birleştirici unsurdur. Bilgi ekonomisi kavramı ise küreselleşmenin iktisadi ayağını teşkil eden bir ekonomidir. Bilgi ekonomisi, iktisadi sistemdeki bütün iktisadi faaliyetlerin bilgi temelli gerçekleştirildiği ve bu faaliyetlerin bilgi ile bütünleştiği iktisadi yapı olarak tanımlanmaktadır. Bu bakımdan bilgi ekonomisi, bilginin üretimi, kullanımı ve yayılımına dayanan bir süreçtir. Bu üç temel süreci oluşturan kilit unsur ise, bilginin işlenmesine, elde edilmesine, dağıtımına ve iletilmesine imkân tanıyan "*bilgisayar sistemi*"dir (Kevük, 2006, s. 321-323). Nitekim bilgi ekonomisi kavramının içselleştirilmesine bilişim teknolojilerinde yaşanan değişimler etki etmiştir (Orhan ve Genç, 2018, s. 267). Bilişim teknolojileri; bilgiye erişilmesi, bilginin toplanması, düzenlenmesi, saklanması, dağıtılması ve uygulanmasına dayanan teknolojik entegrasyonu kapsayan bir kavramdır (Ekinci, 2006, s. 55). Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO)'ya göre BİT, bilginin işlenmesi, uygulanması ve ekonomik, sosyal, kültürel konular ile ilişkilendirilmesi için kullanılan bilimsel, teknolojik, mühendislik disiplini ve yönetim tekniği olarak tanımlanmaktadır (Ratheeswari, 2018, s. 45). Bu bağlamda BİT, dünya teknoloji tarihinde hızla büyüyen ve diğer teknolojileri de zaman ilerledikçe artan bir düzeyde etkileyen bir sektördür. Bilgi iletişim teknolojileri ihracatı, bilgi ve iletişime ilişkin mal ve hizmetlerin ihracatta kullanımınıdır. Bilişim teknolojilerinin gelişimi noktasında karşımıza çıkan farklı kavramlar da bulunmaktadır. Bunları; beşeri sermaye, entelektüel sermaye, sosyal sermaye, teknokent ve e-Devlet olarak sıralamak mümkündür. Beşeri sermaye, üretim faktörlerinin daha verimli ve etkin bir şekilde kullanılmasına olanak tanıyan bilgi, beceri, tecrübe ve benzeri değerlerin toplamıdır. Beşeri sermayenin iktisat literatüründeki tanımı, "*bir hanehalkının ya da bir neslin üretim sürecinde kullanabileceği bilgisi, becerisi, tecrübesi ve zamanı*" şeklindedir (Husz, 1998, s. 9). Bu bakımdan fiziki sermayenin beşeri sermayeden ayrıldığı nokta, üretimde azalan değil de artan verimlere tabi olmasıdır (Sala-i Martín, 1990). Beşeri sermaye yatırımının gelişmesi; bilgi ve beceri kazanma, eğitim, sağlık, iletişim ekonomik gelir ve hayat standardının yükselmesi ile mümkün olmaktadır (Aksu, 2016: 68; Keskin, 2011, s. 141). Ayrıca entelektüel sermaye, insanın sahip olduğu bilginin değeri; sosyal sermaye ise insanın içinde bulunduğu çevreden fayda sağlama kapasitesi ve yeteneğini ifade

etmektedir. Teknokent (araştırma parkı, bilim parkı, teknopark, teknopolis); üniversitelerin, araştırma kurumlarının ve sanayi kuruluşlarının aynı ortamda araştırma, geliştirme ve inovasyon çalışmalarını devam ettirerek katma değerli ürünler ürettikleri, birbirleriyle bilgi ve teknoloji transferi yaptıkları; akademik, iktisadi ve sosyal yapının entegre edildiği organize araştırma ve iş merkezi olarak tanımlanmaktadır (ODTÜ TEKNOKENT, 2022). Devlet tarafından vatandaşlara verilen hizmetlerin elektronik ortamda sunumuna ise “e-Devlet” denmektedir. Bu noktada devletin amacı, hizmetlerinin vatandaşlara son derece kolay ve etkin olarak hızlı, güvenli, kaliteli ve kesintisiz bir şekilde ulaştırmaktır (<https://www.turkiye.gov.tr/bilgilendirme>).

1.2. İktisadi Perspektiften Bilişim Teknolojilerine Bakış

Dünyada bilgi çağına geçiş ile bilişim teknolojileri hızlı bir şekilde yayılarak insanoğlunun hayatına girmiştir. Bilgi teknolojileri; eğlence, sosyal ve ekonomik faaliyetler, ticaret yolları, üretim teknikleri gibi pek çok alanda değişiklik meydana getirmiştir. Tam bu noktada, sanayi devrimi itibarıyla özellikle de ekonomik alanda en önemli yapısal değişimlerin bilişim teknolojileriyle gerçekleştiğini belirtmek mümkündür (İmamoğlu ve Soybilgen, 2014, s. 2).

Günümüzde ekonomik sistemlerin temeli, bilişim sektörü aracılığıyla yenilenebilen bilgiye dayanmaktadır. Bilişim sektörü için ayrılan bütçe ve bu kapsamda gerçekleştirilen harcamalardaki ciddi artış, beklenenden daha fazla büyüme, verimlilik ve istihdam artışı sağlamıştır. Şöyle ki, üretim yapısında bilişim sektörüne yönelme ile birlikte ekonomik yapı da bilgi ekonomisine dönüştürmüştür. Bilgi ekonomisi sayesinde ise mal ve hizmet üretiminde rekabet unsuru öne çıkmaktadır (Tapscott, 1998, s. 39).

Tablo 1. Bilgi Ekonomisi ve Sanayi Ekonomisi: Bir Karşılaştırma

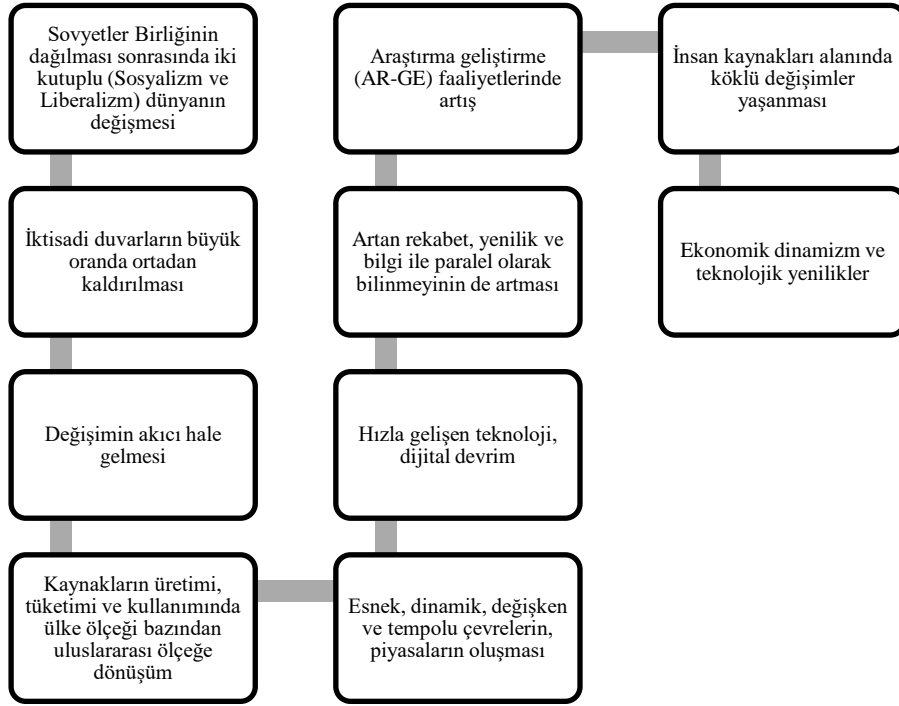
Bilgi Ekonomisi ve Sanayi Ekonomisi: Bir Karşılaştırma		
Faktör	Sanayi Ekonomisi	Bilgi Ekonomisi
Üretimin Yapısı	Kitlesele Üretim	Esnek Üretim
Üretim ve Rekabet Alanı	Ulusal	Küresel
Öne Çıkan Endüstriler	İmalat Endüstrileri	Bilgi ve İletişim Endüstrileri
Ürünler ve Teknolojilere Biçilen Ömür	Uzun	Kısa
Temel Başarı Ölçütü	Kâr	Piyasa Değeri
Büyümenin Esas Belirleyicileri	Sermaye ve İşgücü	Bilgi, Yenilik, İnsan Kaynağı ve Teknoloji
Temel Teknoloji Alanları	Makineleşme ve Otomasyon	BİT, Nanoteknoloji, Bilgisayar Destekli Üretim
Organizasyonel Yapı	Hiyerarşik ve Bürokratik	Esnek, Bireysel Yetkileri Arttırılmış İstihdam Yapısı
Karşılaştırmalı Üstünlükteki Kaynak	Ölçek Ekonomileri, Düşük Maliyet	Kapsam Ekonomileri, Yenilik, Hız ve Kalite
Rekabet için Gerekli Unsurlar	Büyük ölçek	Hız
Piyasa Değişim Süreçleri	Yavaş	Hızlı

Kaynak: Taşçı, 2007, s.320; Aktan ve Vural, 2016, s.22; Erçakar ve Çolakoğlu, 2019, s.252

Tablo 1’de bilgi ekonomisi ile sanayi ekonomisi karşılaştırılmıştır. Bilgi ekonomisi ve Sanayi ekonomisi arasındaki temel ayrımlar; üretim yapısında, rekabet alanında, temel endüstriyel unsurlar, başarı ölçütünde ve teknoloji alanlarında, büyümenin esas belirleyicilerinde, organizasyonel yapıda, karşılaştırmalı üstünlüğe ilişkin kaynaklar ve benzeri unsurlarda karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak bilişim teknolojilerindeki gelişimlerin en büyük etkisi, teknolojiyi üreten ülkelerin sosyokültürel özelliklerini satın alan ülkeye dayatması ve/veya transfer etmesi olarak nitelendirilmektedir. Tam bu noktada, söz konusu gelişimin küreselleşme sürecini daha da ileri boyutlara taşıyacağını belirtmek mümkündür (Orhan ve Genç, 2018, s. 273). Şöyle ki, bilgi ekonomisinin hızla gelişmesiyle “teknoloji”, “yenilik” ve “bilgi”, iktisadi büyümenin sağlanmasına ve yaşam standardının yükseltilmesine katkı sağlayan en önemli faktörler arasında yer almıştır (Erçakar ve Çolakoğlu, 2019, s. 249). Bu nedenle bilgi ekonomisinin geçerli olduğu çağımızda yaşam standardının artışı ve ekonomideki büyümenin belirleyicileri olarak bilgi ve teknoloji ile ilgili ilerleme, kişisel becerilerin artması ve gelişmeyi teşvik eden çeşitli faktörlerle karşılaşılmaktadır (Özgüler, 2003, s. 112-116). Nitekim bilgi ekonomisinin iktisadi büyümeye etkilerini üç maddede özetlemek mümkündür. Bunlardan ilki, yeni ürün ve hizmetlerin üretimiyle toplam üretim artması ve bu durum da yeni iş olanaklarının doğmasıdır. İkincisi ise elektronik ticaret (e-ticaret) sayesinde üretim sürecinde verimlilik artışının sağlanmasıdır. Bir başka deyişle, “fiziki sermaye, beşeri sermaye ve toprak” ile birlikte e-ticaret için gerekli “teknolojik donanım” da önemli birer üretim faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Üçüncüsü ise dijital reklam, sınır ötesi üretim, internet satışları, yeni pazarlama, organizasyon ve yönetim teknikleri sayesinde ekonomik etkinliğin artmasıdır (Kevük, 2006, s. 344).

Şekil 1. Küreselleşme ile Bilgi Ekonomisinde Etkili Faktörler

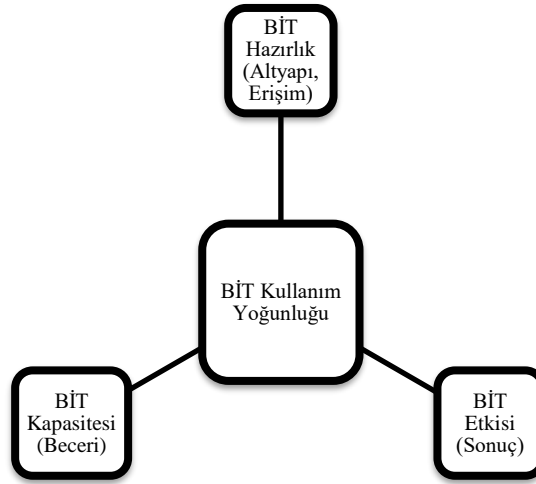

Kaynak: Rupp, 2001, s. 83; Dura ve Atik, 2002, s. 54; www.businessweek.com, 2006; Kelly, www.wired.com, 2006; Kevük, 2006, s. 344

Bilgi ekonomisi, dünya ekonomisinde meydana gelen sosyoekonomik ve teknolojik gelişmeler, küreselleşme ile birlikte şekillenmiştir (Kevük, 2006, s. 319). Peki, “Küreselleşme nasıl ve hangi faktörler ile bilgi ekonomisine hız kazandırmıştır?” bunun incelenmesi gerekmektedir. Şekil 1’de küreselleşme ile bilgi ekonomisinde etkili faktörler ele alınmıştır. Bu şekilden de anlaşıldığı üzere bilgi çağının yaşandığı dünyada teknolojinin giderek ucuzlaması ve yaygınlaşmasıyla paralel olarak ekonomik yapı da değişmeye başlamıştır. Nitekim küreselleşmenin bilgi ekonomisine yansımaları; hızla gelişen teknoloji, dijital devrim ile piyasaların, çevrelerin esnek, dinamik, tempolu bir hale gelmesi ve insan kaynaklarında köklü değişim biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Gelişmiş ülkelerin büyük çoğunluğu bilişim sektörleri istihdam hacmi artmıştır. Bu bağlamda “bilgi sermayesi” artık sanayi sektöründe sermaye yapısının ana girdisi olarak kabul edilmiştir. Nitekim bilişim teknolojilerinde etkinliğin sağlanmasıyla da sermaye toplumu yerini bilgi toplumuna bırakmıştır. Bu durum da insan sermayesini, fiziki güçten beyin gücüne dönüştürmüştür (Orhan ve Genç, 2018, s. 267).

Şekil 2. Bilgi Toplumuna Evrilme Aşamaları

Kaynak: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/publications/mis2017/methodology.aspx>; Özkan ve Çelik, 2018, s. 4

Şekil 2’de bilgi toplumuna geçiş aşamalarına ilişkin bir inceleme yapılmıştır. BİT etkisinin oluşabilmesi için birtakım aşamalardan geçilmesi gerekmektedir. Öncelikle Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (UTB) tarafından “*BİT Hazırlığı*” şeklinde anılan aşamada bilgi iletişim teknolojilerinin kullanımı ancak gerekli fiziki altyapının sağlanmasıyla mümkün olmaktadır. BİT Kapasite aşamasına bakıldığında, bir ülkedeki nüfus tarafından BİT ile ilişkili olarak bilgisayar, cep telefonu, tablet ve benzeri teknoloji cihazlarının kullanılmasını kapsadığı bilinmektedir. BİT Kullanım Yoğunluğu ise toplam abonelikler ve kullanıma yönelik göstergelere bağlı olarak hesaplanmaktadır. “*BİT Etkisi*” de “*BİT Kullanım Yoğunluğu*”na ilişkin meydana gelmektedir.

Şekil 3. Bilişim Sektöründe Öne Çıkan Yeni Teknolojiler

Kaynak: Deloitte, 2021, https://tubisad.org.tr/tr/images/pdf/tubisad_bit_2020_raporu_tr.pdf, 23.06.2022

Şekil 3'te bilişim sektöründe öne çıkan yeni teknolojiler ele alınmıştır. Şekil 3'ten de anlaşıldığı üzere; akıllı uç bilişim, 5G ve fiber internet, nesnelerin interneti, siber güvenlik ve veri gizliliği, yapay zekâ, sadece pazar büyüme beklentisi ve adaptasyonu ile değil, aynı zamanda sektörler üzerindeki dönüştürücü etkisi ile de bilişim sektöründe öne çıkan yeni teknolojiler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 4. “BİT”in Bileşenleri

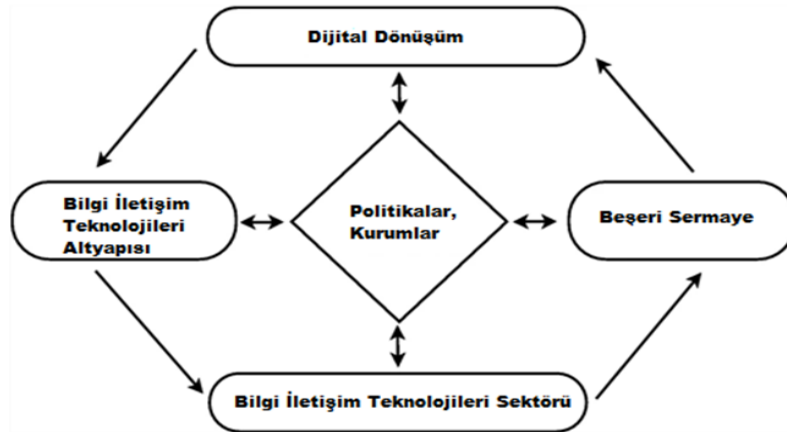

Kaynak: <https://pt.venngage.com/templates/infographics/components-of-ict-informational-infographic>, 23.06.2022

Şekil 4'te “BİT”in bileşenlerine yer verilmiştir. Şekil 4'ten de izlendiği gibi BİT'in bileşenlerini; bulut bilişim, dijital veri, dijital dönüşüm, donanım, iletişim teknolojileri, internet erişimi, yazılım olarak sıralamak mümkündür.

Genel olarak BİT yatırımları; bilgisayarlar ve ilgili birimleri, yazılım ve telekomünikasyon cihazları olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır (Hodrab vd., 2016, s. 765). Bu bakımdan BİT, dijital platformda çeşitli bilgi türlerini dönüştürerek işleyen, kaydeden ve aktarımını gerçekleştiren bütün teknik araçları (bilgisayar, radyo, telefon, televizyon, çeşitli kablosuz iletişim teknolojileri ve benzeri) da içermektedir. BİT sektörünün ekonomideki payının zamanla artması, yeni istihdam alanları oluşturmakla birlikte verimliliği, toplam faktör verimliliğini de artırmaktadır (Alper, 2018, s. 46-55).

Şekil 5. “BİT”in Gelişimi ile Dijital Dönüşüm Ekosistemi

Kaynak: Hanna, N., 2018: s.7, <https://innovation-entrepreneurship.springeropen.com/articles/>, 23.06.2022

Şekil 5'te BİT'in bileşimleri dijital dönüşümün ekosistemi bağlamında değerlendirilmiştir. Şekilden de takip edildiği üzere BİT sektörü dijital dönüşüm ekosistemi kapsamında değerlendirildiğinde; BİT altyapısı, kurumlar ve politikalar ile beşeri sermaye faktörleri karşımıza çıkmaktadır.

Şöyle ki, bilgi çağında devlet, uyguladığı politikalar ve kurumsal faaliyetleri ile beşeri sermaye yatırımlarını artırmakta, bilgi iletişim teknolojilerinin altyapısını geliştirmekte, böylece bilgi iletişim teknolojileri sektörü ve dijital dönüşüm bağlamında ciddi adımlar atılmaktadır. Nitekim bilgi ekonomisinin ön planda olduğu bir süreçte teknolojik altyapının oluşturulması, beşeri sermayenin nitelikli hale dönüştürülmesiyle mümkün olmaktadır. Teknolojik altyapı güçlendikçe, üretim düzeyinin hemen hemen her aşamasında beşeri sermaye gereksiniminin önemi de artmaktadır. Dolayısıyla beşeri sermaye, dijital dönüşümün kalbi olarak kabul edilmektedir (Hanna, 2018, s. 7).

Bilgisayar ve internet kullanımındaki yaygınlaşma ile sanayi sektörlerinde verimlilik artışları sağlanmakta ve dış pazarlarda rekabet gücü artmaktadır. Bilişim teknolojileri kullanımında meydana gelen bu durum ticareti olumlu etkilemektedir. Bu yeni teknolojiler, ülkeler arasındaki mesafeleri azaltarak yeni pazarlara ulaşımaya kolaylık kazandırmaktadır. Dolayısıyla yabancı sermaye, yatırım yaparken bilişim teknolojilerine erişimin ucuz ve yaygın olduğu gelişmekte olan ülkeleri tercih etmektedir. Bu nedenle BİT kullanımının yaygınlaşmasının doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çektiği/çekeceği aşikârdır. Yabancı sermayenin internetin yaygın ve ucuz olduğu ekonomileri tercih etme nedenleri arasında öncelikli olarak dijitalleşme ile artan şeffaflık, bürokraside azalma, tüketiciye erişimin kolay hale getirilmesi yer almaktadır. Bilişim teknolojilerinin hizmet sektöründe kullanımı emek verimliliğinde önemli ölçüde artırmaktadır. Emek verimliliğindeki artış ise ücretlere yansıtılarak refah seviyesini yükseltmektedir (İmamoğlu ve Soybilgen, 2014, s. 9-19).

Tablo 2. Bilişim Teknolojilerinin Gelişimi ve Kullanımının Sosyoekonomik Katkıları

Bilişim Teknolojilerinin Gelişimi ve Kullanımının Sosyoekonomik Katkıları	
<i>Bilişim Teknolojilerinin Gelişiminin Ekonomik Katkıları</i>	<i>Bilişim Teknolojilerinin Kullanımının Sosyal Katkıları</i>
Rekabet çerçevesinde firmaların birbirlerine üstünlüğüne katkısı	Bölgesel ekonomik farklılıkların azaltılması
Maliyet unsuruna dikkat çekilmesi	Verimli ve etkili kamu yönetimine olanak sunması
Endüstrilerde ortaya çıkardığı yapısal değişimler	Toplumsal yapıya yönelik olumlu katkısı
Yeni iş alanları oluşturması	Toplumsal farklılıkların ortadan kaldırılması
	Kırsal ve kentsel ayrımın ortadan kalkmasına katkısı

Kaynak: Bayraç, 2003, s. 57-59; Geray, 1994, s. 64

Bilişim teknolojilerinin gelişimi ile kullanımının sosyoekonomik katkıları ve maliyetleri Tablo 2'de incelenmiştir. Bu tablodan da görüldüğü üzere bilişim sektörünün gelişimiyle sağlanan en önemli ekonomik katkıları, yeni iş alanları oluşturulması, bu iş alanlarının standartlarına uygun eğitilmiş ve yetenekli bireylere gereksinim duyulması, bölgesel ekonomik farklılıklarının azaltılması ve toplumsal farklılıkların ortadan kaldırılması ve benzeri unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yeni ekonomi kavramı kapsamında sürdürülebilir kalkınmanın anahtarı BİT, hizmet sektörünü ekonominin başat aktörü haline getirmiştir. Nitekim BİT gelişmeleri neticesinde gerçekleşen bilgisayar sahipliği ve bilgisayar okuryazarlığındaki artış ile yüksek katma değerli sektörlerde çalışacak işgücünün yetişmesi desteklenmektedir (İmamoğlu ve Soybilgen, 2014, s. 19). Sonuç olarak dünyada olduğu gibi Türkiye'de de dijital dönüşüm ile bilgi teknolojileri sektörleri, diğer sektörler nazaran daha nitelikli işgücü istihdam eden ve (işgücü) üretkenliği daha yüksek sektörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla içinde bulunulan dijital çağa uygun nitelikli işgücü için yeni meslekler gündeme gelmektedir.

Tablo 3. Uluslararası Standart Meslek Sınıflaması Bakımından Dijital Dönüşüm ile Bilgi Teknolojilerine İlişkin Meslekler

ISCO-08 / Mesleki Tanımlar
25- Bilgi ve İletişim Teknolojisi ile İlgili Profesyonel Meslek Mensuplukları
251- Yazılım ve uygulama geliştiriciliği ve analistliği
2511- Sistem analistliği
2512- Yazılım geliştiriciliği
2513- Web ve çoklu ortam geliştiriciliği
2514- Uygulama programcılığı
2519- Başka yerde sınıflandırılmamış yazılım ve uygulama geliştiriciliği ve analistliği
252- Veri Tabanı ve Bilgisayar Ağları ile İlgili Profesyonel Meslek Mensuplukları
2521- Veri tabanı tasarımcılığı ve yöneticiliği
2522- Sistem yöneticiliği
2523- Bilgisayar ağları ile ilgili profesyonel meslek mensupluğu
2529- Diğer veri tabanı ve bilgisayar ağları ile ilgili profesyonel meslek mensuplukları
35- Bilgi ve İletişim Teknisyenliği
351- Bilgi ve iletişim teknolojileri işletim ve kullanıcı destek teknisyenliği
3511- Bilgi ve iletişim teknolojisi işletim teknisyenliği
3512- Bilgi ve iletişim teknolojisi kullanıcı destek teknisyenliği
3513- Bilgisayar ağ ve sistem teknisyenliği
3514- Web teknisyenliği
352- Telekomünikasyon ve Yayın Teknisyenliği
3521- Yayın ve ses-görüntü teknisyenliği
3522- Telekomünikasyon mühendisliği teknisyenliği
742- Elektronik ve Telekomünikasyon Kurulumculuğu ve Tamirciliği
7421- Elektronik mekanikerliği ve servis elemanlığı
7422- Bilgi ve iletişim teknolojisi kurulumculuğu ve servis elemanlığı
133- Bilgi ve İletişim Teknolojisi Hizmet Müdürlüğü
1330- Bilgi ve iletişim teknolojisi hizmet müdürlüğü
215- Elektroteknoloji Mühendisliği
2151- Elektrik mühendisliği
2152- Elektronik mühendisliği
2153- Telekomünikasyon mühendisliği

Kaynak: OECD, 2015; TÜSİAD, 2018

Tablo 3'te Uluslararası Standart Meslek Sınıflaması bakımından dijital dönüşüm ile bilgi teknolojilerine ilişkin meslekler ele alınmıştır. Tablodan da görüldüğü gibi söz konusu meslekleri; bilgi ve iletişim teknolojisi ile ilgili profesyonel meslek mensuplukları, bilgi ve iletişim teknisyenliği, telekomünikasyon ve yayın teknisyenliği, bilgi ve iletişim teknolojisi hizmet müdürlüğü, elektronik ve telekomünikasyon kurulumculuğu ve tamirciliği, elektroteknoloji mühendisliği, veri tabanı ve bilgisayar ağları ile ilgili profesyonel meslek mensuplukları olarak sıralamak mümkündür.

2. Bilişim Teknolojilerinin Türkiye Ekonomisindeki Yeri

Geçmişte de günümüzde de teknolojik gelişmelerin ekonomik aktiviteler üzerindeki izlerini fark etmek mümkündür. Teknoloji, 1990'lı yıllar itibarıyla iktisadi gelişmenin önemli bir parçası haline gelmiştir (İmamoğlu ve Soybilgen, 2014, s. 9). Günümüzde ise özellikle de gelişmekte olan ülkelerin ekonomik, sosyal ve toplumsal yapılarında meydana gelen değişim ve dönüşümün yeni kaynağı olarak “teknolojik ilerlemeler” karşımıza çıkmaktadır (Orhan ve Genç, 2018, s. 265). Tüm dünyada teknolojik ilerlemeler neticesinde emeğin nitelikli hale getirilmesine (kol gücünden zihin gücüne geçilmesine) ve buna bağlı olarak da nitelikli emeğin ücret düzeyinin artırılmasına, istihdamın ikamesinin sağlanmasına, istihdam içerisinde nitelikli emeğin kolay bir şekilde yer değiştirmesine katkısına ve çalışma sürelerinin yeniden belirlenmesine imkân tanınmaktadır (Bal, 2010, s. 10). Kısacası, bireylerin ihtiyaçlarının karşılanmasında gerekli olup çevreyi geliştirici, değiştirici ve dönüştürücü bilgi, beceri, yöntem ve süreçlerin tümünde teknoloji (üretim bilgisi) karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan mal ve hizmet üretiminde, bilgiye erişim ve kullanımında dikkat çekici unsur teknolojidir.

Dünya genelinde meydana gelen bilişim teknolojilerindeki gelişmelerden üretim, nitelik ve maliyetlerin yanı sıra bireylerin hayat tarzları da etkilenmektedir. Bu bağlamda bilim ve teknolojik ilerlemeler, verimlilik ve katma değeri arttırarak rekabete pozitif katkı sağlamaktadır. Bilişim teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak bilgisayar sisteminde meydana gelen bu dönüşüm sayesinde bilgi alışverişi ve işlem hızı da artmaktadır. Dünyanın diğer ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de bilişim sektörü hızla gelişmektedir. Bu değişim ülke ekonomisiyle birlikte toplumsal yaşantıyı da etkilemektedir. Nitekim bilişim teknolojilerindeki gelişmeler Türkiye ekonomisi için verimlilik artırıcı ve maliyet azaltıcı yönde olmaktadır. Sonuç olarak Türkiye’de dışa bağımlı teknolojiler ile sürdürülen bilişim sektörü; uygulayıcı rolünden çıkarak kendi değerlerini üretme çabasına girmiştir (Kış ve Yıldırım, 2006). Bu kısımda Türkiye için bilişim teknolojilerine yönelik gelişmeler ile ilişkilendirilebilecek çeşitli değişkenler tablo ve şekillerle incelenerek yorumlanmıştır.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, BİT alanında yaşanan gelişmeler; finansal, ticari, politik, sosyal etkileşim ve erişimi arttırarak küresel olarak daha fazla katılım ve katma değer oluşturulmasını mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin BİT sektöründeki gelişiminin bir endeks ile incelenmesi son derece önemlidir. Tablo 4'te BİT Alanındaki Gelişim Endeksi (International Development Index, IDI) sıralamasında Türkiye'nin yeri açıklanmıştır.

Tablo 4. Türkiye'nin BİT Alanındaki Gelişim Endeksi (IDI) Sıralamasında Yeri

ITU 2017, BİT Alanındaki IDI Sıralamasında Türkiye'nin Yeri		
IDI	Sıra	Değer
2016	72	5.66
2017	67	6.08

Kaynak: ITU, 2017 Global ICT Development Index

Tablo 4'te 2017 yılı için Uluslararası Teknoloji Birliği (ITU)'nin hazırladığı dünya BİT alanındaki IDI sıralamasında Türkiye'nin 6.08'lik bir değer ile 67. sırada olduğu görülmektedir.

Bilişim teknolojilerinin meydana getirdiği endüstriyel dönüşüm, rekabet üstünlüğü sağlayarak yeni sektörlerin ve pazarların ortaya çıkmasını mümkün kılmaktadır (Porter ve Millar, 1985). Bilişim sektörünün diğer sektörlerde olduğu gibi bir istihdam alanı ve büyüklüğü bulunmaktadır. Bilişim sektöründe istihdam alanları; donanım, yazılım ve bilişim hizmetleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim zaman ilerledikçe hızlı bir şekilde güçlenen bilişim sektörü ile birlikte bu alana ilişkin mesleklerdeki, yetkinliklerdeki çeşitlilik de artmaktadır. Dolayısıyla bilgi ekonomisi kapsamında bilgi ve iletişim teknolojilerine ilişkin sektörlerin istihdam alanı ve pazar büyüklüğü incelenmesi gereken elzem unsurlardır.

Tablo 5. Türkiye'de Bilgi İletişim Teknolojileri İstihdam ve Pazar Büyüklüğü (2016-2021)

Türkiye'de Bilgi İletişim Teknolojileri İstihdam ve Pazar Büyüklüğü				
Yıl	Bilgi İletişim Teknolojileri İstihdam (Bin Kişi)	Bilgi İletişim Teknolojileri Pazar Büyüklüğü (Milyar TL)		
		Bilgi Teknolojileri	İletişim Teknolojileri	Bilgi İletişim Teknolojileri (Toplam)
2016	191.60	29.6	64.7	94.3
2017	204.96	38.2	75.6	113.8
2018	201.70	44.7	86.9	131.7
2019	212.53	56.3	96.7	152.9
2020	227.20	68.9	120.1	189.0
2021	259.20	114.5	151.4	265.9

Kaynak: TÜİK; TÜBİSAD

Tablo 5'te Türkiye'de bilgi iletişim teknolojileri istihdam ve pazar büyüklüğü (2016-2021) değerlerine yer verilmiştir. Bu tablodan, 2016 yılından 2021 yılına gelindiğinde, bilgi iletişim sektöründeki gerek istihdam gerekse pazar büyüklüğünün zamanla daha da arttığı görülmektedir. Ayrıca bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, ülkelerin dış ticareti açısından ciddi katkılar sunmaktadır. Bu noktada bilgi iletişim teknolojilerinin ihracat değerlerinin incelenmesi son derece elzemdir. Tablo 6'da Türkiye'de bilgi iletişim teknolojileri ihracat (Milyon Dolar, 2016-2021) değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 6. Türkiye'de Bilgi İletişim Teknolojileri İhracat Değerleri (Milyon Dolar, 2016-2021)

Türkiye'de Bilgi İletişim Teknolojileri İhracat Değerleri (Milyon Dolar)	
Yıl	Değer
2016	1.022
2017	1.171
2018	1.059
2019	1.146
2020	1.498
2021	1.964

Kaynak: Deloitte, 2022; TÜBİSAD, 2022

Tablo 6'dan takip edildiği üzere, 2016-2021 yıl aralığında bilgi iletişim sektöründeki ihracat değerlerinin genel olarak arttığı gözlemlenmektedir. Nitekim son yıllarda dünyada bilim ve teknoloji alanında yaşanan hızlı değişimler, dönüşümler, Türkiye ekonomisini de etkileyerek dış ticaret faaliyetlerine yansımaktadır.

Tablo 7. Türkiye’de Bilgi İletişim Teknolojileri İhracatında Alt Sektörler (Milyon TL, 2021)

Türkiye’de Bilgi İletişim Teknolojileri İhracatında Alt Sektörler (Milyon TL)			
Bilgi Teknolojileri		İletişim Teknolojileri	
Donanım	1.007		
Yazılım	14.819	Donanım	1.016
Hizmet	619		

Kaynak: Deloitte, 2022; TÜBİSAD, 2022

Tablo 7’de Türkiye’de bilgi iletişim teknolojileri ihracatında alt sektörler (Milyon TL, 2021) ilişkin değerlere yer verilmiştir. İzleyen tablodan da görüldüğü üzere 14.819 milyon TL ile en yüksek değer, bilgi teknolojileri ihracatında alt sektörlerden biri olan yazılım sektörüne aittir. Ayrıca bilgi ekonomisi bağlamında bilgi ve teknoloji transferindeki rolüyle bilinen teknokentleri ele almak büyük önem taşımaktadır. Türkiye’deki teknokentler, ekonomiyi şekillendirici gelişmelerin yaşanmasını sağlayarak ve pek çok sektörün gelişimine katkıda bulunarak bilime ışık tutmaktadır.

Tablo 8. Türkiye’de Teknoloji Geliştirme Bölgeleri

Türkiye’de Teknoloji Geliştirme Bölgeleri			
Türkiye’de Teknokentler	2021	2022	Değişim
Teknokent Sayısı	87	92*	%6
Şirket Sayısı	6.267	7.707	%23
Çalışan Sayısı	64.866	79.641	%23
Toplam Ciro (Milyar TL)	20,8	51,8	%149
Toplam İhracat (Milyar TL)	7,7	13,3	%73
Ciro / Şirket (Milyon TL)	3,3	6,7	%103
Ciro / Çalışan (Bin TL)	321	650	%103
İhracat / Teknokent (Milyon TL)	88,6	144,9	%63
İhracat / Ciro	%37	%26	-1100 bps

*92 Teknoloji Geliştirme Bölgesi’nden 77’si faaliyetini sürdürmektedir. Bunlardan 15’inin ise altyapı çalışmalarının devam etmesinden dolayı hali hazırda faaliyete geçmemişlerdir.

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2022

Tablo 8’de Türkiye’de teknoloji geliştirme bölgeleri (2021-2022) ilişkin değerlere yer verilmiştir. Bu tabloda; teknokent sayısı, şirket sayısı, çalışan sayısı, toplam ciro (Milyar TL), toplam ihracat (Milyar TL), ciro / şirket (Milyon TL), ciro / çalışan (TL bin), ihracat / teknokent (Milyon TL), ihracat / ciro değerleri incelenmiştir.

Bilgi ekonomisinin geliştiği bir ekonomide, teknolojik altyapının oluşturulmasının yanı sıra gelişmiş beşeri, entelektüel ve sosyal sermayeye de gereksinim duyulmaktadır. Çünkü gelişen teknoloji, bilgi ile insanların nitelikli hale gelmesi, bilgi birikiminin ve sosyal etkileşimlerinin de artması kaçınılmazdır. Nitekim beşeri, entelektüel ve sosyal sermaye değerlerindeki artışlar, bilişim sektörlerinin gelişmesi için elzemdir. Tablo 9’da Türkiye’de beşeri sermaye endeksi ile entelektüel sermaye ve sosyal sermaye endeksi değerleri incelenmiştir.

Tablo 9. Türkiye’de Beşeri Sermaye Endeksi (HCI), Entelektüel ve Sosyal Sermaye Endeksi (SCI)

Türkiye’de Beşeri Sermaye Endeksi (Cinsiyete Göre Dağılım, 2018-2020)			
Yıl	Toplam	Erkek	Kadın
2018	0.63	0.60	0.63
2020	0.65	0.64	0.66
Türkiye’de Entelektüel ve Sosyal Sermaye Endeksi, 2022			
Yıl	Sermaye türü	Sıra	Değer
2022	Sosyal Sermaye	96	43.4
	Entelektüel Sermaye	25	52.6

Kaynak: World Bank <https://data.worldbank.org/indicator/SH.STA.MMRT>; Solability <https://solability.com/the-global-sustainable-competitiveness-index/the-index/social-capital/>, 14.01.2023

Tablo 9’dan takip edildiği üzere, 2018 ve 2020 yıllarında Türkiye’de kadınların beşeri sermayesi erkeklere nazaran daha yüksek bir değere sahiptir. Ayrıca 2022 yılında Türkiye için entelektüel ve sosyal sermaye karşılaştırıldığında, entelektüel sermaye endeksi değerinin sosyal sermayeden daha yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye, küresel sosyal sermaye endeksi sıralamasında, küresel entelektüel sermaye endeksi sıralamasına kıyasla daha alt sırada yer almaktadır.

Türkiye’de bilgi ekonomisindeki gelişmeler ile birlikte internet kullanımının yanı sıra sosyal medya kullanımının arttığı bilinmektedir. Tablo 10’da Türkiye’de internet ve sosyal medya kullanım alanları üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

Tablo 10. Türkiye’de İnternet ve Sosyal Medya Kullanım Alanları (2022, %)

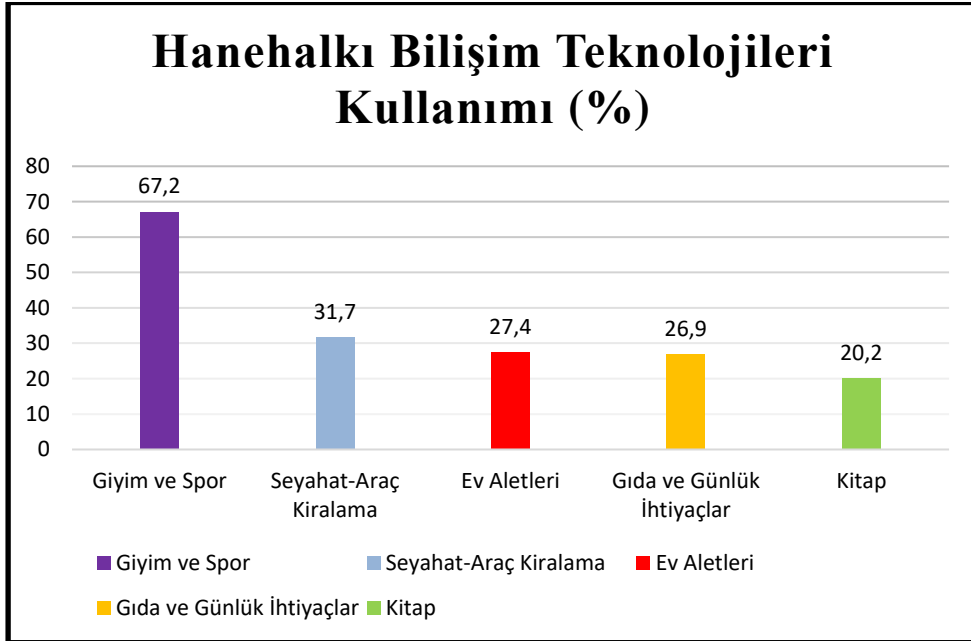
Türkiye’de E-Devlet Hizmetleri Kullanan Bireylerin Oranı	
	68.7
Türkiye’de İnternet Üzerinden Alışveriş Oranı	
	46.2
Türkiye’de Kullanımı En Fazla Olan Sosyal Medya Uygulamaları	
Whatsapp	82
Youtube	67.2
Instagram	57.6
Facebook	50.4
Twitter	20.2

Kaynak: TÜİK

Bu tabloya göre 2022 yılı için Türkiye’de e-Devlet hizmetleri kullanan bireylerin oranı %68.7’dir. Nitekim e-Devlet, kamu kurumları ile olan mal, hizmet ve bilgi alışverişi işlemlerinin bilişim teknolojileri vasıtasıyla elektronik ortamda gerçekleştirilmesine imkân tanımaktadır. Dolayısıyla bilişim teknolojilerindeki gelişmelerle paralel olarak son yıllarda Türkiye’de de bireylerin e-Devlet kullanımı da yaygınlaşmıştır. Ayrıca aynı yıl için Türkiye’de internet üzerinden alışveriş oranı %46.2 olarak kaydedilmiştir. Özellikle de 2020 yılında etkisi tüm dünyaya yayılan COVID-19 salgını ile birlikte gerek temas ile bulaş riskinin artması gerekse gelen sokağa çıkma yasakları neticesinde internet üzerinden alışveriş hızlı bir şekilde yaygınlaştırmıştır. Bununla birlikte 2022 yıl bazında Türkiye’de kullanımı en fazla olan sosyal medya uygulamaları sırasıyla “Whatsapp, Youtube, Instagram, Facebook ve Twitter” olarak sayılmaktadır. Sonuç olarak gelişen bilişim teknolojileri ile paralel olarak mobil, akıllı cihazlar aracılığıyla internet üzerinden iletişimin artması, sosyal medya uygulamalarına yönelik ilgiyi artırmıştır. Nitekim son yıllarda bu uygulamaların her biri internetin vazgeçilmez öğeleri haline gelmiştir.

Şöyle ki, gerek firma gerekse hanehalkı arasında bilişim teknolojisi kullanımının yaygınlaşması, dijital ekonomiye geçişi hızlandırmaktadır. Böylece ekonomilerde kayıt dışılığı azaltarak devlet hizmetleri, alışverişler, sağlık hizmetleri, eğitim ve benzeri birçok alanda daha iyi hizmet verilmesine imkân tanımaktadır. Bu noktada Türkiye için hanehalkı bilişim teknolojileri kullanımına ilişkin araştırmaları değerlendirmek son derece elzemdir. 2019 yılı TÜİK hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırmasında elde edilen veriler Şekil 6’da derlenerek incelenmiştir.

Şekil 6. Türkiye’de Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2019

Kaynak: TÜİK

Şekil 6’da Türkiye’de giyim-spor, seyahat-araç kiralama, ev aletleri, gıda-günlük ihtiyaçlar, kitap ve benzeri alanlarda bilişim teknolojilerinin kullanıldığı görülmektedir. Şekilden de fark edildiği üzere 2019 yılında Türkiye’de bilişim teknolojilerinin en fazla kullanıldığı alan “giyim ve spor” olmuştur.

Sonuç olarak bilişim teknolojilerindeki gelişmeler ile tüm dünyada internete erişim ve internet kullanımının

hızla artığı gözlemlenmektedir. Bu noktada, Türkiye’de bilişim teknolojileri incelendiğinde, bölge bazında bireylerin internet erişimi ve kullanımının ele alınması da gerekmektedir. Tablo 11’de 2019 yılı için Türkiye’de bölge bazında bireylerin internet erişim ve kullanım oranları incelenmiştir.

Tablo 11. Türkiye için Bölge Bazında Bireylerin İnternet Erişimi ve Kullanımı, 2019 (%)

Bölge Bazında Bireylerin İnternet Erişimi ve Kullanımı, 2019 (%)		
Bölge	İnternet Erişim Oranı(%)	İnternet Kullanım Oranı (%)
İstanbul	95.6	86.6
Batı Anadolu	91.8	83.3
Akdeniz	89.3	74.5
Ortadoğu Anadolu	89.1	63.2
Doğu Marmara	88.9	77.7
Orta Anadolu	88.7	76.8
Türkiye	88.3	75.3
Kuzeydoğu Anadolu	87.6	61.3
Ege	85.6	75.8
Doğu Karadeniz	83.8	66.7
Güneydoğu Anadolu	81.1	58.4
Batı Karadeniz	80.2	69.5
Batı Marmara	79.7	71.6

Kaynak: TÜİK

Tablo 11’deki verilere göre bilişim teknolojileri kapsamında Türkiye’ye bölgesel olarak bakıldığında, İstanbul’un internet erişim ve kullanım oranı açısından en yüksek değere sahip bölge olduğu tespit edilmiştir. İstanbul’u takip eden iki bölge sırasıyla internet erişim oranında “*Batı Anadolu, Akdeniz*” iken, internet kullanım oranında “*Batı Anadolu, Doğu Marmara*”dır.

Sonuç

Avcı toplayıcı çağdan bilgi çağına geçilen bir dönemde, iktisat teorileri bazında insanoğlunun üretebilmesi için en temel ihtiyaçları olarak madde, enerji ve bilgi gündeme gelmektedir. Bu bağlamda 21. yüzyılda; bilimsel, teknolojik ve ekonomik gelişmeler ile uyumlu bir şekilde bilişim ve iletişim alanlarında meydana gelen değişimler, dönüşümler ekonomik, sosyal ve kültürel hayatı büyük ölçüde etkilemektedir. Dolayısıyla bilişim ve iletişim teknolojileri, son yıllarda sıklıkla karşılaşılan disiplinler arası bir kavramdır. Bilişim teknolojileri, bilgisayarın ve iletişim teknolojilerinin entegre bir şekilde kullanımını olanaklı kılan bir sistemi oluştururken, bilgi ve iletişim teknolojileri, bilgiye erişimin ve bilginin oluşumunun temini için çeşitli görsel, işitsel, yazınsal araçları içermektedir. Nitekim bilişim teknolojileri ile sıklıkla bilimde, üretimde, mühendislikte, ticaretle, bankacılıkta, tıp biliminde, eğitimde, ulaşımda, iletişimde, haberleşmede, savunma sanayiinde ve benzeri farklı çok çeşitli alanlarda karşılaşılmaktadır.

Bilişim teknolojilerinin en temel unsuru inovatif bir ürün olan “*veri*” iken, sürecin devamında veriden enformasyona, bilgiye geçiş sağlanmıştır. Bir ülkenin teknolojik altyapısı ise, o ülkede bilginin ekonomik katkı sağlama düzeyini belirlemektedir. Türkiye’de de bilişim teknolojilerindeki gelişmeler, gerek istihdam yapısını gerekse ekonomik faaliyetleri etkilemektedir. Bu çalışmada bilişim teknolojileri ve Türkiye ekonomisindeki yeri üzerine bir değerlendirme yapmak amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında Türkiye’nin BİT (Bilgi ve İletişim Teknolojileri) alanındaki gelişim endeksi (IDI) sıralamasındaki konumu (2016-2017), bilgi iletişim teknolojileri istihdam ve pazar büyüklüğü (2016-2021), bilgi iletişim teknolojileri ihracat değerleri (2016-2021) ve bu ihracattaki alt sektörler, teknoloji geliştirme bölgeleri beşeri sermaye endeksi (HCI), entelektüel ve sosyal sermaye endeksi (SCI), internet ve sosyal medya kullanım alanları (2022, %), hanehalkı bilişim teknolojileri kullanımı (2019), bölge bazında bireylerin internet erişimi ve kullanımı (2019, %) üzerine inceleme yapılmıştır. Çalışmada tüm bu veriler, tablolar ve grafikler ile analiz edilerek yorumlanmıştır. Çalışmanın analizinde elde edilen bulgulara dayanarak Türkiye’de bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ihracat artışının dünya ülkeleri karşısında rekabet gücünü artırıcı ve dışa bağımlılığını azaltıcı bir unsur olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Türkiye’de teknokent sayısının giderek arttığı ve bu anlamda ülke ekonomisine katkı sağlandığı belirtilmiştir. Bununla birlikte, Türkiye’de bilişim teknolojilerindeki gelişmelere paralel şekilde internet kullanımının genellikle e-Devlet aracılığıyla gerçekleştiği ve bireylerin alışverişlerini internet üzerinden yaptığı, özellikle de 2020 yılında tüm dünyayı etkileyen COVID-19 salgını ile birlikte hızlı bir şekilde yaygınlaştığı ortaya konulmuştur. Nitekim COVID-19 pandemisi sürecinde gerek temas ile bulaş riskinin artması gerekse gelen sokağa çıkma yasakları internet üzerinden alışverişini artırmıştır. Türkiye için bilişim teknolojilerinin en fazla kullanıldığı alan olarak da “*giyim ve spor*” belirlenmiştir. Bilişim teknolojilerine ilişkin değerlendirmeler çerçevesinde Türkiye’ye bölgesel açıdan bakıldığında ise İstanbul, internet erişim ve kullanım oranı açısından en yüksek değere sahip bölge olarak tespit edilmiştir. Bu noktada, İstanbul’un ardından gelen iki bölge sırasıyla internet erişim oranına göre “*Batı*

Anadolu, Akdeniz” iken, internet kullanım oranı bakımından “*Batı Anadolu, Doğu Marmara*”dır. Sonuç olarak Türkiye’de özellikle de bilişim teknolojileri kullanımı zaman ilerledikçe daha da yaygın hale gelmektedir.

Bu kapsamda verilebilecek politika önerileri şu şekildedir: Teknoloji girişimciliği, yazılım ve benzeri alanlarda özellikle de genç bireylerin geliştirilmesine yönelik programlar, eğitimler yaygın hale getirilmelidir. Bunun yanı sıra yeni nesil teknolojilere (robotik, insansız araçlar, yapay zekâ ve benzeri) yönelik eğitimler, yatırımlar artırılmalıdır. İlkokul seviyesinden başlamak üzere tüm okullarda bireylere yazılım, kodlama eğitimleri verilmelidir. Bilişim teknolojilerinin gelişiminde verilecek eğitimler açısından özellikle de meslek liseleri ve üniversitelerin rolü son derece büyük olacaktır. Böylece geleceğin işgücünü nitelikli hale getirmek ve mevcut işgücüne de bu doğrultuda bilgi ve yeti (mesleki gelişim) kazandırmak mümkün olacaktır. Bu durumda da bilişim teknolojileri alanında geleceğin meslekleri ortaya çıkacaktır. Ayrıca veri merkezlerinin altyapıları geliştirilerek standartlar yükseltilmeli, bu şekilde de “*teknoloji üreten bir ülke olma*” yolunda Türkiye dünya rekabetine hazır hale getirilmelidir. Bilgi teknolojilerine yönelik üretim ve bununla paralel olarak da ihracatın artırılması, Türkiye’nin dışa bağımlılığını azaltılabilecektir. Tüm bu önerilerin uygulanması halinde ise Türkiye’nin dijital dönüşümü büyük ölçüde hızlandırılmış olacaktır.

Kaynakça

- Aksu, L. (2016). Türkiye’de beşeri sermayenin önemi: İktisadi büyüme ilişkisi, sosyal ve stratejik analizi. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 3, 68-129.
- Alper, F. Ö. (2018). Bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomik büyüme ve işsizlik üzerine etkisi: Seçilmiş AB ülkeleri ve Türkiye örneği. *Yasama Dergisi*, (36), 45-65.
- Bal, O. (2010). Teknolojinin sosyo-ekonomik yapıya etkileri. *Akademik Bakış Dergisi*, 20, 1-23.
- Ekinci, H. (2006). Bilgi teknolojilerinin rekabet açısından önemi ve değişim yönetimindeki etkilerine ilişkin yöneticilerin algılarını ölçmeye yönelik bir araştırma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 54-70.
- Erçakar, M. E. ve Çolakoğlu, H. (2019). Bilgi ekonomisinin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri: BRICS ülkeleri ve Türkiye için bir analiz. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(4), 248-268.
- Erdil, E., Pamukçu M. T., Akçomak, İ. S. ve Tiryakioğlu M. (2016). *Bilgi, bilim, teknoloji ve yenilik: Kavramsal tartışma*. ODTÜ-TEKPOL, Science and Technology Policies Research Center Tekpol Working Paper Series.
- Hanna, N. (2018). A role for the state in the digital age. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 7(5), 1-16.
- Hodrab, R., Maitah, M. ve Luboš, S. (2016). The effect of information and communication technology on economic growth: Arab world case. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6(2), 765-775.
- Husz, M. (1998). *Human capital, endogenous growth, and government policy*. New York: Peter Lang Pub.
- İmamoğlu, Z. ve Soybilgen, B. (2014). *Türkiye’de bilişim teknolojisi ve ekonomi*. Politika Notu, <https://betam.bahcesehir.edu.tr/2015/06/turkiyede-bilisim-teknolojisi-ve-ekonomi/>.
- Keskin, A. (2011). Ekonomik kalkınmada beşeri sermayenin rolü ve Türkiye. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(3-4), 125-153.
- Kevük, S. (2006). Bilgi ekonomisi. *Journal of Yaşar University*, 1(4), 319-350.
- Kış, M. ve Yıldırım, M. (2006). *Türkiye’de bilişim teknolojileri*. https://www.emo.org.tr/ekler/df81829c4ebc9c4_ek.pdf (Erişim Tarihi: 15.01.2023).
- ODTÜ TEKNOKENT (2022). *Teknokent nedir?* <http://odtuteknokent.com.tr/tr/hakkinda/teknokent-nedir> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).
- Orhan, A. ve Yılmaz Genç, S. (2018). Bilişim teknolojisindeki gelişmenin sosyoekonomik etkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16, Özel Sayı, 264-275.
- Özgüler, V. C. (2003). *Yeni ekonomi anlayışı kapsamında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler: Türkiye örneği*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Porter, M. E. ve Millar, V. E. (1985). How information gives you competitive advantage. *Harvard Business Review*, 63, 149-160.
- Ratheeswari, K. (2018). Information communication technology in education. *Journal of Applied and Advanced Research*, 3(S1), 45-47.
- Sala-i-Martin, X. (1990). *Lecture notes on economic growth (I): Introduction to the literature and neo-classical models*. NBER Working Paper, No: 3563.
- Tapscott, D. (1998). *Dijital ekonomi: Ağ üzerindeki akıl çağında umut ve tehlike*. İstanbul: Koç Sistem Yayınları.
- <https://www.turkiye.gov.tr/bilgilendirme?konu=sikcaSorular#s01> (Erişim Tarihi: 18.03.2023).

Uluslararası Sosyal Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi

International Journal of Social, Political and Financial Researches

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ussmad>

Türkiye’de Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Yerel Yönetimlerin Hizmet Sunumuna Etkisi

Erkan DAĞLI, Doktora Öğrencisi.

Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, erkan_dagli@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-5358-0457

Cihan YÜKSEL, Doç. Dr.

Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, cihanyuksel@mersin.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1959-1245

ÖZ

2011 yılında Suriye İç Savaşının ortaya çıkmasıyla birlikte Türkiye Suriye’den yoğun bir göç almış ve bu nüfus hareketliliği belli illerde yoğunlaşmıştır. Yerli nüfus sayısı başta olmak üzere çeşitli kriterlere göre merkezi yönetim bütçesinden paylar alan ve gelirlerinin büyük bir bölümü bu paylardan oluşan yerel yönetimler, göçle birlikte artan nüfusa hizmet sunmak amacıyla harcamalarını kullanmaktadırlar. Bu durum, yerel yönetimlerin gelir elde etme kriterleri ile harcama sorumlulukları arasında dengesizliğe neden olurken, yoğun Suriyeli göçü alan illerdeki yerel yönetimlerin diğer illerdeki yerel yönetimlere göre dezavantajlı duruma gelmesi sonucunu da doğurmaktadır. Bu sorundan hareketle çalışmada, 2012-2021 yılları arasındaki 81 ilin verilerine dayanarak Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli nüfus hariç ve Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli nüfus dâhil senaryoların karşılaştırmalı analizi yapılmış ve Türkiye’de yerel yönetimler çerçevesinde mali sömürü miktarı, dikey eşitlik bozulma oranı ve yatay eşitlik bozulma oranı hesaplanmıştır. Analiz bulgularına dayanarak, Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli nüfus ile Türkiye’de yerel yönetimlerde hem yatay ve dikey eşitsizliklerin arttığını hem de yerleşik nüfusun yerel hizmetlerden (harcamalardan) aldığı payın azaldığını (bir başka ifadeyle mali sömürünün arttığını) söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler, Yerel Yönetimler, Dikey Eşitsizlik, Yatay Eşitsizlik, Mali Sömürü.

JEL Kodları: F22, H72, J15.

The Effect of Syrians Under Temporary Protection in Türkiye on The Service Provision of Local Governments

ABSTRACT

With the outbreak of the Syrian Civil War in 2011, Turkey received an intense migration from Syria and this population mobility concentrated in certain provinces. Local governments, which receive shares from the central government budget according to various criteria, especially the native population, and whose revenues consist mostly of these shares, use their expenditures to provide services to the population that has increased due to migration. While this situation causes an imbalance between the revenue sharing criteria of local governments and their expenditure responsibilities, it also results in the disadvantage of local governments in provinces receiving heavy Syrian migration compared to local governments in other provinces. Due to this problem, in the study, a comparative analysis of the scenarios excluding the Syrian population under Temporary Protection and including the Syrian population under Temporary Protection was made based on the data of 81 provinces between the years 2012-2021 and the amount of fiscal exploitation, vertical fiscal balance deterioration rate and horizontal fiscal balance deterioration rate were calculated within the framework of local governments in Turkey. Based on the findings of the analysis, it is possible to say that with the Syrian population under Temporary Protection, horizontal and vertical fiscal imbalances of local governments in Turkey have increased and the share of the native population from local services (expenditures) has decreased (in other words, fiscal exploitation has increased).

Keywords: Syrians under Temporary Protection, Local Governments, Vertical Fiscal Imbalance, Horizontal Fiscal Imbalance, Fiscal Exploitation.

JEL Codes: F22, H72, J15.

Giriş

Refahın ve huzurun olduğu bir ülke göç veren değil, göç alan bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Başta ekonomik sorunlar, iç ve dış savaşlar olmak üzere insan hakları ihlali, siyasi istikrarsızlık, baskıcı rejimler, salgın hastalıklar, güvenlik sorunları uluslararası kitlesel göçlerin ortaya çıkmasının temel nedenleri arasında yer almaktadır. Geçmişte birçok ülkede olduğu gibi bugün de Suriye, Ukrayna ve diğer coğrafyalardaki çatışmalar ve ekonomik sorunlar zorunlu göçün artmasına neden olmaktadır.

Suriyeli¹ göçmenlerin diğer ülkelerden farklı olarak Türkiye'ye yoğunlaşmasının altında yatan en önemli neden Türkiye Devleti'nin Suriyeli göçmenlere özel olarak uyguladığı açık kapı politikasıdır². Türkiye, Mart 2011'de Suriye'de başlayan çatışmaların ardından uyguladığı en fazla mülteci ağırlayan ülke konumundadır. Bu kapsamda Türkiye göç alan bir ülke olmanın da ötesinde başka ülkelere göç etmek isteyen yabancıların kullandığı bir geçiş ülkesi veya transit ülkedir. Resmi verilere göre bugün Türkiye'ye sadece Suriye'den göç eden sayı 3 milyon 500 bin civarındadır (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, 2022a). Bu sayı çoğu ülkenin nüfusundan fazla iken, Türkiye'nin toplam nüfusunun %4,2'sine karşılık gelmektedir.

Uluslararası kitlesel göç ile yaşanan en önemli sorunlardan biri, göç alan ülkeler tarafından sunulan kamu hizmetleriyle ilgilidir. Kamu hizmetlerinin sunumunda nüfus önemli bir faktördür. Nüfusta meydana gelen artış, kamusal mal ve hizmetlerin reel talebinde de artışa yol açmaktadır. Ancak bireylerin kamusal mallara olan taleplerini gizlemeleri bedavacılık sorununa yol açmaktadır. Cornes ve Sandler (1984: 580)'e göre, kişi sayısında meydana gelen artış bedavacılık sorununun daha şiddetli hissedilmesine neden olmaktadır. Bu durum nüfus ile doğrudan ilişkilidir. Uluslararası kitlesel göçler nüfusun beklenenden daha fazla artmasına neden olurken, kamusal mal ve hizmetlerin etkin üretiminin sağlanmasını ise engellemektedir. Tiebout (1956: 418), kamusal mal ve hizmetlerin büyük bölümünün yerel nitelikteki mallardan oluştuğunu ve yerel harcamaların toplam kamu harcamaları içerisinde büyük bir paya sahip olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle yerel kamusal hizmetlerin optimal sunumu nüfus hareketlilikleriyle doğrudan ilişkilidir.

Kamusal mal ve hizmetlerin etkin üretiminin ne olacağı ve ortaya çıkan bedavacılığın nasıl giderileceği sorunları, kitlesel göç hareketleri ile daha çok ivme kazanmaktadır. Yerel kamusal hizmetlerin nitel ve nicel önemi göz önünde bulundurulduğunda, doğru yönetilemeyen kitlesel göçlerin yerel yönetimler üzerinde mali yükler oluşturacağı bir gerçektir. Yerel yönetimlerin sahip olduğu harcama sorumlulukları ile gelir yaratma gücü arasındaki dengesizliği ifade eden dikey eşitsizlik ve aynı seviyedeki yerel yönetimlerin harcama sorumluluklarına göre elde ettikleri gelirlerin farklılaşmasını ifade eden yatay eşitsizlik (Bahl, 2000: 1-5), kitlesel göç hareketleri yoluyla daha da artabilmektedir. Bunun yanı sıra, yoğun dış göç alan coğrafyalarda yaşayan yerleşik nüfus açısından mali sömürü ve göç edenler açısından ise mali rant durumu da söz konusu olabilmektedir. Bir kişinin ödediği verginin kişinin almış olduğu kamu hizmetinden daha az olması durumunda mali rant; kişinin ödediği verginin kişinin almış olduğu kamu hizmetinden daha fazla olması durumunda ise mali sömürü söz konusudur. Mali sömürü, kişiler üzerinde vergi yükü hissini arttırmakta ve vergi ödeme motivasyonunu olumsuz etkilemektedir (Korlu, Çetinkaya ve Gerçek, 2016: 446).

Göç, insanlığın var olduğu geçmişten günümüze kadar süregelen ve birçok açıdan farklı disiplinler tarafından incelenmesi gereken temel bir olgudur. Ayrıca göç olgusu her disiplin açısından farklı değerlendirmelere ve incelemelere tabi olmuştur. Bu çalışmada diğer disiplinlerin ilgi alanına ve tartışmalarına girmeden göç olgusunun sadece yerel yönetimler maliyesi kapsamındaki değerlendirmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de göç ve göç yönetimi yerel yönetimler açısından incelenmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında ise, 2012-2021 döneminde Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli nüfusun Türkiye'de 81 il düzeyinde yerel yönetimlerin mali yapısı üzerindeki etkisi mali sömürü, dikey ve yatay eşitsizlik çerçevesinde incelenmiştir.

1. Türkiye'de Göç ve Göç Yönetimi

Göç, insanlık tarihi kadar eski olan bir olgudur. Toplumlar karşılaştıkları birçok sorun yüzünden göç etmek zorunda kalmışlardır (Mcneill, 1984: 3-4). Bir bireyin göç etmesine neden olan bir dizi faktör vardır. Bunlar arasında ekonomik faktörler (ülkeler arasındaki yaşam standartlarında ve ücretlerde meydana gelen farklılıklar), yönetim ve kamu hizmetleri (kötü yönetim, yolsuzluk ve kaliteli eğitim ve sağlık hizmetlerinin eksikliği), demografik etkenler (gelişmiş ülkelerin doğum oranlarında meydana gelen azalmaların iş gücünde eksiklik yaratması ve gelişmemiş ülkelerde yüksek doğum oranları sonucu ortaya çıkan işsizlik), çatışmalar (kişisel

¹ Çalışmada kullanılan "Suriyeliler" kelimesi, Mart 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşının ardından kitlesel olarak Türkiye'ye gelerek 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile Geçici Koruma Yönetmeliğine istinaden kendilerine "geçici koruma statüsü" tanınmış kişileri ifade etmektedir.

² Tarihsel bağlardan dolayı komşusu olan ülkelerde yaşanan savaştan ve çatışmadan kaçan insanlara yönelik izlenen bir politikadır.

özgürlüğün olmaması, ırk, etnik köken ve cinsiyete dayalı ayrımcılıklar), çevresel faktörler (deprem, sel gibi doğal afetler, iklim değişiklikleri), ulus ötesi ağlar (daha önce göç etmiş aile üyelerinin diğerlerini de peşinden çekmesi) gibi faktörler bulunmaktadır (Laczko ve Anich, 2013: 33-34).

Uluslararası göçler genelde düzenli (yasal) ve düzensiz (yasal olmayan) olmak üzere ikili bir ayrıma tabi tutulmuştur. Düzenli göç, yasal kanallar kullanılarak gerçekleşen, bir kişinin kaynak ülkesinden çıkarak hedef olan ülkeye “seyahati, transit geçişi ve girişi düzenleyen kanun ve yönetmeliklere uygun olarak insanların olağan ikamet yerinden yeni bir ikamet yerine gitmeleri” olarak tanımlanmaktadır. Düzensiz göç ise bir kişinin kaynak ülkesinden çıkarak hedef olan ülkeye yasal kanalların dışında giriş yapması, bir ülkede kalması veya çalışması anlamına gelmektedir. Düzensiz göçte yasa dışılık söz konusudur (IOM, 2013: 26).

İçinde bulunduğumuz dönem itibarıyla dünyada ulus ötesi göçlerde artışlar meydana gelmektedir. 21. yüzyılın daha ilk çeyreği bitmeden dünya küresel krizler, savaşlar ve salgın hastalıklarla karşı karşıya kalmıştır. Son yıllarda uluslararası bir nitelik kazanan göç hareketleri, göç alan devletlerin yanında küreselleşmenin de etkisiyle tüm coğrafyalarda etkisini göstermiştir. Bu etki siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarıyla ülkelerin gündeminin ilk sıralarına yerleşmiştir. Dış göçler sonucunda göç alan ülkelerde güvenlik, sosyo-kültürel farklılıklar, bireysel ve toplumsal eğitim, sağlık hizmetleri başta olmak üzere kamusal hizmetlerin arzında önemli derecede sorunlar görülebilmektedir.

Uluslararası göçler ve bunların nasıl yönetileceği birçok ülke tarafından tartışma konusudur. Bu hususta uluslararası boyutta en çok görevi Birleşmiş Milletler’in bir parçası olarak 1951 yılında kurulan Uluslararası Göç Örgütü (IOM) üstlenmektedir. IOM’un, göçmenlerin haklarını korumak, refah ve huzurunu sağlamak gibi görevleri bulunmaktadır (IOM, 2022). Türkiye ise önemli geçiş güzergâhları üzerinde bulunan söz konusu nüfus hareketlerinin odağındaki önemli ülkelerden biridir. IOM, Türkiye’de ilk olarak 1991 yılında “IOM Türkiye Birleşmiş Milletler Göç Kuruluşu” adıyla ofisini açmıştır. Bu kuruluş göç ve göçmenler ile ilgili tüm konularda Türkiye Hükümeti ile yakın iş birliği içinde çalışmaktadır (IOM Türkiye, 2022).

IOM Türkiye Birleşmiş Milletler Göç Kuruluşunun yanında Türkiye’de göç ve göçmenler ile ilgili tüm konularda yetkili kuruluş İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığıdır. Başkanlık, “göç alanına ilişkin politika ve stratejileri uygulamak, bu konularla ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak, yabancıların Türkiye’ye giriş ve Türkiye’de kalışları, Türkiye’den çıkışları ve sınır dışı edilmeleri, uluslararası koruma, geçici koruma ve insan ticareti mağdurlarının korunmasıyla ilgili iş ve işlemleri yürüterek” faaliyetlerine devam etmektedir. Bu kurumun görevlerinden birisi de düzensiz göçle ilgili gelişmeleri takip etmek ve gelişmeler ışığında gerekli önlemleri almak ve uygulamaktır (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, 2022b).

Tüm göç süreçleri (iç-dış göçler veya düzenli-düzensiz göçler) ulusal ve uluslararası göç yönetimi ile sağlanmaktadır. Göç yönetimi, “hem devlet sınırları içerisinde yabancıların girişi ve mevcudiyetini, hem de mültecilere ve korunma ihtiyacı bulunan diğer kişilere sağlanan korumayı yönetmek üzere, sınır ötesi göçleri düzenli ve insani bir şekilde yönetmek için ulusal bir sistem içindeki çeşitli devlet kurumlarından oluşan yönetimi” ifade etmektedir (IOM, 2013: 36). Göç yönetimi, göçmenlerin kaynak ülkeden hedef ülkeye girişi öncesinde çeşitli uygulamalar ve hukuki düzenlemelerle başlamaktadır. Bu süreçte alınacak önlemler ve yapılacak kontroller, göç yönetiminin uygulamaları içerisinde yer almaktadır. Göçmenlerin temel ihtiyaçlarının karşılanması ve uyumunun sağlanması da göç yönetimi kapsamında değerlendirilmektedir (Kabakuşak, 2015: 257). Bir anlamda göç yönetimi, göçle ilgili önemli politikaların planlanması sürecidir.

Son yılların en önemli kamu politikası alanlarından biri olan göç politikasının başarılı olması için bu sürecin etkin ve sağlıklı bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. İyi bir göç politikası gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler için faydalar sağlayabilmektedir. Az gelişmiş ülkelerin ekonomik gelişimine, yatırımlarının artmasına, insan sermayesinin iyileşmesine ve yoksulluğun azalmasına katkı sağlarken; gelişmiş ülkelerde ise yaşlı nüfustan kaynaklı iş gücü eksikliği gibi sorunlarının çözümüne olumlu etkisi vardır (Katseli, Lucas ve Xenogiani, 2006: 5). Ancak 2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşının ardından Türkiye’ye göç eden Suriyeliler konusunda Türkiye toplumsal tabanı yukarıdaki faydalar konusunda hemfikir değildir. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) tarafından yapılan çalışmaya göre, Türk vatandaşlarına Suriyelilerin istihdam piyasası üzerindeki etkileri sorulmuş ve Türk vatandaşlarının yarısından fazlası (%55,3) işlerini kaybetmelerinin ve iş bulmakta zorlanmalarının nedeninin Türkiye’de yaşamını sürdüren Suriyeliler olduğunu belirtmiştir. Aynı çalışmada Türk vatandaşlarının üçte ikisi Suriyelilerin ülkelerine dönmeleri durumunda iş bulma olanaklarının artacağı yönünde görüş bildirmiştir (TEPAV, 2021: 8). Elbette, Türkiye toplumsal tabanındaki bu tepkinin nedeni göç yönetiminin sağlıklı yürütülememesi ve diğer ülkelere kıyasla Türkiye’nin kotasız bir taviz tutumu içinde olmasıdır. Ülkelerin göç ve iltica konusunda sayısal kısıtlamalar getirmesine kota denilmekle beraber, birçok ülke göçmen girişine yıllık kotalar uygulamaktadır (IOM, 2013: 61). Diğer ülkeler ile kıyaslama yapıldığında, matematiksel olarak Suriyeli nüfusun yerleşik nüfusa oranının Türkiye’de oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye’ye gelen Suriyeli göçmenler, Türkiye’nin de taraf olduğu 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi’ndeki mülteci tanımının Avrupa ülkelerinden gelen sığınmacılarla sınırlandırılmasından ötürü

mülteci olarak kabul edilememekte ve bu nedenle Avrupa'ya geçemedikleri gibi ülkelerine de gönderilememektedirler (Özer, 2011: 74). Bu nedenle diğer ülkelere kıyasla Türkiye'de daha geniş bir nüfusa sahip olan Suriyelilere "geçici koruma statüsü" verilmektedir.

Geçici koruma uygulaması, "çatışma veya yaygın şiddet ortamlarından kitlesel olarak kaçıp gelen kişilere öncesinde bireysel statü belirleme işlemine tabi tutulmaksızın devlet tarafından geçici koruma sağlama konusunda geliştirilen düzenleme" şeklinde tanımlanmaktadır (IOM, 2013: 33). Geçici korumanın üç temel unsuru olan "ülke topraklarına kabul", "geri göndermeme" ve "temel ve acil ihtiyaçların karşılanması" uygulamaları Türkiye tarafından gerçekleştirilmektedir (Akbal ve Kurşuncu, 2022: 80). 1994 İltica Yönetmeliği'ne dayanarak İçişleri Bakanlığı'nın Türkiye'ye göç eden Suriyelilere Nisan 2012 tarihinden itibaren geçici koruma statüsü vermesiyle beraber; Türkiye, bu kişilere temel kamu hizmetlerini sağlama konusunda bir yükümlülük altına da girmiştir (Mamur Işıklı, 2017: 31-32). Bu temel kamu hizmetleri elbette yerel yönetimlerin sunduğu hizmetleri de kapsamaktadır.

2. Yerel Yönetimlerin Göç Yönetiminde Karşılaştığı Zorluklar

Türkiye'de 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun öngördüğü teşkilat yapısı ve daha önceki teşkilatlanma incelendiğinde merkezi yönetimin ve merkezi yönetime bağlı taşra teşkilatlarının ağırlıklı olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye'nin göç yönetimi konusundaki yapılanması merkeziyetçi bir özellik taşımaktadır. Merkezi yönetim tarafından belirlenen politikaların ve alınan kararların uygulanması ise taşra teşkilatları aracılığıyla yapılmaktadır.

Göç yönetiminin dinamikleri gereği esasında olması gereken, merkezi yapı ile toplumun tüm aktörlerinin ve kurumlarının göç yönetim sürecinde birlikte yer almasıdır. Özellikle halka en yakın kamu kuruluşu olarak yerel yönetimlerin bu süreçte etkin olarak katılımı sağlanmalıdır (Aktel ve Kaygısız, 2018: 599). Fakat merkeziyetçi yapılanma tüm aktörlerin sürece katılımının önünü kesmektedir. Bu durum istenmeyen sonuçların çıkmasına yol açmaktadır.

Suriye iç savaşının ardından yoğun göç dalgası sonucunda öncelikle mülteci kamplarında barınmaları sağlanan Suriyelilerin daha sonra Türkiye'deki şehirlere yerleşmeleri, 2012 sonrasında belirli bir yerleştirme planlaması yapılmadan sağlanmıştır. Bu durum birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Nitekim işsizlik, kayıt dışılık, illerin kapasitesini aşan bir nüfus artışı ve bu nüfus artışına bağlı olarak yerel yönetimlerin sunmuş olduğu hizmet kapasitesinin de yetersiz kalması, sosyal barışın sağlanamaması gibi uyum sürecini zorlaştıran sonuçlarla karşılaşmıştır (TEPAV, 2021: 7). Bu sonuçların en önemlilerinden birisi, yoğun Suriyeli göçü alan illerdeki yerel yönetimlerin yaşadığı mali krizlerdir. Yerel yönetimlerin mali krizi; merkezi yönetim tarafından uygulanan çeşitli politikaların öngörülme sonuçları, göçler, ulusal ve küresel ekonomik koşullar ve yerel yönetimler tarafından çok az kontrol edilebilen sosyo-ekonomik faktörlerin sonucunda ortaya çıkmaktadır (Nacar, 2005: 225).

Yerel harcamalar ile nüfus artışı arasındaki ilişkiyi inceleyen Ladd (1994: 666, 668), nüfus artışlarının özdeş olması veya olmamasının yerel mal ve hizmet talebi üzerindeki etkisini farklılaştırdığını iddia etmektedir. Eğer nüfustaki artış mevcut nüfus yapısı ile aynı ise buna "özdeş nüfus artışı" denilirken, farklı bir nüfus yapısı artışa neden oluyorsa "özdeş olmayan nüfus artışı" söz konusudur. Doğumlardaki artıştan dolayı meydana gelen nüfus artışı özdeş nüfus artışına örnek iken, göç yoluyla nüfusta meydana gelen artış özdeş olmayan nüfus artışına örnek gösterilmektedir (Sağbaş, 2003: 4). Nüfus artışı sonucunda göç edenler ile göç alan yerel nüfus aynı gelir ve tercihlere sahipse nüfusun sosyo-ekonomik yapısının değişmeyeceğini ve bu durumun yerel hizmet talebinin yapısını da değiştirmeyeceğini söyleyebiliriz. Bu tür bir nüfus artışının yerel hizmetlerde yarattığı talep artışı ancak görünüşte olabilir (Yüksel, 2019: 5). Bu bağlamda özdeş olmayan nüfus artışının yerel maliyetleri artırdığı söylenebilir.

İster merkezi yönetim olsun ister yerel yönetimler olsun, artan nüfus sonucunda artan kamusal mal ve hizmet talepleri finanse edilemez ise mali sorunlarla karşı karşıya kalınacaktır. Bu durumun kitlesel göçler sonucunda ortaya çıkması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü savaş ve çatışma gibi nedenlerden dolayı meydana gelen göçlerin kontrollü bir şekilde yapılabilmesi oldukça zordur. Özellikle kitlesel göçlerle ortaya çıkan bir kapasite üstü nüfus artışı hem merkezi yönetimin hem de yerel yönetimlerin kamusal mal ve hizmet sunumunu nitelik ve nicelik açısından olumsuz etkileyecektir. Kamusal mal ve hizmetlerin arzında meydana gelen sorunlar yerli halkın ve göçmenlerin yaşam koşullarının kötüleşmesine neden olacaktır.

Türkiye'de göç yönetimi merkezi yönetim düzeyinde yürütülmekle birlikte yerel yönetimlerin görev ve sorumlulukları tam olarak belirlenmemiştir. Sadece 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 96. maddesinde Göç İdaresi Başkanlığı için "...kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ile uluslararası kuruluşların öneri ve katkılarında da faydalanarak uyum faaliyetleri planlayabilir" ifadesi yer almaktadır. Oysa göçmenlere yerel kamusal hizmetleri sunmada önemli bir role sahip olan yerel yönetimlerin göç yönetiminde de aktif sorumluluk alması gerekmektedir. Öte yandan yerel yönetim

bütçelerinin (Avrupa Birliği fonları hariç) göç yönetimi temelinde belirlenmemesi, göçle artan nüfusa hizmet sunmada yerel yönetimlerin cari bütçelerini kullanmalarını zorunlu kılmış ve bu durum yerel yönetimlerin hizmet sunma maliyetlerini artırmıştır (Aktel ve Kaygısız, 2018: 598). Göç yönetimi konusunda önemli bir yere sahip olan göçmen sayısı kotasının uygulanamaması, bazı illerdeki yerel yönetimlerin diğer illere nazaran daha çok olumsuz mali koşullara maruz kalmasına da yol açmıştır.

5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda sadece Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler için değil, hiçbir mülteciye yönelik hizmet ve yardım sunma konusunda herhangi bir mali ve teknik düzenleme bulunmamaktadır. Bu durum, yetki ve hizmet alanı dâhilinde bulunan mültecilere hizmet sunma ve sosyal yardımlarda bulunma kararlarını vermede yerel yönetimleri yalnız bırakmaktadır. Halka en yakın yönetim birimi olarak yerel yönetimlerin yasal, mali ve teknik kapasitelerinin yetersizliği hizmet kalitesinde de bir düşüşe neden olmuştur. İnsani açıdan bakıldığında, kimliklerden bağımsız olarak, yerel yönetimlerin herkese gerekli yerel kamu hizmetlerini sunması beklenebilir. Fakat yerel yönetimler ve özellikle belediyeler, kitleler halinde göç eden bir kesime beklenen hizmetleri sunabilecek kadar kaynaklara ve mali kapasiteye sahip olmayabilir. Kaynak ve kapasite eksikliği, yerel kamusal hizmetlerin aksamasına ya da hizmet kalitesinde azalmalara neden olabileceği gibi mali açıdan da yerel yönetimleri zorlayabilir.

Öte yandan yerel yönetimler daha çok merkezi yönetimden yapılan mali transfer, bağış ve yardımlar aracılığıyla yerel kamusal hizmetler sunmaktadırlar. Sharpe (1980: 204-205)'a göre, refah devletinin gerektirdiği kamusal hizmetleri fiilen sunan birincil kurum yerel yönetimler olmuştur. Ancak yerel yönetimlerin kapsamı genişledikçe aynı zamanda manevra alanı ve takdir yetkisi de buna paralel olarak genişlememiş, hatta azalmıştır. Sorumluluk ve güç arasındaki bu eşitsizlik yerel yönetimlerin mali krizine neden olmuştur. Bunun iki nedeni vardır: (a) merkezi yönetimin, ekonomi büyüdüğünde en hızlı genişleyen vergilerin büyük kısmını alkoyma eğilimi ve (b) yerel yönetimlerin sorumluluk alanını sınırlamadaki yetersizliği. Bu bağlamda göç yönetimi konusunda yerel yönetimlerin merkeze bağlılığı sebebiyle merkezin kararlarına istemese de uymak zorunda olması, yerel yönetimleri hem mali açıdan hem de hizmet sunumunun kalitesi açısından olumsuz etkilemektedir. Bu koşullar altında Türkiye özelinde iller arasında göçmenlerin orantısız bir şekilde dağılımı bazı yerel yönetimlerin çok zor durumda kalmasına neden olmaktadır. Nitekim TEPAV (2021: 10) tarafından yapılan çalışmada, yerel yönetimlerin göç yönetimindeki etki alanının genişletilmesinin gerekliliği ve belediyelerin uluslararası fonlardan yararlanma, proje üretme ve uygulama kapasitelerinin artırılması gerektiği vurgulanmaktadır.

3. Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Yerel Yönetimlerin Hizmet Sunumuna Etkisi

Türkiye'de yerel yönetimlerin en önemli gelir kaynağı, genel bütçe vergi gelirleri paylarından oluşan merkezi yönetim transferleridir. Söz konusu transferler ilgili kanunların belirlediği nüfus ve yüzölçümü gibi ölçütler dâhilinde dağıtılmaktadır. Ancak Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler ile yerel yönetimlerin hizmet sundukları nüfus artarken, merkezi yönetimden aldıkları transferler aynı kriterlere göre standart kalmaktadır. Bu durum, özellikle yoğun dış göç alan illerde yerel yönetimlerin diğer illere göre daha geniş mali dengesizlikler yaşamasına yol açmaktadır. Aynı gelir seviyesi ile daha fazla kişiye yerel harcama yapmak zorunda kalan yerel yönetimlerde kişi başına düşen yerel harcama seviyesi düşmekte ve bu durum iller arasında büyük mali dengesizliklere neden olmaktadır. Daha yoğun dış göç alan illerdeki vatandaşlar aynı vergiyi öderken, yerel hizmetlerden aldıkları pay (kişi başı yerel yönetim harcaması) azaldığından bir mali sömür³ durumu söz konusu olabilmektedir. Aynı zamanda, Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli nüfus ile yerel yönetimlerin dikey ve yatay eşitsizliklerinde de artış yaşanabilmektedir. Çalışmamızın bu bölümünde, 2012-2021 yılları arasında alınan dış göç (Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli nüfus) ile birlikte gerek kişi başı yerel harcamalardaki sapmalar (ve buna bağlı olarak yaşanan mali sömür) gerekse de dikey ve yatay eşitsizliklerdeki artışların iller düzeyinde analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle, söz konusu dış göçün olması ve olmaması durumunda kişi başı yerel mali değişkenlerde yaşanan değişiklikler iki farklı senaryo aracılığıyla karşılaştırılmıştır.

Senaryo 1: 2012 yılından sonra yaşanan Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli göçü olmasaydı yerel mali değişkenlerin alacağı durumu ifade etmektedir.

Senaryo 2: 2012 yılından sonra yaşanan Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli göçü ile yerel mali değişkenlerin durumunu ifade etmektedir.

³ Ödenen vergiler karşısında kamusal hizmetlerden elde edilen faydanın daha düşük kalması olarak ifade edilen mali sömür kavramıyla ilgili yerel yönetimler maliyesi literatüründeki başlıca çalışmalar için bakınız Buchanan (1971) ve Slovak (1985).

2012-2021 yılları arasında her iki senaryonun vereceği sonuçları karşılaştırabilmek amacıyla, iller düzeyinde Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli nüfus verileri T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı (2022c) kaynağından, iller düzeyinde nüfus verileri Türkiye İstatistik Kurumu (2022) kaynağından ve yerel yönetim mali verileri ise T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü (2022) kaynağından alınmıştır. Ayrıca her bir büyükşehir belediyesinin 2021 yılı toplam gelir verileri, tüm büyükşehir belediyelerinin 2021 yılı faaliyet raporlarından tek tek derlenerek elde edilmiştir.

Kişi Başı Yerel Harcamalardaki Sapmalar (Mali Sömürü)

Herhangi bir ilin belirli bir yıl için kişi başı yerel yönetim harcaması ($KBYYH$) her iki senaryo için de aşağıdaki gibi gösterilebilir.

$$KBYYH_{it}^{Senaryo 1} = \frac{z_{it}}{a_{it}} \quad (1)$$

$$KBYYH_{it}^{Senaryo 2} = \frac{z_{it}}{b_{it}} \quad (2)$$

Burada z , söz konusu ilin yerel yönetim giderini; a , söz konusu ilin Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli hariç nüfusunu; b , söz konusu ilin Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli dâhil nüfusunu; i , Türkiye'deki 81 il içerisinde i 'inci ili ($i = 1,2, \dots, 81$) ve t , zaman boyutu içerisindeki t 'inci yılı ($t = 2012, 2013, \dots, 2021$) ifade etmektedir. Türkiye geneli için (TR) kişi başı yerel yönetim harcaması ise her iki senaryo için aşağıdaki gibi gösterilebilir.

$$KBYYH_{TR,t}^{Senaryo 1} = \frac{\sum_{i=1}^{81} z_{it}}{\sum_{i=1}^{81} a_{it}} \quad (3)$$

$$KBYYH_{TR,t}^{Senaryo 2} = \frac{\sum_{i=1}^{81} z_{it}}{\sum_{i=1}^{81} b_{it}} \quad (4)$$

Her iki senaryo arasındaki fark alındığında kişi başı yerel yönetim harcamasındaki azalış değeri ortaya çıkmaktadır. İki senaryo arasındaki fark hem iller hem de Türkiye geneli için sırasıyla aşağıdaki gibi gösterilebilir.

$$\Delta KBYYH_{it} = KBYYH_{it}^{Senaryo 2} - KBYYH_{it}^{Senaryo 1} \quad (5)$$

$$\Delta KBYYH_{TR,t} = KBYYH_{TR,t}^{Senaryo 2} - KBYYH_{TR,t}^{Senaryo 1} \quad (6)$$

Denklem (5) ve (6), Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli nüfus ile birlikte kişi başı yerel yönetim harcamalarında yaşanan azalışı göstermektedir. Bir başka ifadeyle, söz konusu değerler alınan dış göç sonucunda yerli nüfusun yerel hizmetlerden aldığı paydaki azalışın parasal değeridir. Yerli nüfus için kişi başı yerel yönetim harcamasındaki azalış dolaylı olarak ve geniş anlamda bir maliyet unsuru olarak kabul edilir; $\Delta KBYYH_{it}$ değeri, i ilindeki bir kişinin t yılında Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli nüfus için vazgeçtiği yerel hizmetin parasal değeri olarak ifade edilir. Yerli nüfusun ödediği vergiler sabitken kişi başı yerel hizmetlerden sağladığı fayda azaldığından, söz konusu değer bir mali sömürü olarak düşünülebilir. Bu rakam alınan dış göçün yerli nüfus üzerindeki yerel maliyeti olarak kabul edilebileceği gibi, bir anlamda Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli nüfus için her bir kişinin yaptığı yerel sübvansiyon olarak da yorumlanabilir.

Denklem (5) ve (6)'ya dayanarak *Senaryo 1* ve *Senaryo 2* sonuçlarının farkı alınmış ve Tablo 1 oluşturulmuştur. Buna göre, Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli göçü sonucunda Türkiye genelinde kişi başı yerel yönetim harcamasında ilk yıllarda daha düşük azalmalar olsa da 2021 yılında bu azalma 117,72 TL'ye ulaşmıştır. Alınan dış göç sonucunda yerel kamusal hizmetleri paylaşan kişi sayısı arttığından (yani yerel hizmetlerin sunulacağı kişi sayısı arttığından) her bir vatandaşın payına düşen yerel harcama 117,72 TL azalmıştır. Elbette bu Türkiye geneli için ortalama bir değerdir. Her ilin aldığı dış göç miktarı farklı olduğundan, *Senaryo 1* ve *Senaryo 2* arasındaki fark iller arasında büyük değişkenlik göstermektedir. Tablo 1'den de görüleceği üzere, en çok dış göç alan illerde kişi başı yerel yönetim harcaması düşüşü daha fazla olmuştur. Kilis ili örneği üzerinden inceleyecek olursak, dış göç alınmasaydı (*Senaryo 1*) 2021 yılında kişi başı yerel yönetim harcamasının 2407,99 TL, ancak dış göç alınması nedeniyle (*Senaryo 2*) bu değer 1389,99 TL olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli sayısındaki artış nedeniyle Kilis'te 2021 yılında her bir vatandaşın aldığı yerel kamusal hizmetin parasal değeri 1018 TL azalmıştır. 2021 yılında kişi başı yerel yönetim harcamasında en

büyük azalış yaşayan iller sırasıyla Kilis (1018 TL), Hatay (461,87 TL), Gaziantep (449,30 TL), Mersin (315,73 TL), Şanlıurfa (286,51 TL), Adana (213,14 TL), Konya (157,73 TL), Kahramanmaraş (149,12 TL), Mardin (143,05 TL) ve Kayseri (137,21 TL) olmuştur. Kayseri ve Konya hariç bu illerin tamamı diğer yıllarda da en büyük azalış gösteren ilk on il içerisinde yer almaktadır. 2014-2018 yılları arasında İstanbul, 2012-2019 yılları arasında Osmaniye, 2014 ve 2020 yıllarında İzmir de en çok azalış gösteren ilk on il arasında yer almıştır. Alınan dış göç sonucunda 2021 yılında kişi başı yerel yönetim harcamasında en küçük azalış yaşayan iller ise sırasıyla Iğdır (0,76 TL), Artvin (0,89 TL), Kars (1,14 TL), Bayburt (1,18 TL), Giresun (1,39 TL), Erzincan (1,95 TL), Tunceli (2,34 TL), Bartın (2,36 TL), Zonguldak (2,51 TL) ve Gümüşhane (2,51 TL) olmuştur.

Tablo 1 incelendiğinde, kişi başı yerel yönetim harcamasında en çok azalış yaşayan ilk on il içerisinde yer almasa da bazı illerin Türkiye ortalamasının üzerinde bir azalış yaşadığı görülmektedir. Bu iller Bursa, İstanbul ve İzmir'dir. Sanayileşmiş büyük şehir olmaları (ve buna bağlı olarak istihdam olanaklarının geniş olması) bu şehirleri Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli göçü için cazip hale getirmektedir.

Dikey Eşitlik Bozulma Oranı

Merkezi yönetimin yerel yönetimlere verdiği görev ve sorumlulukların maliyetiyle orantılı bir gelir elde etme yetkisi vermemesi (bir başka ifadeyle, yerel yönetimlerin harcamaları ile öz gelirleri arasındaki farklılık) dikey eşitsizlik olarak ifade edilmektedir (Bird ve Smart, 2002: 900). Türkiye'de illerin farklı oranlarda dış göç alması ve buna bağlı olarak kişi başı yerel mali değişkenlerde farklılıklar olması dikey eşitsizliklerin daha da artmasına yol açmaktadır. *Senaryo 1* ve *Senaryo 2* arasında kişi başına düzeyde dikey eşitsizlikte yaşanan yüzdesel değişim her bir il için aşağıdaki gibi gösterilebilir.

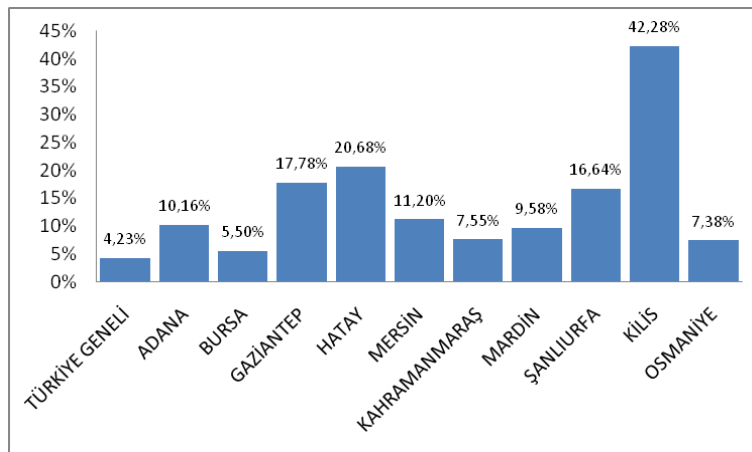
$$DEBO_{it} = \frac{\left(\frac{\bar{x}_{it}/z_{it}}{a_{it}}\right) - \left(\frac{\bar{x}_{it}/z_{it}}{b_{it}}\right)}{\left(\frac{\bar{x}_{it}/z_{it}}{a_{it}}\right)} \times 100 = \frac{b_{it} - a_{it}}{b_{it}} \times 100 \quad (7)$$

Burada $\bar{x}$, söz konusu ilin yerel yönetim öz gelirini ifade etmektedir. Dikey eşitlik bozulma oranı (*DEBO*), her bir ilin yerel öz gelirinin yerel harcamaları içindeki payının nüfusuna oranlanmasıyla bulunan kişi başı dikey eşitlik oranının *Senaryo 1* ve *Senaryo 2* arasındaki yüzdesel değişimini vermektedir. Bu durum matematiksel olarak Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli nüfusun Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler dâhil toplam nüfusa (*Senaryo 2* nüfusuna) oranına eşittir. Herhangi bir yıl için Türkiye genelindeki dikey eşitlik bozulma oranı ise aşağıdaki gibi gösterilebilir.

$$DEBO_t^{TR} = \frac{\left(\frac{\sum_{i=1}^{81}(\bar{x}_{it}/z_{it})}{\sum_{i=1}^{81} a_{it}}\right) - \left(\frac{\sum_{i=1}^{81}(\bar{x}_{it}/z_{it})}{\sum_{i=1}^{81} b_{it}}\right)}{\left(\frac{\sum_{i=1}^{81}(\bar{x}_{it}/z_{it})}{\sum_{i=1}^{81} a_{it}}\right)} \times 100 = \frac{\sum_{i=1}^{81} b_{it} - \sum_{i=1}^{81} a_{it}}{\sum_{i=1}^{81} b_{it}} \times 100 \quad (8)$$

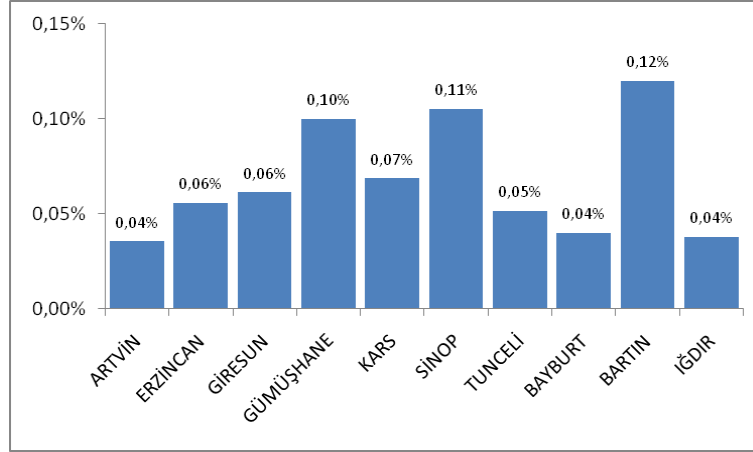
Denklem (7) ve (8)'e dayanarak yapılan hesaplamaların sonuçları Tablo 2'de gösterilmektedir. Buna göre, *Senaryo 1*'den *Senaryo 2*'ye geçişte Türkiye genelinde 2017 yılından itibaren dikey eşitlikte %4'ün üzerinde bir bozulma olmuştur. Bir başka ifadeyle, Türkiye genelinde yerel yönetimler mevcut gelirleriyle Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli nüfus da dâhil daha çok kişiye kamusal hizmet sunduğundan, dikey eşitsizlik artış göstermiştir.

Grafik 1: 2021 Yılı Dikey Eşitlik Bozulma Oranı En Yüksek On İl (%)

İller düzeyinde baktığımızda ise, *Senaryo 1*'den *Senaryo 2*'ye geçişte 2021 yılında dikey eşitsizlikte en çok artış yaşayan iller Kilis (%42,28), Hatay (%20,68), Gaziantep (%17,78), Şanlıurfa (%16,64), Mersin (%11,20), Adana (%10,16), Mardin (%9,58), Osmaniye (%7,38) ve Bursa (%5,5) olmuştur. 2021 yılında dikey eşitsizlikte en az artış yaşayan iller ise Artvin (%0,035), Iğdır (%0,038), Bayburt (%0,040), Tunceli (%0,051), Erzincan (%0,056), Giresun (%0,061), Kars (%0,066), Gümüşhane (%0,1), Sinop (%0,105) ve Bartın (%0,12) olmuştur.

Grafik 2: 2021 Yılı Dikey Eşitlik Bozulma Oranı En Düşük On İl (%)

Grafik 1 ve Grafik 2'den de görüldüğü üzere, *Senaryo 2* sonucunda dikey eşitsizlikteki değişim iller arasında çok farklı bir dağılım göstermiş; en fazla dış göç alan illerde dikey eşitsizlik çok daha fazla artarken, en az dış göç alan illerde dikey eşitsizlik %1'in altında bir artış göstermiştir. Buradan da anlaşılmaktadır ki, en fazla göç alan illerde yerel yönetimler mevcut gelirleriyle daha fazla kişiye hizmet sunmak zorunda kalmakta ve bu durum dikey eşitsizlikte daha büyük artışlara neden olmaktadır.

Yatay Eşitlik Bozulma Oranı

Aynı düzeydeki yerel yönetimlerin nispi olarak (yani kişi başına düzeyde) aynı gelir seviyesine sahip olmaması yatay eşitsizlik olarak ifade edilmektedir (Bird ve Smart, 2002: 901). Türkiye'de aynı seviyedeki yerel yönetimlerin farklı oranlarda dış göç alması ve buna bağlı olarak kişi başı yerel gelirlerde farklılıklar olması yatay eşitsizliklerin daha da artmasına yol açmaktadır. Dikey eşitsizliğin yanı sıra, *Senaryo 1* ve *Senaryo 2* arasında yatay eşitlikte yaşanan yüzdesel değişim de hesaplanabilir. Yatay eşitlikte aynı seviyedeki yerel yönetimlerin kişi başı gelirlerinin eşitlenmesi beklendiğinden, çalışmamızda dış göç alınması nedeniyle yaşanan yatay eşitlikteki değişim büyükşehir belediyeleri için analiz edilmiştir. *Senaryo 1* ve *Senaryo 2* arasında kişi başına düzeyde yatay eşitsizlikte yaşanan yüzdesel değişim tüm büyükşehir belediyeleri (BB) için aşağıdaki gibi gösterilebilir.

$\forall t = 2012, \dots, 2021$ için

$$YEBO_t^{BB} = \frac{\left[\max_{1 \leq j \leq n} \left\{ \frac{y_{jt}}{b_{jt}} \right\} - \min_{1 \leq j \leq n} \left\{ \frac{y_{jt}}{b_{jt}} \right\} \right] - \left[\max_{1 \leq j \leq n} \left\{ \frac{y_{jt}}{a_{jt}} \right\} - \min_{1 \leq j \leq n} \left\{ \frac{y_{jt}}{a_{jt}} \right\} \right]}{\left[\max_{1 \leq j \leq n} \left\{ \frac{y_{jt}}{a_{jt}} \right\} - \min_{1 \leq j \leq n} \left\{ \frac{y_{jt}}{a_{jt}} \right\} \right]} \times 100 \quad (9)$$

Burada y , büyükşehir belediyesi gelirini; n , toplam büyükşehir belediyesi sayısını ($n = 30$); j , Türkiye'deki 30 büyükşehir belediyesi içerisinde j 'inci büyükşehir belediyesini ($j = 1, 2, \dots, 30$) ve t , zaman boyutunu ($t = 2012, 2013, \dots, 2021$) ifade etmektedir. Yatay eşitlik bozulma oranı (YEBO), herhangi bir t yılında tüm büyükşehir belediyeleri içinde maksimum kişi başı büyükşehir belediye geliri ile minimum kişi başı büyükşehir belediye geliri arasındaki farkın *Senaryo 1* ve *Senaryo 2* arasındaki yüzdesel değişimini ifade etmektedir. Herhangi bir yıl için en yüksek ve en düşük kişi başı büyükşehir belediye geliri arasındaki farkın yatay eşitlikte kullanılması, istatistiksel olarak dağılım aralığı ölçütünün esas alınmasının bir sonucudur. Türkiye'de yerel yönetimlerin öz gelir kapasiteleri dar olduğu için bu denklemden illerin mali kapasitesindeki farklılıklar göz ardı edilmektedir.

Denklem (9)'a göre, Türkiye'de tüm büyükşehir belediyelerinin ayrı ayrı 2021 yılına ait gelirleri, hizmet sunmakla mükellef oldukları nüfusa (il nüfusuna) oranlanarak kişi başı büyükşehir belediye gelirleri tespit edilmiş ve bu değerler içerisindeki en yüksek ve en düşük değerlerin farkı alınmıştır. Her iki senaryonun sahip olduğu nüfus dikkate alınarak, *Senaryo 1*'den *Senaryo 2*'ye geçişte yatay eşitlikte yaşanan bozulma tespit

edilmiştir. Bu hesaplamalara göre, *Senaryo 1*'de en düşük ve en yüksek kişi başı büyükşehir belediye geliri sırasıyla 821 TL (Sakarya) ve 2409 TL (Kocaeli) iken, *Senaryo 2*'de en düşük ve en yüksek kişi başı büyükşehir belediye geliri sırasıyla 715 TL (Şanlıurfa) ve 2344 TL (Kocaeli) olmaktadır. Bu nedenle Denklem (9)'a göre, büyükşehir belediyeleri için yatay eşitlik bozulma oranı 2021 yılında %2,57 olarak hesaplanmıştır. Bu oran, Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli nüfus ile Türkiye'de büyükşehir belediyelerinde 2021 yılında yatay eşitliğin %2,57 bozulduğunu, başka bir ifadeyle yatay eşitsizliğin %2,57 oranında arttığını göstermektedir.

Aynı denklem, yerel yönetim türleri ayrımı yapılmaksızın tüm illerdeki toplam yerel yönetim verileri dikkate alınarak hesaplandığında, yatay eşitlik bozulma oranının 2021 yılı için %5,4 olduğu görülmektedir. Ancak aynı düzeydeki yerel yönetimler esas alınmadığından böyle bir hesaplamanın teorik karşılığı bulunmamaktadır.

Dağılım aralığı ölçütüyle hesaplanan Denklem (9)'da *Senaryo 1* ve *Senaryo 2*'nin yatay eşitsizliği, en düşük kişi başı büyükşehir belediyesi gelirine oranlanarak aşağıdaki gibi standartlaştırılabilir.

$\forall t = 2012, \dots, 2021$ için

$$YEBO_t^{BB} = \frac{\left[\frac{\max_{1 \leq j \leq n} \left\{ \frac{y_{jt}}{b_{jt}} \right\} - \min_{1 \leq j \leq n} \left\{ \frac{y_{jt}}{b_{jt}} \right\}}{\min_{1 \leq j \leq n} \left\{ \frac{y_{jt}}{b_{jt}} \right\}} \right] - \left[\frac{\max_{1 \leq j \leq n} \left\{ \frac{y_{jt}}{a_{jt}} \right\} - \min_{1 \leq j \leq n} \left\{ \frac{y_{jt}}{a_{jt}} \right\}}{\min_{1 \leq j \leq n} \left\{ \frac{y_{jt}}{a_{jt}} \right\}} \right]}{\left[\frac{\max_{1 \leq j \leq n} \left\{ \frac{y_{jt}}{a_{jt}} \right\} - \min_{1 \leq j \leq n} \left\{ \frac{y_{jt}}{a_{jt}} \right\}}{\min_{1 \leq j \leq n} \left\{ \frac{y_{jt}}{a_{jt}} \right\}} \right]} \times 100 \quad (10)$$

Türkiye'deki tüm büyükşehir belediyelerinin 2021 yılı verileriyle Denklem (10) hesaplandığında, yatay eşitsizlikteki artışın %17,73 olduğu görülmektedir. Bu oranın yüksek çıkmasının nedeni, kişi başı büyükşehir belediye gelirlerinin en yüksek ve en düşük değerleri arasındaki farkın en düşük değerin oldukça üzerinde olmasıdır.

Aynı mantıkla, dağılım aralığı ölçütüyle hesaplanan Denklem (9)'da *Senaryo 1* ve *Senaryo 2*'nin yatay eşitsizliği, kişi başı büyükşehir belediye gelirlerinin ortalamasına oranlanarak aşağıdaki gibi standartlaştırılabilir.

$\forall t = 2012, \dots, 2021$ için

$$YEBO_t^{BB} = \frac{\left[\frac{\max_{1 \leq j \leq n} \left\{ \frac{y_{jt}}{b_{jt}} \right\} - \min_{1 \leq j \leq n} \left\{ \frac{y_{jt}}{b_{jt}} \right\}}{\frac{1}{n} \sum_{j=1}^n \left(\frac{y_{jt}}{b_{jt}} \right)} \right] - \left[\frac{\max_{1 \leq j \leq n} \left\{ \frac{y_{jt}}{a_{jt}} \right\} - \min_{1 \leq j \leq n} \left\{ \frac{y_{jt}}{a_{jt}} \right\}}{\frac{1}{n} \sum_{j=1}^n \left(\frac{y_{jt}}{a_{jt}} \right)} \right]}{\left[\frac{\max_{1 \leq j \leq n} \left\{ \frac{y_{jt}}{a_{jt}} \right\} - \min_{1 \leq j \leq n} \left\{ \frac{y_{jt}}{a_{jt}} \right\}}{\frac{1}{n} \sum_{j=1}^n \left(\frac{y_{jt}}{a_{jt}} \right)} \right]} \times 100 \quad (11)$$

Burada n , toplam büyükşehir belediyesi sayısını ($n = 30$) ve j ise her bir büyükşehir belediyesini ($j = 1, 2, 3, \dots, 30$) ifade etmektedir. Türkiye'deki tüm büyükşehir belediyelerinin 2021 yılı verileriyle Denklem (11) hesaplandığında, yatay eşitsizlikteki artışın %7,22 olduğu görülmektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki, Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli nüfus ile birlikte büyükşehir belediyeleri arasındaki yatay eşitsizlik, standartlaştırılmış normal dağılım aralığında normal dağılım aralığına göre daha fazla artmaktadır.

Büyükşehir belediyeleri arasındaki yatay eşitlik bozulma oranı, dağılım aralığı ölçütünün yanı sıra varyans yoluyla da hesaplanabilmektedir. Zira varyans, kişi başı büyükşehir belediyesi geliri verilerinin ne kadar yayılmış olduğunu (ortalamadan ne kadar farklı olduğunu) istatistikî olarak göstermektedir. *Senaryo 1* ve *Senaryo 2* arasındaki yatay eşitlik bozulma oranı ($YEBO$) tüm büyükşehir belediyeleri için varyans yoluyla aşağıdaki gibi gösterilebilir.

$$YEBO_t^{BB} = \frac{\left[\frac{1}{n} \sum_{j=1}^n \left| \left(\frac{y_{jt}}{b_{jt}} \right) - \overline{\left(\frac{y_t}{b_t} \right)} \right|^2 \right] - \left[\frac{1}{n} \sum_{j=1}^n \left| \left(\frac{y_{jt}}{a_{jt}} \right) - \overline{\left(\frac{y_t}{a_t} \right)} \right|^2 \right]}{\left[\frac{1}{n} \sum_{j=1}^n \left| \left(\frac{y_{jt}}{a_{jt}} \right) - \overline{\left(\frac{y_t}{a_t} \right)} \right|^2 \right]} \times 100 \quad (12)$$

Burada *YEBO*, t yılındaki her bir j 'inci kişi başı büyükşehir belediye gelirinin bu değerlerin ortalamasından (*Senaryo 1* için $\left(\frac{y_t}{a_t}\right)$ ve *Senaryo 2* için $\left(\frac{y_t}{b_t}\right)$ değerinden) uzaklığının kareleri toplamının büyükşehir belediye sayısına bölünmesiyle bulunan varyans değerlerinin *Senaryo 1* ve *Senaryo 2* arasındaki yüzdesel değişimini göstermektedir. Varyans değeri ne kadar büyükse yatay eşitsizlik o kadar artmaktadır. Türkiye'deki tüm büyükşehir belediyelerinin 2021 yılı verileriyle Denklem (12) hesaplandığında, yatay eşitsizlikteki artışın %0,32 olduğu görülmektedir. Bu oran diğer ölçütlere göre bulunan sonuçlardan oldukça düşük çıkmıştır. Bulunan yatay eşitlik bozulma oranının, büyükşehir belediye gelirleri ve nüfustaki eşit değişimler karşısında değişkenlik göstermemesi için söz konusu varyans denklemini varyans katsayısı olarak standartlaştırmak daha doğru olacaktır. Bu durumda *Senaryo 1* ve *Senaryo 2* arasındaki yatay eşitlik bozulma oranı (*YEBO*) tüm büyükşehir belediyeleri için varyans katsayısı yoluyla aşağıdaki gibi gösterilebilir.

$$YEBO_t^{BB} = \frac{\left[\frac{\frac{1}{n} \sum_{j=1}^n \left(\frac{y_{jt}}{b_{jt}} - \left(\frac{y_t}{b_t} \right) \right)^2}{\left(\frac{y_t}{b_t} \right)} \right]}{\left[\frac{\frac{1}{n} \sum_{j=1}^n \left(\frac{y_{jt}}{a_{jt}} - \left(\frac{y_t}{a_t} \right) \right)^2}{\left(\frac{y_t}{a_t} \right)} \right]} \times 100 \quad (13)$$

Denklem (13), Denklem (12)'deki varyans değerlerinin karekökünün kişi başı büyükşehir belediye gelirlerinin ortalamasına bölünmesi yoluyla elde edilen yatay eşitsizliğin *Senaryo 1* ve *Senaryo 2* arasındaki yüzdesel değişimini göstermektedir. Türkiye'deki tüm büyükşehir belediyelerinin 2021 yılı verileriyle Denklem (13) hesaplandığında, yatay eşitsizlikteki artışın %4,7 olduğu görülmektedir. Varyans katsayısı aracılığıyla bulunan *YEBO*, normal varyans aracılığıyla bulunan *YEBO*'dan daha büyük çıkmakla birlikte, kişi başı büyükşehir belediye gelirlerinin ortalamadan sapmasında dış göç alınması nedeniyle yaşanan değişimi göstermektedir.

Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli nüfus sonucunda Türkiye'de büyükşehir belediyeleri için farklı tekniklerle elde edilen yatay eşitlik bozulma oranları Tablo 3'te bir arada gösterilmektedir.

Sonuç

2011 yılında Suriye İç Savaşının ortaya çıkmasıyla birlikte Türkiye Suriye'den yoğun bir göç almış ve bu nüfus hareketliliği belli illerde yoğunlaşmıştır. Yerli nüfus sayısı başta olmak üzere çeşitli kriterlere göre merkezi yönetim bütçesinden paylar alan ve gelirlerinin büyük bir bölümü bu paylardan oluşan yerel yönetimler, göçle birlikte artan nüfusa hizmet sunmak amacıyla harcamalarını kullanmaktadırlar. Bu durum, yerel yönetimlerin gelir elde etme kriterleri ile harcama sorumlulukları arasında dengesizliğe neden olurken, yoğun Suriyeli göçü alan illerdeki yerel yönetimlerin diğer illerdeki yerel yönetimlere göre dezavantajlı duruma gelmesi sonucunu da doğurmaktadır.

Çalışmada, 2012-2021 yılları arasındaki verilere dayanarak Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli nüfus hariç (*Senaryo 1*) ve Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli nüfus dâhil (*Senaryo 2*) senaryoların karşılaştırmalı analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, *Senaryo 1*'den *Senaryo 2*'ye geçişte Türkiye geneli kişi başı yerel yönetim harcamalarında 2013 yılında 3,34 TL'lik bir azalış varken 2021 yılında bu azalış 117,72 TL'ye ulaşmıştır. En çok dış göç alan illerde ise kişi başı yerel yönetim harcamalarındaki azalış Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde gerçekleşmiştir (2021 yılı için Kilis'te 1018 TL, Hatay'da 461,87 TL, Gaziantep'te 449,30 TL, Mersin'de 315,73 TL, Şanlıurfa'da 286,51 TL). Bunun yanı sıra, dış göç alınması sonucunda Türkiye genelinde yerel yönetimlerin öz gelirlerinin harcamaları içindeki payı ile ifade edebileceğimiz dikey eşitlik oranında da kişi başı düzeyde 2017 yılından itibaren %4'ün üzerinde bozulmalar olmuştur. En çok dış göç alan illerde dikey eşitlik bozulma oranı Türkiye ortalamasının çok daha üzerinde gerçekleşmiştir (2021 yılı için Kilis'te %42,28; Hatay'da %20,68; Gaziantep'te %17,78; Şanlıurfa'da %16,64 ve Mersin'de %11,20). Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli nüfus ile birlikte, yerel yönetimlerin nispi olarak aynı gelir seviyesine sahip olması şeklinde ifade edilebilen yatay eşitlikte de bozulmalar söz konusudur. 2021 yılı verilerine dayanarak (aynı düzeyde yerel yönetimlerin söz konusu olması açısından) büyükşehir belediyeleri için yapılan hesaplamalarda kişi başı düzeyde yatay adalet bozulma oranı, dağılım aralığına göre %2,57; en düşük değere standartlaştırılmış dağılım aralığına göre %17,73; ortalama değere standartlaştırılmış dağılım aralığına göre %7,22; varyansa göre %0,32 ve varyans katsayısına göre %4,70 değerlerini almıştır.

Analiz bulgularına dayanarak, Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli nüfus ile Türkiye'de yerel yönetimlerde hem yatay ve dikey eşitsizliklerin arttığını hem de yerleşik nüfusun yerel hizmetlerden (harcamalardan) aldığı payın azaldığını (bir başka ifadeyle mali sömürünün arttığını) söylemek mümkündür. Yapılan analiz en iyimser

---

senaryonun hesaplamalarını içermektedir. Çünkü Geçici Koruma statüsündeki ailelerden Türkiye’de doğan çocuklar, Geçici Koruma statüsündeyken vatandaşlık alan Suriyeliler ve hatta statüleri farklı olsa da başka ülkelerden gelen göçmenler de hesaba katıldığında analizdeki bulguların daha yüksek çıkacağı matematiksel bir gerçekliktir.

Çalışmamız, Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli nüfus ve diğer göçmen nüfus ile ilgili idari ve siyasi bir tartışmaya girmeden salt vaka analizi yapmaya çalışmıştır. İdari ve siyasi tartışmaların dışında yerel yönetimler maliyesi açısından getirilebilecek çözüm önerisi, mevcut şartlar altında farklı statülerde de olsa tüm göçmen nüfus verileri dikkate alınarak merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında bir kaynak paylaşım sisteminin oluşturulmasıdır. Böylece farklı illerdeki yerel yönetimler arasında yatay ve dikey eşitsizlik azalacağı gibi, iller arasındaki mali sömürü ilişkisi de hafifleyecektir.

Kaynakça

- Akbal, İ. ve Kurşuncu, T. (2022). Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Suriyeli sığınmacılara yönelik kamu politikaları. M. Kartal ve İ. Akbal (Eds.), *Ulusal ve uluslararası boyutlarıyla göç: Kuramlar, politikalar, uygulamalar ve ekonomik sonuçlar* içinde (ss.75-100). Ankara: Nobel Bilimsel.
- Aktel, M. ve Kaygısız, Ü. (2018). Türkiye'de göç yönetimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 579-604.
- Bahl, R. W. (2000). *Intergovernmental transfers in developing and transition countries: Principles and practice*. Urban and Local Government Background Series No. 2. Washington, DC: The World Bank.
- Bird, R. M. ve Smart, M. (2002). Intergovernmental fiscal transfers: International lessons for developing countries. *World Development*, 30(6), 899-912.
- Buchanan, J. M. (1971). Principles of urban fiscal strategy. *Public Choice*, 11(1), 1-16.
- Cornes, R. ve Sandler, T. (1984). Easy riders, joint production, and public goods. *The Economic Journal*, 94(375), 580-598.
- IOM (The International Organization for Migration) (2013). *Göç terimleri sözlüğü* (2. Baskı), R. Perruchoud ve J. Redpath-Cross (Eds.), No: 31. Erişim Tarihi: 17 Kasım 2022. https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf
- IOM (The International Organization for Migration) (2022). *IOM Mission*, Erişim Tarihi: 15 Kasım 2022. <https://www.iom.int/mission>
- IOM (The International Organization for Migration) Türkiye (2022). *IOM Türkiye Hakkında*, Erişim Tarihi: 26 Kasım 2022. <https://turkiye.iom.int/tr/iom-turkiye-hakkinda>
- Kabakuşak, D. (2015). Küresel göç yönetişimi çerçevesinde Türkiye'de göç olgusunun kurumsallaşması. *Yerelden küresele sosyal bilimlerde yeni yaklaşımlar* içinde, Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (ss.254-266). Ankara: Yeni Özbek Matbaası.
- Katseli, L., Lucas, R. ve Xenogiani, T. (2006). *Effects of migration on sending countries: What do we know?*. OECD Development Centre Working Paper No. 250. OECD Publishing.
- Korlu, R., Çetinkaya, Ö. ve Gerçek, A. (2016). Yerel vergi bilincinin faktör analizi ile değerlendirilmesi: Bursa örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(28), 443-465.
- Laczko, F. ve Anich, R. (2013). Introduction. F. Laczko ve G. Appave (Eds.), *World migration report 2013: Migrant well-being and development* içinde (ss. 30-50). Fransa: IOM. Erişim Tarihi: 12 Kasım 2022. https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr2013_en.pdf
- Ladd, H. F. (1994). Fiscal impacts of local population growth: A conceptual and empirical analysis. *Regional Science and Urban Economics*, 24(6), 661-686.
- Mamur Işıklı, Y. (2017). Türkiye'de kamu politikası olarak 2000 yılı sonrası uluslararası göç yönetiminin analizi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 25-47.
- Mneill, W. H. (1984). Human migration in historical perspective. *Population and Development Review*, 10(1), 1-18.
- Nacar, B. (2005). Yerel yönetimlerin mali krizi üzerine kurumsal açıklamalar: Nedenler, öneriler ve bir değerlendirme. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(9), 202-247.
- Özer, Y. (2011). Türk kamu yönetiminde yeni bir çalışma alanı olarak uluslararası göç: Yasalaşma ve idari yapılanma sürecinin değerlendirilmesi. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (45), 73-88.
- Sağbaş, İ. (2003). Türkiye'de yerel yönetim harcamaları ve ölçek ekonomileri. *Maliye Dergisi*, (143), 16-29.
- Sharpe, L. (1980). Is there a fiscal crisis in Western European local government?. *International Political Science Review*, 1(2), 203-226.
- Slovak, J. S. (1985). City spending, suburban demands, and fiscal exploitation: A replication and extension. *Social Forces*, 64(1), 168-190.

-
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü (2022). *İller İtibarıyla Mahalli İdareler Bütçe İstatistikleri (2006-2022)*. Erişim tarihi: 26.08.2022. <https://muhasebat.hmb.gov.tr/iller-itibariyle-mahalli-yonetim-butce-istatistikleri-2006-2018>
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı (2022a). *Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler*. Erişim Tarihi: 15 Kasım 2022. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı (2022b). *Hakkımızda*. Erişim Tarihi: 03 Kasım 2022. <https://www.goc.gov.tr/hakkimizda>
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı (2022c). *İller düzeyinde geçici koruma altındaki Suriyeli nüfus verileri*, [Veriler, T.C Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) üzerinden resmi yazışmalar ile temin edilmiştir].
- TEPAV (2021). *İşgücü piyasasında Suriyeliler*. Ankara: TEPAV.
- Tiebout, C. M. (1956). A pure theory of local expenditures. *Journal of Political Economy*, 64(5), 416-424.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2022). *Yıllara Göre İl Nüfusları*. Erişim tarihi: 26.08.2022. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1>
- Yüksel, C. (2019). Türkiye’de yerel harcamaların ve yerel vergi gelirlerinin iller düzeyinde analizi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 1-32.
- 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, R.G. 11.04.2013/28615.

Ek Tablolar

Tablo 1: Senaryo 2 ve Senaryo 1 Arasındaki Kişi Başı Yerel Yönetim Harcaması Farkı (TL)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Türkiye Geneli	-0,17	-3,34	-20,78	-39,00	-52,07	-76,15	-94,77	-80,90	-86,35	-117,72
Adana	-0,01	-4,42	-28,95	-54,93	-71,14	-103,08	-178,67	-158,32	-157,85	-213,14
Adıyaman	-0,02	-10,53	-14,32	-32,44	-35,92	-49,57	-61,22	-37,25	-43,85	-63,77
Afyonkarahisar	0,00	-0,04	-1,56	-3,79	-6,71	-11,14	-14,21	-19,53	-24,10	-38,61
Ağrı	0,00	0,00	-0,52	-1,12	-1,35	-2,04	-2,93	-2,57	-2,84	-3,76
Amasya	0,00	-0,01	-0,25	-0,44	-0,89	-2,55	-3,27	-3,22	-4,87	-7,25
Ankara	0,00	-0,10	-9,52	-17,06	-25,31	-41,86	-48,71	-38,36	-39,84	-53,17
Antalya	0,00	0,00	-0,05	-0,05	-0,25	-0,49	-1,47	-1,69	-2,33	-3,96
Artvin	0,00	0,00	-0,20	-0,35	-0,41	-0,73	-0,57	-0,51	-0,53	-0,89
Aydın	0,00	-0,04	-1,36	-4,88	-8,96	-12,91	-12,64	-11,83	-12,90	-18,54
Balıkesir	0,00	0,00	-0,43	-1,30	-2,33	-5,42	-7,88	-7,08	-8,19	-11,19
Bilecik	0,00	-0,04	-0,89	-1,97	-2,75	-5,29	-5,05	-4,74	-5,16	-6,56
Bingöl	0,00	0,00	-1,24	-2,81	-3,32	-4,52	-5,86	-5,70	-6,49	-9,14
Bitlis	0,00	0,00	-1,00	-1,37	-2,00	-3,46	-4,04	-5,02	-5,78	-7,35
Bolu	0,00	0,00	-0,97	-2,59	-4,31	-9,55	-14,60	-15,18	-26,61	-38,94
Burdur	0,00	-0,04	-3,09	-20,64	-37,45	-43,14	-52,07	-49,63	-55,78	-83,07
Bursa	0,00	-0,06	-28,80	-35,18	-53,58	-84,89	-101,43	-98,68	-92,50	-127,07
Çanakkale	0,00	0,00	-1,48	-6,73	-9,26	-14,18	-20,59	-23,35	-20,00	-25,56
Çankırı	0,00	0,00	-0,66	-1,27	-2,91	-4,81	-4,64	-5,58	-8,64	-10,71
Çorum	0,00	-0,01	-0,64	-2,22	-3,89	-8,53	-8,93	-7,80	-9,21	-14,76
Denizli	0,00	-0,05	-1,72	-5,54	-11,97	-19,64	-28,81	-19,58	-22,21	-31,16
Diyarbakır	0,00	-0,02	-5,04	-11,10	-12,00	-19,39	-25,43	-13,10	-14,72	-25,35
Edirne	0,00	0,00	-10,18	-19,12	-19,15	-21,90	-3,72	-4,66	-5,68	-7,19
Elazığ	0,00	0,00	-2,09	-7,20	-10,41	-19,50	-34,39	-36,72	-39,11	-57,62
Erzincan	0,00	-0,01	-0,41	-1,01	-1,20	-1,54	-1,40	-1,00	-1,36	-1,95
Erzurum	0,00	0,00	-0,19	-0,56	-1,18	-3,05	-3,93	-3,62	-3,83	-5,03
Eskişehir	0,00	-0,05	-0,54	-1,01	-2,95	-5,76	-9,92	-12,27	-11,45	-16,24
Gaziantep	-0,07	-29,44	-91,15	-161,86	-190,52	-261,21	-382,61	-295,84	-311,33	-449,30
Giresun	0,00	0,00	-0,05	-0,23	-0,44	-0,63	-0,62	-0,72	-0,88	-1,39
Gümüşhane	0,00	-0,01	-0,20	-0,50	-0,63	-1,02	-1,31	-0,97	-1,35	-2,51
Hakkari	0,00	0,00	-0,55	-3,78	-4,69	-34,87	-45,80	-53,58	-39,23	-58,58
Hatay	-0,25	-6,32	-67,10	-149,61	-209,56	-320,24	-377,00	-320,09	-343,78	-461,87
Isparta	0,00	0,00	-1,09	-7,59	-15,20	-21,25	-29,61	-19,43	-26,81	-39,84
Mersin	0,00	-0,17	-35,98	-69,84	-93,58	-160,85	-212,28	-168,57	-197,24	-315,73
İstanbul	0,00	-0,06	-22,81	-40,72	-62,80	-89,69	-105,57	-83,38	-93,00	-118,11
İzmir	0,00	-0,10	-22,03	-30,84	-44,32	-65,34	-81,86	-90,88	-106,47	-133,42
Kars	0,00	0,00	-0,04	-0,38	-0,61	-1,17	-1,07	-0,74	-0,92	-1,14
Kastamonu	0,00	-0,09	-0,62	-1,49	-2,38	-5,20	-6,89	-17,50	-16,81	-20,75
Kayseri	-0,01	-0,22	-13,21	-29,88	-46,93	-80,37	-92,57	-75,01	-92,01	-137,21
Kırklareli	0,00	-0,02	-3,81	-5,89	-6,59	-8,81	-12,13	-4,70	-4,67	-6,43
Kırşehir	0,00	-0,04	-1,74	-2,64	-4,21	-7,73	-12,50	-10,68	-11,15	-18,66
Kocaeli	0,00	-0,17	-7,15	-13,99	-26,65	-60,75	-83,39	-66,23	-61,26	-99,02
Konya	0,00	-0,08	-9,32	-29,94	-48,48	-76,37	-94,89	-74,57	-95,47	-157,73
Kütahya	0,00	-0,01	-0,24	-0,49	-0,76	-1,82	-2,54	-4,47	-6,10	-7,78
Malatya	-0,02	-7,87	-5,16	-20,75	-32,62	-54,19	-70,87	-51,33	-60,07	-91,20

Tablo 1: Devam

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Manisa	0,00	0,00	-0,68	-3,18	-4,92	-10,94	-19,45	-13,90	-16,54	-22,69
Kahramanmaraş	-0,10	-22,48	-12,82	-57,12	-76,51	-120,34	-136,07	-102,57	-101,78	-149,12
Mardin	-0,02	-2,38	-16,64	-57,98	-65,60	-97,01	-121,37	-110,11	-117,89	-143,05
Muğla	0,00	-0,03	-2,59	-9,43	-14,64	-23,16	-27,87	-21,75	-25,14	-33,83
Muş	0,00	0,00	-0,82	-1,45	-2,00	-2,99	-5,23	-5,40	-5,05	-7,74
Nevşehir	0,00	-0,08	-5,67	-16,97	-29,00	-37,87	-51,92	-53,59	-72,40	-110,93
Niğde	0,00	-0,07	-1,68	-7,43	-9,87	-19,98	-21,22	-22,36	-26,60	-41,81
Ordu	0,00	0,00	-0,16	-0,43	-0,98	-1,81	-1,72	-1,69	-2,29	-3,20
Rize	0,00	-0,06	-0,69	-1,43	-2,37	-3,89	-4,92	-5,86	-6,39	-9,34
Sakarya	-0,01	-0,13	-1,33	-3,75	-8,51	-18,22	-26,02	-20,76	-23,14	-32,65
Samsun	-0,01	-0,02	-0,98	-1,83	-3,84	-5,54	-7,06	-6,85	-9,07	-16,85
Siirt	0,00	-0,02	-3,80	-7,76	-11,43	-14,38	-18,80	-19,23	-22,06	-30,84
Sinop	0,00	0,00	-0,10	-0,28	-0,44	-0,77	-0,96	-1,23	-1,71	-2,62
Sivas	0,00	-0,04	-0,98	-2,00	-5,30	-11,56	-15,77	-9,92	-10,57	-15,27
Tekirdağ	0,00	-0,05	-1,31	-5,23	-9,12	-15,33	-28,14	-22,58	-23,30	-29,11
Tokat	0,00	-0,04	-0,14	-0,63	-1,46	-2,44	-2,76	-2,37	-2,85	-5,75
Trabzon	0,00	-0,01	-0,54	-1,44	-3,07	-4,84	-6,91	-7,20	-7,88	-11,00
Tunceli	0,00	0,00	-0,49	-1,63	-2,04	-2,89	-2,44	-1,63	-1,50	-2,34
Şanlıurfa	-0,03	-24,54	-45,69	-109,48	-124,96	-214,82	-246,66	-188,97	-193,77	-286,51
Uşak	0,00	-0,03	-0,50	-2,76	-4,22	-9,13	-13,01	-10,85	-10,50	-17,33
Van	0,00	-0,01	-0,22	-0,99	-1,20	-3,09	-3,28	-2,19	-2,62	-3,66
Yozgat	0,00	-0,03	-2,22	-6,69	-9,37	-14,98	-21,71	-17,82	-19,77	-29,30
Zonguldak	0,00	0,00	-0,11	-0,33	-0,53	-0,79	-1,32	-1,54	-1,76	-2,51
Aksaray	0,00	-0,05	-0,63	-1,54	-3,29	-7,56	-10,29	-10,97	-13,04	-19,80
Bayburt	0,00	0,00	-0,18	-0,65	-0,93	-2,24	-1,17	-0,67	-0,62	-1,18
Karaman	0,00	-0,06	-1,02	-1,46	-2,87	-4,63	-5,16	-5,03	-5,11	-6,60
Kırkkale	0,00	-0,02	-0,70	-1,43	-2,84	-6,09	-8,48	-10,53	-12,38	-18,12
Batman	0,00	0,00	-15,98	-25,32	-28,70	-37,96	-51,98	-31,37	-29,85	-45,49
Şırnak	0,00	0,00	-16,09	-21,58	-40,00	-40,11	-49,71	-40,43	-41,75	-57,28
Bartın	0,00	-0,02	-0,07	-0,07	-0,15	-0,39	-0,95	-1,77	-2,14	-2,36
Ardahan	0,00	0,00	-0,04	-0,51	-1,01	-2,52	-3,31	-3,02	-2,61	-3,67
İğdir	0,00	0,00	-0,28	-0,39	-0,35	-0,55	-0,62	-0,62	-0,61	-0,76
Yalova	0,00	-0,01	-3,35	-12,75	-19,71	-28,64	-29,17	-31,67	-28,88	-38,38
Karabük	0,00	-0,04	-0,33	-0,95	-1,91	-3,15	-4,70	-6,01	-7,57	-12,26
Kilis	-59,07	-243,17	-296,01	-688,92	-656,46	-1075,67	-1299,96	-1010,97	-698,21	-1018,00
Osmaniye	-0,01	-11,25	-23,86	-50,11	-64,86	-99,83	-118,87	-111,13	-84,81	-122,28
Düzce	0,00	-0,08	-0,50	-0,92	-1,97	-3,66	-6,92	-5,76	-6,69	-7,67

Tablo 2: Senaryo 2 ve Senaryo 1 Arasındaki Kişi Başı Dikey Eşitsizlik Farkı (%)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Türkiye Geneli	0,019	0,292	1,918	3,081	3,429	4,068	4,231	4,124	4,173	4,227
Adana	0,002	0,538	4,028	5,758	6,368	7,205	9,491	9,810	10,043	10,159
Adıyaman	0,003	1,350	1,608	3,655	3,903	4,384	4,208	3,246	3,395	3,498
Afyonkarahisar	0,000	0,004	0,166	0,358	0,582	0,807	0,773	1,238	1,476	1,642
Ağrı	0,000	0,000	0,076	0,143	0,158	0,202	0,188	0,208	0,225	0,240
Amasya	0,000	0,001	0,027	0,040	0,066	0,177	0,200	0,238	0,298	0,326
Ankara	0,000	0,005	0,557	0,942	1,240	1,696	1,581	1,674	1,730	1,741
Antalya	0,000	0,000	0,004	0,004	0,016	0,024	0,062	0,079	0,107	0,144
Artvin	0,000	0,000	0,017	0,024	0,024	0,036	0,022	0,022	0,024	0,035
Aydın	0,000	0,004	0,228	0,537	0,688	0,947	0,684	0,698	0,708	0,731
Balıkesir	0,000	0,000	0,068	0,113	0,157	0,304	0,354	0,381	0,388	0,398
Bilecik	0,000	0,004	0,090	0,175	0,234	0,317	0,269	0,276	0,286	0,279
Bingöl	0,000	0,000	0,108	0,223	0,267	0,318	0,324	0,373	0,372	0,386
Bitlis	0,000	0,000	0,091	0,141	0,193	0,257	0,258	0,341	0,353	0,345
Bolu	0,000	0,000	0,100	0,215	0,344	0,571	0,674	0,933	1,209	1,365
Burdur	0,000	0,005	0,314	1,942	2,906	3,064	3,161	2,748	2,969	3,028
Bursa	0,000	0,006	2,947	2,803	3,430	4,381	5,207	5,468	5,437	5,504
Çanakkale	0,000	0,000	0,138	0,588	0,657	0,848	0,902	1,040	0,977	0,916
Çankırı	0,000	0,000	0,059	0,085	0,184	0,269	0,246	0,304	0,412	0,409
Çorum	0,000	0,001	0,070	0,195	0,285	0,477	0,472	0,529	0,561	0,644
Denizli	0,000	0,005	0,250	0,490	0,724	1,011	1,214	1,111	1,219	1,315
Diyarbakır	0,000	0,003	1,044	1,637	1,716	1,836	1,916	1,327	1,296	1,333
Edirne	0,000	0,001	1,116	1,566	1,589	1,571	0,235	0,259	0,261	0,262
Elazığ	0,000	0,000	0,215	0,685	0,880	1,337	2,094	2,179	2,044	2,157
Erzincan	0,000	0,001	0,035	0,075	0,077	0,072	0,045	0,044	0,050	0,056
Erzurum	0,000	0,000	0,026	0,042	0,067	0,121	0,138	0,148	0,150	0,154
Eskişehir	0,000	0,005	0,057	0,090	0,246	0,423	0,493	0,584	0,611	0,662
Gaziantep	0,009	2,466	9,090	14,453	13,876	14,869	17,263	18,004	17,630	17,780
Giresun	0,000	0,000	0,005	0,019	0,033	0,040	0,035	0,042	0,049	0,061
Gümüşhane	0,000	0,001	0,017	0,036	0,039	0,051	0,053	0,053	0,061	0,100
Hakkari	0,000	0,000	0,047	0,308	0,325	1,892	1,872	1,822	1,804	1,805
Hatay	0,037	0,711	14,486	18,958	19,601	22,495	21,634	21,267	20,717	20,684
Isparta	0,000	0,000	0,137	0,766	1,433	1,564	1,613	1,187	1,533	1,747
Mersin	0,000	0,019	4,809	6,711	7,313	9,659	10,200	10,147	10,642	11,197
İstanbul	0,000	0,004	1,285	2,332	2,879	3,456	3,569	2,997	3,245	3,262
İzmir	0,000	0,007	1,626	1,921	2,306	2,945	3,185	3,270	3,248	3,272
Kars	0,000	0,001	0,005	0,036	0,057	0,072	0,054	0,059	0,066	0,069
Kastamonu	0,000	0,010	0,057	0,134	0,196	0,343	0,336	0,847	0,802	0,749
Kayseri	0,001	0,022	1,523	2,832	3,919	4,876	5,299	4,977	5,254	5,454
Kırklareli	0,000	0,003	0,447	0,594	0,589	0,637	0,734	0,287	0,268	0,276
Kırşehir	0,000	0,003	0,144	0,221	0,299	0,471	0,536	0,588	0,665	0,773
Kocaeli	0,000	0,011	0,510	0,908	1,484	2,419	2,764	2,767	2,690	2,692
Konya	0,000	0,007	0,810	2,172	3,147	4,391	4,559	4,753	4,981	5,115
Kütahya	0,000	0,001	0,027	0,041	0,060	0,111	0,135	0,248	0,350	0,335
Malatya	0,002	0,896	0,816	2,093	2,588	3,364	3,537	3,444	3,616	3,792
Manisa	0,000	0,000	0,119	0,335	0,419	0,631	0,930	0,898	0,933	0,965

Tablo 2: Devam

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Kahramanmaraş	0,017	2,931	2,862	6,660	7,249	8,083	7,044	7,502	7,366	7,547
Mardin	0,004	0,383	5,414	10,412	10,509	10,075	9,778	9,498	9,426	9,584
Muğla	0,000	0,003	0,362	0,829	0,916	1,365	1,456	1,128	1,114	1,114
Muş	0,000	0,000	0,083	0,146	0,207	0,299	0,339	0,371	0,387	0,398
Nevşehir	0,000	0,008	0,619	1,303	1,924	2,605	3,099	3,116	3,598	4,096
Niğde	0,000	0,008	0,189	0,622	0,907	1,364	1,216	1,371	1,598	1,822
Ordu	0,000	0,000	0,029	0,048	0,082	0,108	0,086	0,116	0,120	0,124
Rize	0,000	0,007	0,068	0,120	0,189	0,257	0,246	0,304	0,317	0,345
Sakarya	0,001	0,013	0,166	0,386	0,702	1,195	1,520	1,434	1,459	1,462
Samsun	0,001	0,002	0,120	0,187	0,309	0,386	0,410	0,480	0,547	0,699
Siirt	0,000	0,003	0,394	0,822	0,974	1,144	1,165	1,262	1,319	1,417
Sinop	0,000	0,000	0,010	0,025	0,035	0,054	0,056	0,078	0,096	0,105
Sivas	0,000	0,004	0,095	0,147	0,350	0,644	0,608	0,559	0,556	0,558
Tekirdağ	0,000	0,005	0,185	0,451	0,607	0,852	1,236	1,204	1,141	1,110
Tokat	0,000	0,006	0,017	0,069	0,134	0,175	0,162	0,170	0,179	0,199
Trabzon	0,000	0,001	0,075	0,161	0,264	0,345	0,376	0,414	0,425	0,444
Tunceli	0,000	0,000	0,035	0,088	0,108	0,133	0,066	0,053	0,046	0,051
Şanlıurfa	0,006	2,861	11,488	16,508	17,284	18,913	18,191	17,099	16,619	16,637
Uşak	0,000	0,003	0,066	0,271	0,334	0,594	0,616	0,669	0,712	0,832
Van	0,000	0,001	0,071	0,128	0,149	0,257	0,186	0,191	0,195	0,192
Yozgat	0,000	0,003	0,229	0,537	0,714	0,957	0,965	1,123	1,184	1,244
Zonguldak	0,000	0,000	0,012	0,036	0,051	0,063	0,088	0,104	0,115	0,121
Aksaray	0,000	0,007	0,075	0,159	0,297	0,566	0,650	0,772	0,862	0,907
Bayburt	0,000	0,000	0,014	0,033	0,043	0,071	0,039	0,026	0,028	0,040
Karaman	0,000	0,005	0,081	0,108	0,206	0,269	0,306	0,322	0,320	0,319
Kırıkkale	0,000	0,002	0,068	0,120	0,247	0,392	0,512	0,608	0,665	0,702
Batman	0,000	0,000	2,113	2,962	3,254	3,435	3,579	2,518	2,437	2,479
Şırnak	0,000	0,000	2,188	2,864	2,878	2,868	2,838	2,754	2,713	2,656
Bartın	0,000	0,003	0,008	0,007	0,016	0,034	0,065	0,124	0,150	0,120
Ardahan	0,000	0,000	0,003	0,040	0,081	0,151	0,150	0,121	0,123	0,125
Iğdır	0,000	0,000	0,038	0,044	0,042	0,053	0,044	0,043	0,045	0,038
Yalova	0,000	0,001	0,331	0,887	1,107	1,390	1,313	1,412	1,394	1,333
Karabük	0,000	0,005	0,038	0,093	0,154	0,250	0,325	0,399	0,469	0,579
Kilis	9,512	23,696	27,090	48,533	48,322	49,173	44,849	44,930	42,491	42,276
Osmaniye	0,002	1,777	3,681	6,570	7,380	8,643	8,415	8,451	7,993	7,383
Düzce	0,000	0,010	0,058	0,091	0,155	0,263	0,419	0,464	0,442	0,428

Tablo 3: Farklı Tekniklerle Hesaplanmış 2021 Yılı Büyükşehir Belediyeleri Yatay Eşitsizlik Bozulma Oranı

Kullanılan Teknik	Yatay Eşitlik Bozulma Oranı
Dağılım Aralığı	% 2,57
En Düşük Değere Göre Standartlaştırılmış Dağılım Aralığı	% 17,73
Ortalama Değere Göre Standartlaştırılmış Dağılım Aralığı	% 7,22
Varyans	% 0,32
Varyans Katsayısı	% 4,70

Bir Kara Delik Göstergesi Olarak Türkiye’de Sosyal Güvenlik Kurumu’na Yapılan Bütçe Transferleri

Mehmet Bulut, Doç. Dr.

Bayburt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, mehmetbulut@bayburt.edu.tr

ORCID: 0000-0003-0157-4906

ÖZ

Türkiye’de sosyal güvenlik sistemi sigortalılardan ve işverenlerden tahsil edilen primlerle finanse edilmektedir. Ancak primlerin giderler karşısındaki yetersizliği nedeniyle finansal açıklar ortaya çıkmaktadır. Sosyal Güvenlik Kurumu’nun bütçesinde ortaya çıkan finansal açıklar ise merkezi bütçeden yapılan transferler ile kapatılmaktadır. Bütçe transferlerinin kronik hale gelmesi ve yıllar geçtikçe büyümesi bütçenin bir kara delik olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Özellikle aktif/pasif sigortalı oranındaki düşüklük, kayıt dışı istihdam, prim tahsilatındaki başarısızlık ve yeniden yapılandırma uygulamaları finansal açığın ve bütçe transferlerinin artmasına neden olmaktadır. Sosyal Güvenlik Kurumu’nun istatistik veri tabanında bütçe transferlerinin içerisinde açık finansmanının yanı sıra devlet katkısı, teşvikler, ödeme gücü olmayanların GSS primleri, faturalı ödemeler, ek ödemeler ve ek karşılıklar yer almaktadır. Ancak bütçe transferlerinin niteliğinin ortaya konulması ve sorunlara çözüm üretilmesi açısından istatistik veri içeriklerinin yeniden gözden geçirilmesi ve bazı düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Güvenlik, Sosyal Güvenlik Kurumu, Bütçe Transferi, Finansal Açık, Devlet Katkısı

JEL Kodları: H26, H55, K34.

As a Black Hole Indicator Budget Transfers to Social Security Institution in Turkey

ABSTRACT

The Turkish social security system is financed by premiums collected from the insured and employers. However, financial deficits arise due to the inadequacy of premiums against expenses. Financial deficits in the budget of the Social Security Institution are covered by transfers from the central budget. The chronicity of budget transfers and their growth over the years has caused the budget to be described as a black hole. Especially the low ratio of active/passive insured, unregistered employment, failure in premium collection and restructuring practices cause an increase in financial deficit and budget transfers. In the statistical database of the Social Security Institution, budget transfers include government contribution, incentives, GSS premiums of those who cannot pay, postpaid payments, additional payments and additional provisions, as well as deficit financing. However, it is necessary to review the statistical data contents and make some arrangements in order to reveal the nature of the budget transfers and to find solutions to the problems.

Keywords: Social Security, Social Security Institution, Budget Transfer, Financial Deficit, Government Contribution

JEL Codes: H26, H55, K34.

Giriş

Sosyal güvenlik, insanları karşılaşılabilecekleri fiziksel, mesleki veya ekonomik risklere karşı koruyup uğranılması muhtemel zararları ortadan kaldırmayı amaç edinmiş olan önemli bir sosyal politika aracıdır. Ülkeler bu aracı kullanırlarken sürdürülebilir bir sistemin varlığına ve dolayısıyla ciddi büyüklükte bir mali kaynağa ihtiyaç duymaktadırlar. Nitekim sosyal güvenlik sistemi için tahsis edilecek kaynağın miktarı ve bunun ekonomik yapı üzerindeki etkisi, maliye politikası açısından da üzerinde durulması gereken bir husustur. Söz konusu mali kaynağın niteliği ise benimsenen sosyal güvenlik sistemi ile ilişkilidir.

Genellikle sosyal güvenliğin vazgeçilemez nitelikte bir toplumsal ihtiyaç olarak görüldüğü sistemlerde finansman, merkezi bütçe tarafından vergilerle sağlanmakta olup bu yöntem Beveridge Sistemi veya vergi tekniği olarak adlandırılmaktadır. Sosyal güvenliği bireysel sorumluluk açısından nitelendiren sistemlerde ise finansman, sigortalılar ve/veya işverenlerden toplanan primler ile karşılanmakta olup bu yöntem ise Bismarck Sistemi veya sosyal sigorta tekniği olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca bazı sosyal güvenlik sistemlerinin finansmanında bu modellerin yanı sıra karma teknikler de uygulanabilmekte ve toplanan primlere ek olarak merkezi bütçeden vergilerle katkıda bulunma söz konusu olabilmektedir. Özellikle Bismarck Sistemi'nin uygulandığı ülkelerde primlerin yetersizliği durumunda karma teknikler uygulanmaktadır. Türkiye, sosyal güvenlik sisteminin finansmanında sosyal sigorta tekniğini kullanan bir ülke olsa da uygulamada karma sistemin bariz bir şekilde benimsendiği görülmektedir. Nitekim sosyal sigorta tekniği her ne kadar özerk yönetim ve bütçelemeye imkân verse de aktif/pasif oranındaki düşüklük, kayıt dışı istihdam ve tahsilattaki başarısızlık gibi nedenlerle ortaya çıkan finansal sıkıntılar zamanla sosyal güvenlik açıklarını ortaya çıkarmakta ve merkezi yönetimin müdahalesi de kaçınılmaz olmaktadır.

Sosyal güvenlik sisteminin finansal açık vermesi, sosyal güvenlik idaresinin hizmetlerinde aksamaya neden olmamalıdır. Çünkü sosyal güvenlik çerçevesinde sunulan hizmetler ve haklar nitelikleri gereğince devamlılık gerektirmektedir ve bu hizmetlerin niteliği sosyal devlet olmanın önemli bir göstergesidir. Bu itibarla, açıkların kapatılması ve sistemin sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla merkezi yönetimin bütçe transferi yoluyla sosyal güvenlik sistemine katkısı söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte sosyal güvenlik hakkının vazgeçilmezliği, kaynakların kullanımında plansızlığı da mümkün kılmamalıdır. Nitekim merkezi bütçeden yapılan bu transferler zamanla artıp kronikleşmeye, sistemin bir kara delik haline gelmesine ve hatta sunulan hizmetlerin nitelik ve tatmin ediciliğinde gerilemeye neden olmaktadır. Bu nedenle sosyal güvenlik sistemine yapılan bütçe transferlerinin amacı, niteliği ve sonuçları açısından kapsamlı bir şekilde ele alınması önerilerin ve önlemlerin geliştirilmesi açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye’de bir kara delik olarak nitelendirilen sosyal güvenlik açıklarının nedenleri genel olarak incelendikten sonra bu açıklar nedeniyle gerçekleşen bütçe transferleri içerik ve nedensel olarak ele alınacak ve değerlendirilmelerde bulunulacaktır.

1. Genel Olarak Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sistemi

Bir sosyal güvenlik sisteminin niteliğinin ortaya konulması ve değerlendirilmesi açısından bazı kriterlerin ele alınması gerekmektedir. Bu kriterler; nüfus ve sigorta kolları açısından kapsamın ne düzeyde olduğu ve finansmanın ne şekilde yapıldığı ile ilgilidir. Sosyal devlet mekanizmasının sosyal güvenlik aracını etkin bir şekilde kullanıp kullanmadığının tespiti, nüfusun ne kadarının sosyal güvenlik sistemine dahil edildiği ve sisteme dahil olan sigortalılara hangi sigorta kollarının uygulandığının ortaya konulmasıyla mümkün olabilecektir. Hiç kuşkusuz sosyal güvenlik sisteminden sunulan hak ve yardımların tatmin ediciliği ve kayıt dışılık da sosyal devlet olma kriterini doğrudan etkilemektedir.

Türkiye’de, Anayasa’nın 60 ıncı maddesi gereğince, sosyal güvenlik sistemine nüfusun tamamının katılımı öngörülmektedir ve sosyal güvenlik hakkı anayasal güvence altına alınmıştır. Söz konusu maddeye göre, “Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar”. Dolayısıyla söz konusu Anayasa hükmü ile sosyal güvenlik hakkında genellik ve dışlanamama ilkeleri benimsenmiş ve Devlete bu hizmetin sunulması açısından gerekli yetki ve sorumluluk verilmiştir.

Türkiye’de 2008 yılında kapsamlı bir sosyal güvenlik reformu hayata geçirilmiştir. Bu reformdan önce, genel bir sınıflandırmayla, bağımlı çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu, bağımsız çalışanlar Bağ-Kur ve devlet memurları ise Emekli Sandığı kapsamında sosyal güvenlik hizmetinden faydalanmaktaydı. Reform ile birlikte sigortalılık statüsüne göre farklılaştırılmış olan söz konusu üç sosyal güvenlik idaresi birleştirilerek tek çatı altında toplanmış ve Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) adı altında tek bir sosyal güvenlik idaresi kurulmuştur. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki her ne kadar bu kurumların birleştirilmesiyle tek bir idare oluşturulmuş olsa da mevzuatsal anlamda sigortalılık statülerindeki ayırım devam etmiştir. Yeni sistemde bağımlı çalışanlar “(4/a) kapsamında sigortalı”, bağımsız çalışanlar “(4/b) kapsamında sigortalı” ve devlet memurları “(4/c) kapsamında sigortalı” olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Türk sosyal güvenlik sisteminde öngörülen nüfusun tamamını kapsama alma

yaklaşımı, kanunda öngörülen şartları taşıyan herkesin sağlanan haklardan faydalanabilmesini ve sigortalılığın zorunlu olmasını gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla sigortalıların ihtiyari olarak sistemden ayrılmaları söz konusu olamamaktadır. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 92 nci maddesine göre; "Kısa ve uzun vadeli sigorta kapsamındaki kişilerin sigortalı ve genel sağlık sigortalısı olması, genel sağlık sigortası kapsamındaki kişilerin ise genel sağlık sigortalısı olması zorunludur. Bu Kanunda yer alan sigorta hak ve yükümlülüklerini ortadan kaldırmak, azaltmak, vazgeçmek veya başkasına devretmek için sözleşmeler konulan hükümler geçersizdir". Böylece kişiler açısından sigortalılık sadece bir hak değil, aynı zamanda yükümlülük olarak kabul edilmiştir.

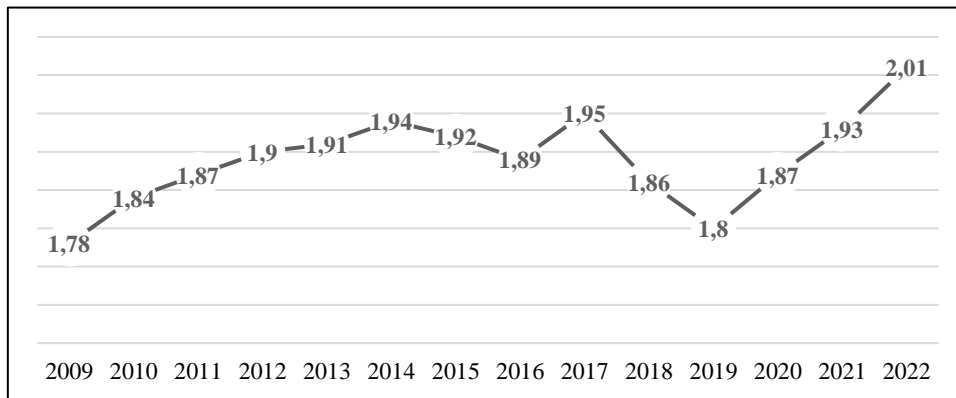
Sosyal güvenliğin sigorta kolları açısından kapsamına bakıldığında ise Türkiye'de uzun vadeli sigorta kollarından yaşlılık, malullük ve ölüm sigortalarının, kısa vadeli sigorta kollarından iş kazaları, meslek hastalıkları, hastalık ve analık sigorta kollarının ve iktisadi risk kapsamında işsizlik sigortası kolunun uygulandığı görülmektedir. Dolayısıyla sigorta kolları açısından oldukça kapsayıcı bir sistemin varlığından bahsetmek mümkündür. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından 1952 yılında yayınlanmış ve Türkiye tarafından 1971 tarihinde kabul edilmiş 102 sayılı Sosyal Güvenliğin Asgari Normları Hakkında Sözleşme'de öngörülen dokuz sigorta kolundan biri olan aile yardımı halen Türk sosyal güvenlik sistemine dahil edilmemiştir.

Bir sosyal güvenlik sisteminin betimlenmesi açısından önem arz eden bir diğer husus ise finansmanın ne şekilde sağlandığıdır. Genel kural olarak, Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin finansmanı sigortalılardan ve/veya işverenlerden toplanan primlerle sağlanmaktadır. Bununla birlikte 5510 sayılı Kanun'un 81 inci maddesinin üçüncü fıkrasına göre; "Devlet, Kurumun ay itibarıyla tahsil ettiği malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları ile genel sağlık sigortası priminin dörtte biri oranında Kuruma katkı yapmaktadır". Bu itibarla toplanan primlerin yanı sıra sisteme yasal olarak devlet katkısında bulunduğu görülmektedir. Ayrıca toplanan primlerin ve sağlanan devlet katkısının sosyal güvenlik harcamalarına yeterli gelmemesi nedeniyle ortaya çıkan açıkların kapatılması amacıyla merkezi bütçeden transferlerin yapılması söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla devlet katkısı ve bütçe transferleri nedeniyle Türkiye'de sosyal güvenliğin finansmanı noktasında karma bir modelin uygulandığı söylenebilir.

2. Finansal Açığın Nedenleri ve Sosyal Güvenlik Kurumu Bütçesinin Genel Görünümü

Sosyal sigorta modelinin benimsendiği sistemlerde göz önünde bulundurulması gereken hususların başında, sosyal güvenlik harcamalarını karşılayabilecek düzeyde prim gelirinin sağlanması gelmektedir. Aksi halde orta ve uzun vadeli finansal sorunlar ortaya çıkmakta, bu durum sosyal güvenlik bütçesi içerisinde mali krize neden olmakta ve hatta sistem bir kara delik olarak nitelendirilebilmektedir. Nitekim Türkiye'de sosyal güvenlik sistemindeki finansman sorunu en önemli mali tehditlerden birisidir (Yenihan, 2017, s. 192). Söz konusu senaryo ile karşı karşıya kalınmaması açısından bazı temel standartların ve istikrarın sağlanması gerekmektedir. İşsizlik ve kayıt dışı istihdam oranlarının düşük seviyelerde olması ile işgücüne katılım oranının yüksek olması bu standartların başında sayılabilir. Ayrıca sosyal devlet düşüncesi bağlamında vatandaşların beklentilerinin artması ve gerek nitelik gerekse de nicelik olarak hizmet seviyesinin yükselmesi harcamaların da artmasına ve gelir gider dengesinin bozulmasına neden olmaktadır. Sosyal güvenlik sisteminin dizaynında düşülen hatalar, zaman içinde başlangıç rezervinin erimesi ve karşılaşılan suiistimler söz konusu sorunu daha da derinleştirmektedir (Başbuğ, 2010, s. 144 vd.). Türk sosyal güvenlik sistemi de yıllardır prim gelirlerinin sosyal güvenlik harcamalarını karşılayamamasından kaynaklanan finansal açık sorununu yaşamakta ve bu durum da bir kara delik olarak nitelendirilmektedir. Yapılan araştırmalara göre, Türkiye'de sosyal güvenlik sistemi açıkları zayıf sürdürülebilir niteliktedir (Tatlı ve Göçer, 2015, s. 111; Dağ, 2019, s. 376). Türk sosyal güvenlik sisteminde ortaya çıkan finansal açığın birbiri ile bağlantılı birçok nedeninin olduğunu söylememiz mümkündür.

Grafik 1: Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Aktif/Pasif Oranları (2009-2022)

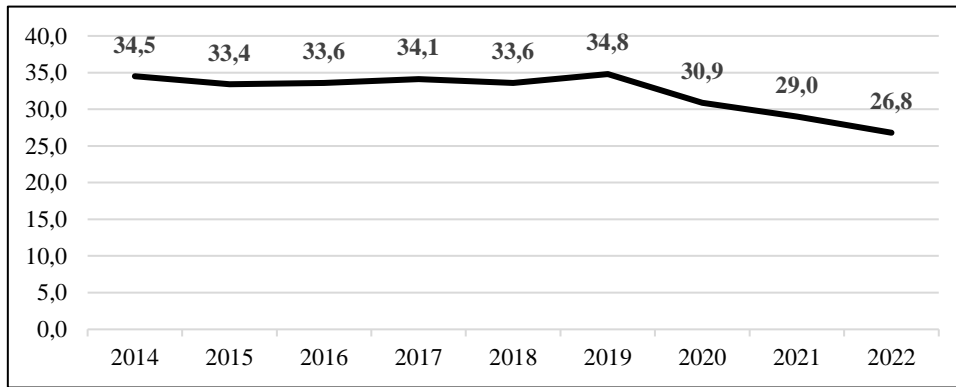

Kaynak: SGK (2022)

Sosyal güvenlik sisteminde ortaya çıkan finansal açıkların en önemli nedenlerinden birisi, sisteme prim ödeyerek katkı veren aktif sigortalıların sisteminden aylık/gelir alan pasif sigortalılara oranını gösteren, aktif/pasif oranının düşüklüğüdür. Bu oranının düşüklüğü aktüeryal dengenin bozulmasında başrolü oynamaktadır. İşsizlik oranının yüksekliği, emeklilik yaşındaki düşüklük ve emekli olarak geçen sürenin uzunluğu bu oranı olumsuz yönde etkilemekte olup zamanla sosyal güvenlik bütçesindeki harcama yükünün artması ve prim gelirlerinin oransal olarak azalması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Grafik 1’den görüldüğü üzere 2009-2022 yılları arasında aktif/pasif oranı ortalaması 1,9’dur. Son yıllarda bu oran yükselişe geçmiş olup 2022 yılında 2,01 seviyesine gelmiştir. Bu yükselişin en önemli nedeni olarak, 2019-2022 devresinde aktif sigortalı sayısı %19,7 oranında artmasına karşın (22.000.964 kişiden 26.344.234 kişiye) pasif sigortalı sayısının %7,3 oranında artmış olması (12.977.719 kişiden 13.933.020 kişiye) gösterilebilir (SGK, 2022). Yine de mevcut durumda bu oranın çok düşük seviyelerde olduğu görülmektedir. Bu oran OECD ülkelerinde 6, Avrupa Birliği ülkelerinde ise 4 seviyelerindedir (Kolçak ve Arpa, 2015, s. 9). Ayrıca 2023 yılında çıkartılan emeklilikte yaşa takılanların emekli olmalarını sağlayan yasal düzenleme nedeniyle 2023 yılı ve sonrasında aktif/pasif oranının tekrar düşüşe geçeceğini söylememiz mümkündür. Nitekim erken emeklilik uygulamaları ile hali hazırda ciddi yapısal ve finansal problemler ile karşı karşıya olan sosyal güvenlik sistemi için finansal açık içinden çıkılamayacak bir hal alacaktır (Boyacıoğlu ve Öçal, 2018, s. 921).

Türkiye’de sosyal güvenlik sistemini finansal anlamda olumsuz etkileyen hususlardan birisi de kayıt dışı istihdam oranındaki yüksekliktir. Sosyal güvenliğin temel amacı, toplumun alt kesiminin yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve diğer sınıflardaki aile ve fertlerinin ekonomik ve sosyal açıdan korunmasının sağlanması olup (Doğan ve Kabayel, 2017, s. 234) kayıt dışı istihdamın azaltılması bu açıdan önem arz etmektedir. Kayıt dışı istihdam, sosyal güvenlik sistemine dahil olup adına prim ödenmesi gereken kişilerin Kuruma bildirimini yapılmaması sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Grafik 2: Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam Oranları (2014-2022)

Kaynak: TÜİK (2023)

Grafik 2’den görüldüğü üzere Türkiye’de ölçümlenen kayıt dışı istihdam oranı 2022 itibarıyla %26,8 seviyesindedir ve son yıllarda aktif/pasif oranındaki yükselişe paralel olarak ciddi şekilde düşüş gözlenmiştir. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki kayıt dışı istihdam, yukarıda yapmış olduğumuz genel tanımın yanı sıra prim matrahının veya çalışma süresinin sosyal güvenlik idaresine eksik bildirilmesi şeklinde genişletilerek de ele alınmalıdır. Türkiye’de daha yüksek ücret verilmesine karşın birçok sigortalının asgari ücret düzeyinde bildirimini yapıldığı ve bu durumun da ciddi düzeyde prim kaybına neden olduğu söylenebilir.

Türkiye’de kayıt dışı istihdamın bu denli yüksek olmasının en önemli nedenlerinden birisi ise sosyal güvenlik bilinci ve sosyal güvenlik ahlakının yetersiz düzeyde olmasıdır. Sosyal güvenlik ahlakı, kişilerin sisteme dahil olmasını ve prim geliri seviyesinin yükselmesini doğrudan etkilemektedir. Ancak bu hususta devletin yürüttüğü hatalı ve eksik uygulamalar etkili olmaktadır. Örneğin, yeniden yapılandırma uygulamalarının süreklilik kazanması kişilerin prim borçlarını süresinde ödeme güdüsünü olumsuz yönde etkilemekte ve yapılandırma kanunu beklentileri borcuna sadık kesimin diğer tarafa kaymasına neden olmaktadır. Nitekim yeniden yapılandırma uygulamaları ile devlet vadesi geçmiş prim borçlarına ilişkin yaptırım yetkisinden vazgeçmekte ve yükümlülüğünü eksiksiz yerine getiren ile getirmeyen kişiler arasındaki koşul farklılıklarını ortadan kaldırmaktadır. Böylece bu tür af niteliğindeki uygulamalar dürüst mükellefleri cezalandırma sonucunu doğurmakta (Saraçoğlu, 2003, s. 4) ve dürüst mükelleflerin ahlakî duruşlarını da olumsuz yönde etkilemektedir (Güler, 2015, s. 19). Bu durum da orta ve uzun vadede finansal açıkların büyümesine katkıda bulunmaktadır. Primlerin süresinde ödenmemesi sonucunda yapılandırma kanunları ile gecikme cezası ve gecikme zammı gibi ferî alacaklardan vazgeçilmesi prim aslının enflasyon karşısında erimesine ve gerçek anlamda prim kaybına neden olmaktadır. Son olarak sosyal güvenlik idaresinin prim tahsilatındaki başarısızlığı da sosyal güvenlik açıklarını

olumsuz yönde etkilemektedir. Türkiye’de 2021 yılı itibarıyla prim tahsilat oranı % 82 düzeyinde gerçekleşmiş olup bu oranın 2022 için % 83 olması öngörülmektedir (Cumhurbaşkanlığı, 2023, s. 98).

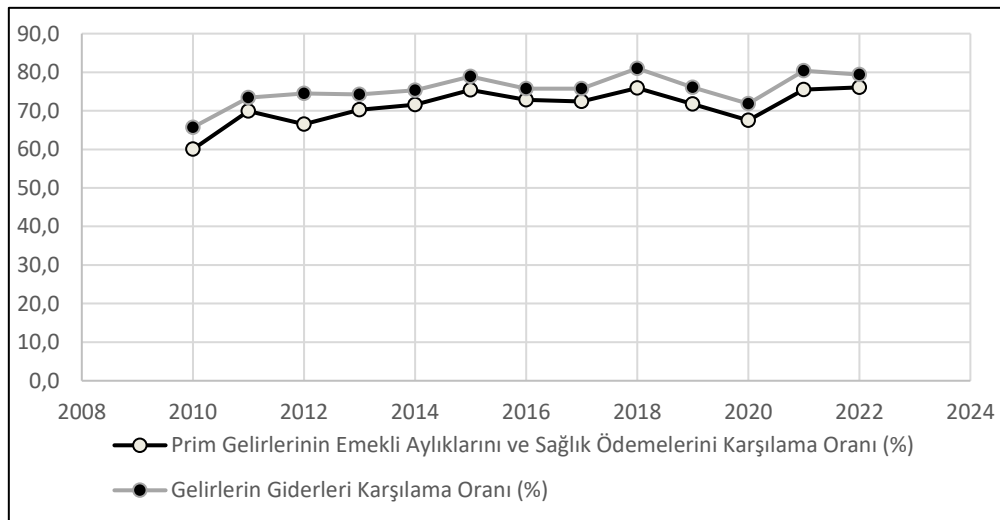
Tablo 1: SGK Giderleri, Gelirleri, Finansman Açığı ve Gelirlerin Giderleri Karşılama Oranı (2009-2022) (Bin TL)

Yıllar	Toplam Giderler (A)	Emekli Aylığı ve Sağlık Ödemeleri	Prim Gelirleri (B)	Diğer Gelirler (Devlet Katkısı Hariç) (C)	Toplam Gelir (Devlet Katkısı Hariç) (B+C)	Finansman Açığı (B+C-A)	Gelirlerin Giderleri Karşılama Oranı (%)
2009	106.775.443	97.467.241	54.579.182	12.614.312	67.193.494	39.581.949	62,9
2010	121.997.301	111.513.855	66.912.858	13.190.291	80.103.149	41.894.152	65,7
2011	140.715.252	128.157.359	89.560.568	13.743.319	103.303.887	37.411.365	73,4
2012	160.223.453	149.444.393	99.359.243	20.032.113	119.391.356	40.832.097	74,5
2013	182.688.916	169.099.269	118.728.578	16.813.608	135.542.186	47.146.730	74,2
2014	204.400.437	188.994.052	135.238.559	18.578.189	153.816.748	50.583.689	75,3
2015	231.545.969	211.401.345	159.480.052	23.096.254	182.576.306	48.969.663	78,9
2016	276.535.786	253.205.938	184.445.994	24.976.820	209.422.814	67.112.972	75,7
2017	312.734.591	287.232.470	208.064.459	28.728.319	236.792.778	75.941.813	75,7
2018	384.961.895	336.671.512	255.619.125	56.031.926	311.651.051	73.310.844	81,0
2019	464.172.903	409.363.953	293.828.025	59.178.306	353.006.331	111.166.572	76,1
2020	540.095.250	478.719.349	323.181.066	64.374.826	387.555.892	152.539.358	71,8
2021	654.819.630	583.232.010	440.130.381	86.228.245	526.358.626	128.461.004	80,4
2022	1.039.811.397	952.018.681	724.107.544	101.259.255	825.366.799	214.444.598	79,4

Kaynak: SGK (2022)

Tablo 1’den görüldüğü üzere sosyal güvenlik reformunun yapıldığı 2008 yılından itibaren sosyal güvenlik sisteminin finansman açığı ciddi şekilde artış göstermiştir. Bu süreçte hem gelirler hem de giderler artmış olup giderlerdeki artış daha fazla olmuştur. Giderler içerisinde emekli aylığı ve sağlık ödemeleri en önemli paya sahip olan kalemlerdir. Öyle ki 2022 itibarıyla bu ödemelerin toplam giderler içindeki payı yaklaşık %92’dir. Gelirler açısından ise toplam gelirler içerisinde (devlet katkısı hariç, yapılandırma prim gelirleri dahil) prim gelirlerinin oranı 2022 itibarıyla %88 düzeyindedir. Diğer gelir kalemleri ise ek ödeme transferleri, faturalı ödemeler, gayrimenkul gelirleri, faiz ve idari para cezalarından oluşmaktadır. Gider ve gelir kalemlerindeki bu tablo sonucunda 2022 yılı itibarıyla finansman açığı 214 milyar TL’ye ulaşmıştır. Özellikle 2022 yılında önceki yıla göre artış oranı diğer yıllara nazaran çok üst düzeyde (%67) gerçekleşmiştir. Bunun en önemli nedeni yaşanan yüksek enflasyon nedeniyle harcamalar ve prim matrahında yapılan güncellemelerdir.

Grafik 3: Gelirlerin Giderleri Karşılama Oranları (2010-2022)

Kaynak: SGK (2022)

Tablo 1 ve Grafik 3'ten görüldüğü üzere gelirlerin giderleri karşılama oranı yıllar içinde artış göstermesine karşın 2022 itibarıyla halen %20'lik bir finansman boşluğu olduğu görülmektedir. Söz konusu finansman boşluğu prim gelirlerinin emekli aylıklarını ve sağlık ödemelerini karşılama oranında %24 düzeyindedir. Gelirlerin giderleri karşılama oranı 2018 yılında %81 seviyesine ulaşmış, ancak 2019 yılında pandeminin etkisiyle bu oran %76,1'e, 2020 yılında ise ciddi bir düşüşle %71,8'e gerilemiştir. Bu gerilemenin en önemli nedeni, pandemi sürecinde sosyal güvenlik harcamalarındaki ciddi artış karşısında uygulanan istihdam teşvikleri nedeniyle prim gelirlerindeki artışın sınırlı seviyede kalmış olmasıdır. Gelirlerin giderleri karşılama oranı 2021 yılında yeniden pandemi öncesi döneme dönüş yapmış ve %80,4 seviyesine çıkmış, 2022 yılında ise özellikle yüksek enflasyon nedeniyle emekli aylıklarında yapılan ciddi artışlar sonucunda oran %79,4 seviyesine gerilemiştir. 2023 ve sonrasında özellikle emeklilikte yaşa takılanlar düzenlemesi sonucunda aktif/pasif sigortalı oranının düşüş gösterecek olması ve 2023 genel seçimi nedeniyle uygulanan/uygulanacak popülist politikalar nedeniyle gelirlerin giderleri karşılama oranının düşüş seyrinin devam edeceği söylenebilir.

3. Sosyal Güvenlik Kurumuna Yapılan Bütçe Transferlerinin İçeriği ve Gelişimi

Türk sosyal güvenlik sisteminde sürekli olarak artmakta olan finansman açığı farklı yöntemlerle kapatılmaya çalışılmaktadır. Bu yöntemlerden öne çıkanlar ise devlet katkısı ile bütçe transferi uygulamalarıdır. Her ne kadar SGK verilerinde devlet katkısı rakamları bütçe transferlerine dahil edilse de yapıları gereği bu iki kalemin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. Devlet katkısı tutarı finansman açığının tutarından bağımsız olarak yasal bir düzenleme ile (5510 Sayılı Kanun'un 81/3 maddesi) SGK'nin ay itibarıyla tahsil ettiği malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları ile genel sağlık sigortası priminin dörtte biri oranında belirlenmektedir. Başka bir ifadeyle devlet katkısı uygulamasında, Devlet bir yasal düzenleme ile SGK'ye tahsil ettiği primlerin belli bir oranında merkezi bütçeden katkıda bulunacağını taahhüt etmektedir.

Tablo 2: Türkiye'de Devlet Katkısı Tutarları ve Finansman Açıkları (2011-2022) (Bin TL)

Yıllar	Devlet Katkısı	Finansman Açığı (Devlet Katkısı Dahil)	Finansman Açığı (Devlet Katkısı Hariç)
2011	21.176.053	16.235.312	37.411.365
2012	23.537.149	17.294.948	40.832.097
2013	27.471.369	19.675.361	47.146.730
2014	30.512.184	20.071.505	50.583.689
2015	37.526.042	11.443.621	48.969.663
2016	46.457.369	20.655.602	67.112.971
2017	51.767.064	24.174.748	75.941.813
2018	57.560.198	15.750.645	73.310.843
2019	71.221.979	39.944.593	111.166.572
2020	85.070.016	67.469.343	152.539.359
2021	106.847.991	21.613.013	128.461.004
2022	174.712.112	39.732.486	214.444.598

Kaynak: SGK (2022)

Tablo 2'den görüleceği üzere 2011-2022 yılları arasında devlet katkısı tutarları sürekli artış göstermiştir. 2022 itibarıyla devlet katkısı tutarı 174 milyar TL'yi aşmıştır. Finansman açığının hesabında gelir kalemine devlet katkısının dahil edilmesi halinde açık tutarının önemli derecede azaldığı görülmektedir. Öyle ki devlet katkısı hariç açık tutarı 2011-2022 devresinde yaklaşık %473 artış göstermişken devlet katkısı dahil açık tutarı aynı devrede yaklaşık %144 artış göstermiştir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, devlet katkısı tutarının prim gelirlerine bağlı olması nedeniyle prim gelirlerinin artışı ile paralellik göstermesidir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, devlet katkısı düzenlemesi, primlerle finansmanı ilke edinmiş olan Türk sosyal güvenlik sistemindeki sosyal sigorta tekniğinin istisnası niteliğinde olup toplumun tümünün sosyal güvenlik hizmetinin yürütülmesine katkıda bulunmasını sağlayarak sistemin Bismarck Modeli yerine karma modele yaklaşmasına neden olmaktadır. 2022 itibarıyla devlet katkısı tutarı toplam SGK gelirlerinin %17,5'ine ulaşmıştır (SGK, 2022).

Türkiye'de, yapılan devlet katkılarına rağmen, sosyal güvenlik sisteminin açık vermesi ve bu açıkların sürekli olarak artması merkezi yönetimin bütçeye müdahalesini de kaçınılmaz kılmıştır. Nitekim sosyal devlet, sosyal güvenlik hizmetlerinin garantörü olup, finansal anlamda yaşanan zorluklar noktasında açıkları kapatma girişiminde bulunması gerekmektedir (Makas, 2005, s. 6; Yılmaz ve Yentürk, 2015, s. 11). Bu doğrultuda devlet, merkezi bütçeden yapacağı transferler ile sistemin sürdürülebilirliğini sağlamaya çalışmaktadır. Yapılan bütçe transferinin büyüklüğü aynı zamanda sosyal güvenlik sisteminin gerek mali gerekse de idari anlamda ne kadar

özerk olduğunun da bir göstergesidir. Sosyal güvenlik sistemine yapılan bütçe transferleri arttıkça, merkezi bütçeyi ve ülkenin ekonomik yapısını da olumsuz yönde etkilemektedir (Cural, 2016, s. 714; Yıldız vd., 2022, s. 128). Bütçe transferleri vergi gelirlerinin başka bir kaynağa aktarımına ve bütçe dengesinin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Yapılan araştırmalar bütçe transferlerinin iç ve dış borç stokunu (Yılmaz, 2014: 81; Altunöz, 2017, s. 75) ve ekonomik büyümeyi de (Organ ve Yavuz, 2017, s. 118) olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymaktadır.

Tablo 3: SGK'ye Yapılan Bütçe Transferleri (2011-2022) (Bin TL)

Yıllar	Bütçe Transferleri	Transferler Açığının Kaç Katı?	Değişim Oranı (%)	Transferlerin GSYİH'ye Oranı (%)
2011	52.772.218	1,41	-4,47	3,76
2012	58.728.293	1,44	11,29	3,71
2013	71.263.763	1,51	21,34	3,91
2014	77.335.890	1,53	8,52	3,76
2015	79.038.817	1,61	2,20	3,36
2016	108.073.487	1,61	36,73	4,11
2017	128.182.906	1,69	18,61	4,09
2018	150.530.375	2,05	17,43	4,00
2019	196.797.506	1,77	30,74	4,56
2020	248.846.194	1,63	26,45	4,93
2021	252.083.979	1,96	1,30	3,50
2022	389.030.604	1,81	54,33	2,59

Kaynak: SGK (2022)

Tablo 3'ten görüleceği üzere 2011-2022 devresinde SGK'ye yapılan bütçe transferleri ciddi oranda (yaklaşık %637) artış göstermiştir. Burada öncelikle belirtmek gerekir ki SGK istatistik sisteminde bütçe transferleri tutarlarına devlet katkıları da dahil edilmektedir. Transferlerin GSYİH'ye oranı 2020 yılına kadar artarak %4,93 seviyesine çıkmış, 2021 yılından itibaren ise düşüş trendine geçerek 2021'de %3,5, 2022'de %2,59 olarak gerçekleşmiştir. Bunun en önemli nedeni, bu yıllarda gelirlerin artış oranının giderlerin artış oranından daha yüksek seviyede gerçekleşmiş olmasıdır. Nitekim bu durum finansman açığı rakamlarına da aynı şekilde yansımıştır (Bkz. Tablo 2). Bütçe transferlerinin değişim oranı ise yıllar itibarıyla dalgalı bir seyir izlemiş olup 2021 yılında sert bir düşüşle %1,3 olarak gerçekleşmiştir. Bunun en önemli nedeni 2021 yılında aktif sigortalı sayısında bir milyonun üzerinde ciddi bir yükseliş olması ve yapılandırma düzenlemeleri sonucunda prim gelirlerinin artış göstermesidir (SGK, 2022). Ancak 2022 yılında bütçe transferlerinin değişim oranı yeniden yükselişe geçmiş ve %54,33 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca yapılan bütçe transferlerinin finansman açığından daha yüksek olduğu göze çarpmaktadır. 2022 yılı itibarıyla yapılan bütçe transferi tutarı, devlet katkısı hariç finansman açığının 1,81 katı olmuştur. Bunun nedeni bütçe transferlerinin içeriği ile ilgili olup sosyal güvenlik açığı kavramından daha geniş bir kapsama sahip olmasıdır.

Tablo 4: SGK'ye Yapılan Bütçe Transferlerinin İçeriği (2020-2022) (Milyon TL)

	2020	2021	2022
Açık Finansmanı (A)	71.980	19.670	46.644
Devlet Katkısı (B)	85.070	106.847	174.712
Ek Ödeme (C)	14.184	16.857	26.380
Faturalı Ödemeler (D)	35.288	39.777	49.958
Ek Karşılık (E)	3.442	3.764	4.735
Teşvikler (F)	24.427	30.694	53.049
Ödeme Gücü Olmayanların GSS Primi (G)	14.455	34.474	33.552
Bütçe Transferi (A+B+C+D+E+F+G)	248.846	252.083	389.030

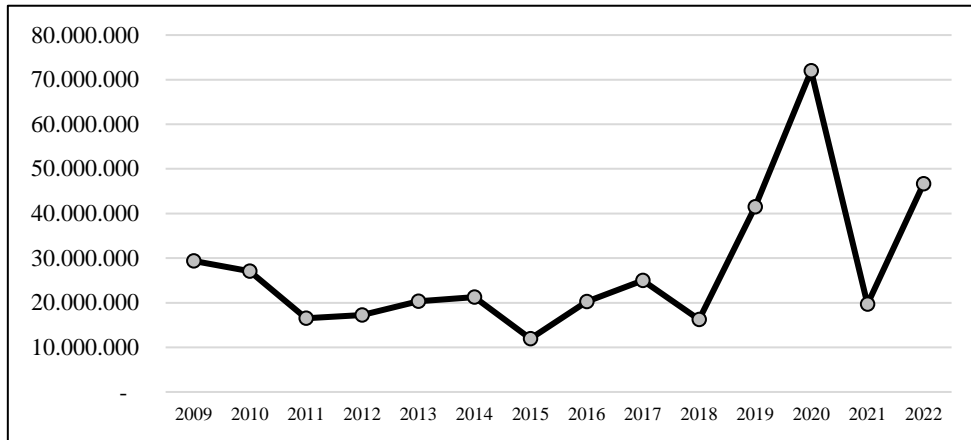
Kaynak: SGK (2021), SGK (2022a), SGK (2023)

Tablo 4'te görüldüğü üzere SGK'ye yapılan bütçe transferleri sadece açık finansmanından oluşmamaktadır. SGK istatistiklerinde bütçe transferi rakamlarının içerisinde yukarıda değinilmiş olan devlet katkısının yanı sıra ek ödeme, faturalı ödemeler, ek karşılık, teşvikler ve ödeme gücü olmayanların GSS primleri de bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, bütçe transferi kaleminin içerisinde merkezi bütçeden SGK bütçesine aktarılan tutarların tümü

yer almaktadır. Aktarılan bu tutarlardan açık finansmanı hariç tümü yasal bir/birkaç düzenlemeye bağlı taahhütlere dayanmaktadır. Açık finansmanı ise bu taahhütler gerçekleştirildikten sonra dönem sonunda ortaya çıkan gelir gider dengesizliğini gidermeye yönelik Hazine tarafından yapılan aktarımı ifade etmektedir.

Grafik 4: Bütçe Transferleri İçinde Açık Finansmanı Tutarları (2009-2022) (Bin TL)

Kaynak: SGK (2022)

Türkiye’de yapılan sosyal güvenlik reformları, SGK finansman açığı/GSYİH oranını azaltmıştır ve bu durum, SGK’ye yapılan bütçe transferlerinin artışıyla gerçekleşmiş ve sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliği bütçe transferleri yoluyla sağlanmaya çalışılmıştır (Memişoğlu ve Cural, 2022, s. 11). Tablo 4 ve Grafik 4’e bakıldığında açık finansmanı 2018 yılından sonra artış trendine girmiştir. 2022 yılında 46 milyar TL civarında gerçekleşmiş ve 2021 yılına göre %137 artış, 2020 yılına göre ise %35 azalış göstermiştir. Bunun nedeni ise 2021 yılında açık finansmandaki ciddi düşüştür. Bu düşüş, (1) 2021 yılında pandemi tedbirlerinin azaltılmasına bağlı olarak sigortalı sayılarında gözlenen artış, (2) asgari ücretin öngörülen üzerinde artırılması, (3) prim tahsilatlarında ve prim yapılandırma gelirlerinde meydana gelen artışlar, (4) üniversitelerin ek karşılık, makam görev temsil tazminatları gibi geçmiş yıllara ait birikmiş borçlarına ilişkin 2021 yılında aktarılan tutarları ile (5) üniversite hastanelerine ödenen fazla ödemenin terkin edilmesi sonucu Hazinece yapılan aktarımlar nedeniyle ortaya çıkmıştır (SGK, 2022a, s. 42). 2021 yılında ortaya çıkan bu tablo bütçe transferlerinin GSYİH’ye oranını da %4,93’ten %3,5’e düşürmüş ve bir önceki yıla göre artış oranı sadece %1,3 seviyesinde kalmıştır (Bkz. Tablo 3). Ayrıca 2022 yılında devlet katkısı tutarı da prim geliri artışına bağlı olan %53 oranında artış göstermiş olup bu artış temel olarak 7326 sayılı Kanun kapsamında tahsil edilen prim yapılandırma gelirlerinden kaynaklanmıştır. Bu durum da 2022 yılında bütçe transferlerinin GSYİH’ye oranının %2,59 seviyesine gerilemesini sağlamıştır (Bkz. Tablo 3).

Bütçe transferi tutarları içinde yer alan ek ödeme kalemi, 5454 sayılı Kanun’un 1 inci maddesi uyarınca gelir ve aylık alanlar ile hak sahiplerine aylık veya gelir olarak her ay ödenen tutarlara göre belirli oranlarda yapılan ek ödemeler için Hazinece SGK’ye ödenen tutarı ifade etmektedir. Bu transfer kalemi 2022 yılında bütçeye göre %27,57 oranında artarak 26,3 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Bütçe transferleri içerisindeki faturalı ödemeler kalemi; makam, görev, temsil tazminatları, terör emsal tazminatları, harp malullüğü zamları, emekli ikramiyeleri, bayram ikramiyesi vb. gibi tutarlardan oluşan faturalı ödemelerin karşılığı olarak Hazinece Kuruma aktarılan tutarlar ile 5510 sayılı kanunun 81 inci maddesi gereğince (4/c) kapsamındaki sigortalılara bağlanan veya bağlanacak vazife malullüğü aylıkları ile bunların hak sahiplerine bağlanacak ölüm aylıklarının karşılığı olarak kamu idarelerinin bütçelerinden SGK’ye ödeneklerinin %20’si oranında aktarılan ek karşılık tutarlarından oluşmaktadır. Faturalı ödemeler 2022 yılında bir önceki yıla göre %25 artış göstermiş olup bu artış, bütçe öngörüsünün üzerinde gerçekleşen memur maaş katsayısı artışı ile bütçe tahmininde yer almayan alt sınır aylıklarının Ocak ayında 2.500 TL, Temmuz ayında 3.500 TL olarak belirlenmesine ilişkin düzenleme sebebiyle gerçekleşmiştir (SGK, 2023, s. 53).

SGK’ye yapılan bütçe transferlerinin içerisinde yer alan önemli kalemlerden birisi de teşviklerdir. Emek piyasasındaki mevcut istihdam düzeyinin muhafaza edilmesi veya artırılması, dezavantajlı grupların istihdamının sağlanması ve bölgesel kalkınmayı sağlama amaçlarıyla uygulanan istihdam teşviklerinin Türkiye’de birçok örneği bulunmaktadır. Türkiye’de istihdam teşvikleri, sigorta prim teşviki adı altında, belli şartları taşıyan işverenlerin yine belli şartları taşıyan kişileri işe almaları ve çalıştırmaya devam etmeleri halinde daha düşük oranda sigorta primi ödenmesi veya hiç sigorta primi ödenmemesi şeklinde uygulanmaktadır. Bu durumlarda ödenmeyen primler Hazine’den veya ilgili bakanlık bütçesinden karşılanmakta ve SGK’ye aktarılmaktadır. 2022 yılı itibarıyla Türkiye’de 17 farklı sigorta prim teşviki uygulanmaya devam etmekte olup bu teşvikler genel olarak;

işyerlerinin mevcut istihdamlarının korunması ve işsizliğin önlenmesi, ilave istihdam sağlanması, işverenler tarafından prim belgelerinin süresinde verilmesinin sağlanması, işverenlerin prim borçlarını süresinde ödemeleri ve SGK'ye prim borçlarının bulunmaması, kayıt dışı istihdamın ve sahte sigortalılığın önlenmesi, girişimciliğin teşvik edilmesi ve bu sayede yeni iş olanaklarının ortaya çıkması, büyük ölçekli yatırımların ve kalkınmada öncelikli bölgelerin/illerin teşvik edilmesi, iş kazalarının önlenmesi ve iş sağlığı ve güvenliği hizmetlerinin desteklenmesi, genç, kadın ve mesleki belge sahibi olanların istihdamının artırılması, engelliler, sosyal hizmetlerden yararlanan çocuklar ve devletten nakdi yardım alanlar gibi dezavantajlı grupların istihdamının sağlanması, araştırma, geliştirme ve tasarım faaliyetleri ile kültür yatırımları gibi özellikli girişimlerin desteklenmesi gibi fonksiyonlar üstlenmektedir (İstihdam teşvikleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Bulut, 2022). SGK bütçesine yapılan teşvik transferlerinin yıllar itibarıyla ciddi artış gösterdiği görülmekte olup 2022 yılında bu artış %72 olmuştur. Teşviklerde gözlenen artış, prim gelirlerindeki artışa paralel gerçekleşmiş olup (SGK, 2023, s. 54) yeni teşvik düzenlemelerinin getirilmesi de bunda etkili olmuştur.

SGK'ye yapılan bütçe transferleri içerisinde yer alan ödeme gücü olmayanların GSS primi kalemi ise 5510 sayılı kanununun 60/1/c. maddesi kapsamındaki için Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından ödenen genel sağlık sigortası primlerini ifade etmektedir. Bunların içinde özellikle gelir testi yaptırıp aile içindeki geliri kişi başına düşen aylık tutarı asgari ücretin üçte birinden az olan vatandaşlara yapılan ödemeler önemli yer tutmaktadır. 2022 yılında bu ödemelerin toplamı 33,5 milyar TL'yi bulmuştur. Bu transferler ile ilgili 2021 yılında yaklaşık %142'lik bir artış gözlenmiş olup söz konusu artış; Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından bu kapsamda her ay aktarılan tutarlardan yapılan geçmiş dönem kesintilerine ilişkin tutarların aktarılmasından kaynaklanmıştır (SGK, 2022a, s.43).

Sonuç

Sosyal politika uygulamalarının en önemli araçlarından birisi olan sosyal güvenliğin, sosyal sigorta tekniği ile finanse edildiği ülkelerde aynı zamanda maliye politikasını da yakından ilgilendirdiği görülmektedir. Sosyal güvenlik sisteminin finansmanı için sigortalı ve işverenlerden toplanan primlerin sosyal güvenlik harcamalarını karşılayacak düzeyde olması sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliği için büyük öneme sahiptir. Söz konusu gelir-gider dengesinin sağlanamaması durumunda merkezi bütçeden sosyal güvenlik bütçesine transferlerin yapılması kaçınılmaz olmaktadır. Nitekim sosyal güvenlik hizmeti sosyal devlet olgusunun en temel yapı taşlarından birisidir ve vazgeçilmesi/göz ardı edilmesi mümkün değildir. Merkezi bütçeden sosyal güvenlik bütçesine yapılan transferler hem ülke ekonomisi ve mali yapısı üzerinde doğrudan etkili olurken hem de bir gelir transferi etkisi de yaratmaktadır. Çünkü yapılan transferlerin kaynağı tüm toplumdaki vergiler olup sosyal güvenlik hizmetlerinden yararlananlar lehine bir aktarım söz konusu olmaktadır.

Sosyal güvenlik sisteminin finansman açığını etkileyen en önemli faktörlerin başında aktif/pasif sigortalı oranındaki düşüklük, kayıt dışı istihdam, prim tahsilatındaki başarısızlıklar, yapılandırma uygulamalarındaki süreklilik ve sosyal güvenlik bilinci ile ahlakındaki yetersizlik gelmektedir. Türkiye bu faktörler göz önünde bulundurulduğunda negatif ayrışan bir özelliğe sahiptir ve bu durum da sosyal güvenlik sisteminin finansal tablolarına yansımaktadır. Bu doğrultuda, finansal açığın azaltılması için, sosyal güvenlik bütçesini olumsuz yönde etkileyen popülist yaklaşımlardan vazgeçilmesi, aktif sigortalı sayısının artırılmasını sağlayacak işsizlikle ve kayıt dışılıkla mücadele politikalarının geliştirilmesi, prim tahsilatında etkinliği sağlamak amacıyla gerekli yasal düzenlemeler yapılarak tahsilat konusunda uzmanlaşmış olan Gelir İdaresi Başkanlığı ile işbirliğine gidilmesi ve yükümlüler açısından alışkanlık haline getirilmiş olan prim yapılandırma düzenlemelerinden vazgeçilmesi gerekmektedir.

Kronik hale gelmiş olan finansal açıklar nedeniyle merkezi bütçeden yapılan transferler devamlılık göstermeye başlamış olup bu finansal yapı sık sık bir kara delik olarak nitelendirilmektedir. Ancak merkezi bütçeden yapılan transferlerin ne kadarının sosyal güvenlik sisteminin başarısızlığı ya da yetersizliği ile ilgili olduğunu ortaya koymak önem arz etmektedir. Nitekim SGK'nin istatistiki veri yapısı incelendiğinde merkezi bütçeden yapılan parasal aktarımların tümü, bir gerekçe ayrımı yapılmaksızın, "bütçe transferi" başlığı altında sınıflandırılmaktadır. Böyle bir durumda da 2022 yılı özelinde prim gelirlerinin %41'i, sosyal güvenlik giderlerinin %37'si ve GSYİH'nin %2,59'u düzeyinde devasa bir bütçe transferi rakamıyla karşı karşıya kalınmaktadır. Halbuki SGK istatistiki verilerinde paylaşılan bütçe transferi rakamlarının bir kısmının sosyal güvenlik politikaları ve idaresi ile ilgili değil merkezi yönetimin yürüttüğü politikaların bir sonucu olduğu görülmektedir. Merkezi yönetim, kendi faaliyet alanı ile ilgili bu ödemeleri sosyal güvenlik bütçesinden karşılamakta ve akabinde bu tutarları yeniden SGK bütçesine aktarmaktadır. Dolayısıyla bu parasal aktarımların bütçe transferi başlığı altında değerlendirilmesi de doğru olmayacaktır. Ülke ekonomisini doğrudan ilgilendiren emek piyasasına müdahale amacıyla uygulanan teşvikler, sosyal yardım hizmetinin bir uzantısı niteliğindeki ödeme gücü olmayanların GSS primlerini karşılanması, faturalı ödemeler, ek ödeme ve ek karşılık niteliğindeki ödemeler SGK istatistiklerinde bütçe transferi kalemi altında yer almakta olup 2022 özelinde bu tutarlar devlet katkısı hariç açık finansmanın 3,6 katı, devlet katkısı dahil açık finansmanın ise %76'sı düzeyindedir. Dolayısıyla SGK'nin bütçe transferlerine ilişkin

---

istatistiki tanımlamalarının gözden geçirilmesi ve merkezi idare faaliyetleri ile ilgili olan aktarımların bu kapsamda değerlendirilmemesi gerekmektedir.

Bütçe transferleri içerisinde yer alan ve değerlendirilmesi gereken bir diğer kalem ise devlet katkısıdır. SGK istatistiklerinde devlet katkısı hem SGK gelirleri hem de bütçe transferi kalemi içerisinde yer almaktadır ve bu durum bir tezat yaratmaktadır. Nitekim 5510 sayılı Kanun uyarınca devamlılık arz eden nitelikte bir gelir kaynağı olarak kabul edilen bir ödemenin aynı zamanda transfer olarak nitelendirilmemesi gerekmektedir. Buradaki ana sorun ise devlet katkısının niteliği ile ilgilidir. Devlet katkısı, yapısı gereği mevzuatsal bir illüzyondur diyebiliriz ve kronik hale gelmiş finansal açıkların kapatılması amacıyla kanunda belirlenmiş hesaplama yöntemleriyle sürekli olarak bir parasal aktarım yapılması söz konusudur. Dolayısıyla devlet katkısının sosyal güvenlik idaresinin yürüttüğü gelir elde etme faaliyeti ve fonksiyonu kapsamında bir kaynak olduğunu söylememiz mümkün değildir. Bu kapsamda devlet katkısına gelir transferinin disipline edilmiş halidir diyebiliriz. Türkiye’de SGK’nin faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan finansman açığı merkezi bütçeden yapılan transferlerle kapatılmakta olup bu transferin bir kısmının kanun hükmü gereği kurala bağlanması finansal faaliyet açısından herhangi bir olumlu ya da olumsuz sonuç ortaya çıkarmamaktadır. Bu itibarla hem sanal olarak Kurum gelirlerinin yüksek gösterilmemesi hem de bütçe transferi tutarlarının istatistiklere doğru yansıtılıp analiz edilmesi açısından devlet katkısı uygulamasından vazgeçilmesi yerinde olacaktır.

Kaynakça

- Altunöz, U. (2017). Sosyal Güvenlik Politikaları Açısından Bütçe Transferlerinin Makroekonomik Etkileri: Türkiye Deneyimi. *International Review of Economics and Management*, 5(1), 58-77. DOI: 10.18825/iremjournal.286089
- Başbuğ, A. (2010). *Sosyal Hukuk, Hukukun Toplumsal Temelleri*. Ankara: A Kitap.
- Bulut, M. (2022). Türkiye’de Uygulanan Sigorta Prim Teşviklerinin Niteliği Üzerine Bir Tartışma: Kamu Harcaması mı, Prim Harcaması mı? *Maliye Çalışmaları Dergisi*, 67, 67-88. DOI: 10.26650/mcd2021-1073771
- Cumhurbaşkanlığı (2022). *2023 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı*. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/11/2023-Yili-Cumhurbaşkanlığı-Yıllık-Programı.pdf>.
- Cural, M. (2016). Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Mali Yapısı Ve Sisteme Yapılan Bütçe Transferlerinin Ekonomik Yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 693-706. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduiibfd/issue/20860/223836>
- Dağ, M. (2019). Sosyal Güvenlik Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliği: 2009-2018 Türkiye Örneği. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 14(56), 369-378. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jyasar/issue/49978/573588>
- Doğan, A. ve Kabayel, M. (2017). Sosyal Güvenlik ve Sosyal Güvenlik Harcamaları Üzerine Değerlendirmeler. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 217-240. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos/issue/30001/324036>
- Güler, Y. (2015). Vergi Aflarının Bütçe ve Genel Ekonomi Üzerine Etkileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 8-21. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/39067/458390>
- Makas, R.. (2005). Sosyal Güvenlik Kurumlarında İdari Özerklik ve Önemi. *Öneri Dergisi*, 6(23), 1-7. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruoneri/issue/52074/679758>
- Memişoğlu, H. ve Cural, M. (2022). Türkiye’de Sosyal Güvenlik Reformlarının Mali Sonuçları. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 1-14. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ead/issue/73995/1038369>
- Organ, İ. ve Yavuz, E. (2017). Sosyal Güvenlik Sistemi Açıklarının Analizi Ve Ekonomi Üzerindeki Etkisi. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 2(1),105-123. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aifd/issue/33272/354605>
- Öçal, M. ve Boyacıoğlu, N. (2018). Sosyal Güvenlik Hizmetlerinin Finansman Yöntemleri: Türkiye’de Ve Dünyada Sosyal Güvenliğin Finansmanına Kısa Bir Bakış. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(26), 910-923. DOI: 10.20875/makusobed.477514
- Saraçoğlu, F. (2003). *Vergi Afları, Vergiye Uyum ve Türkiye Uygulamaları*, Gazi Üniversitesi İİBF.
- SGK (2021). *Sosyal Güvenlik Kurumu 2020 Yılı Faaliyet Raporu*, Ankara.
- SGK (2022). *Aylık İstatistik Bültenleri*. <https://www.sgk.gov.tr/Istatistik/Aylık/42919466-593f-4600-937d-1f95c9e252e6/> (Erişim Tarihi: 08.03.2023)
- SGK (2022a). *Sosyal Güvenlik Kurumu 2021 Yılı Faaliyet Raporu*, Ankara.
- SGK (2023). *Sosyal Güvenlik Kurumu 2022 Yılı Faaliyet Raporu*, Ankara.
- Tatlı H. ve Göçer İ. (2015). Türkiye’de Sosyal Güvenlik Politikalarının Sürdürülebilirliği: Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Analizi. *Business and Economics Research Journal*, 6(3), 87-111. <http://acikerisim.bingol.edu.tr:8080/handle/20.500.12898/2776>
- TÜİK (2023). İşgücü İstatistikleri, Ocak 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Ocak-2023-49386> (Erişim Tarihi: 08.03.2023)
- Yenihan, B. (2017). Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Sosyal Güvenlik: Dünya’da ve Türkiye’de Gelişimi Üzerine Bir İnceleme. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(30), 177-196. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/comuybd/issue/36994/534475>
- Yıldız F., Özkan S., Biçer, C., Çakır, B. ve Tok Demircan, D. (2022). Türkiye’de 1990-2021 Döneminde Bütçe Açıklarının Ekonomik Belirleyicileri. *Bir Hipotez Bir Test Maliye Ve İktisat Özelinde*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Yılmaz, B.E. (2014). *Sosyal Güvenlik Ekonomisi: Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sisteminin Açıkları, Finansmanı ve Reformu*, İstanbul: Derin.

Yılmaz, V., ve Yenitürk, N. (2015). *Türkiye’de Sosyal Güvenlik Harcamalarının Uzun Dönemli Analizi Değerlendirme Notu*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Çalışmaları Merkezi.

Vergi Hatalarına Karşı Verilen Düzeltme Beyannameleri ile Bunlar Üzerinden Tarh Edilen Vergi ve Cezalara Karşı Dava Açılması

Abdullah Ömercioğlu, Doç. Dr.

Kırıkkale Üniversitesi, a.omerocioğlu@mail.com

ORCID: 0000-0002-7577-4356

ÖZ

Modern vergi sistemleri mükellefin beyanı üzerinden yapılan tarhiyatlara dayanmaktadır. Bu sistemde mükellef, kendi beyan ettiği matrah üzerinden tarh edilen vergilere karşı dava açamamaktadır. Ancak beyanname üzerine gerçekleşen işlemlerde vergi hatalarının olması ya da beyannamenin mükellefin çelişkisi sebebiyle ihtirazi kayıt şerhi konarak verilmesi durumlarında mükellef kendi beyanına karşı dava açma hakkına sahip olmaktadır. Uygulamada bazen bu iki durumun birleştiği görülebilmektedir. Bu takdirde tespit edilen vergi hatası üzerine mükelleften düzeltme beyannamesi vermesi istenmekte; mükellef de düzeltme beyannamesini ihtirazlı kayıt ile vermektedir. Dolayısıyla ihtirazi kaydın bu şekilde verilen düzeltme beyannamelerine konup konamayacağı ve konulduğu takdirde dava hakkı tanıyıp tanımayacağı tartışması ortaya çıkmaktadır.

Çalışmada, beyan üzerine tarh edilen vergilere karşı dava açılmasına imkân tanıyan vergi hataları ve ihtirazi kayıt yolu incelenmiştir. Bu çerçevede bahsedilen tartışmanın ilk aşamasını oluşturan hata düzeltme yolu açıklanmış ve düzeltme beyannamesinin mahiyeti belirlenmiştir. Daha sonra da düzeltme beyannamesi üzerinden tarh edilen vergi ve cezalara karşı dava açılıp açılmayacağı hususu ilgili düzenlemeler ve yargı kararları çerçevesinde incelenmiştir. Sonuçta, düzeltme beyannamelerinin yeni bir işlem olduğunun kabulüyle birlikte düzeltme beyannamelerinde ihtirazi kayıt konabileceği ve bunun mükellef için dava açma hakkını doğuracağı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergi Hataları, İhtirazi Kayıt, Düzeltme Beyannamesi, Dava Yolu, Hak İhlali.

JEL Kodları: H20, H29, K41, K34.

Correction Declarations Given for Tax Errors and Litigation Against Taxes and Sanctions Imposed on These

ABSTRACT

Modern tax systems are based on assessments made on the taxpayer's declaration. In this system, the taxpayer cannot file a lawsuit against the taxes levied on the self-declared base. However, the taxpayer has the right to file a lawsuit in case of tax errors in the transactions realized on the declaration or given with mental reservation because of taxpayer's conflict. In practice, it can sometimes be seen that these two situations are combined. In this case, the taxpayer is requested to submit a correction declaration upon the detected tax error; The taxpayer also submits the correction statement with reservation. Therefore, the debate arises as to whether the reservation can be included in the correction declaration given in this way and if it is, whether it will entitle the right to a lawsuit.

In the study, tax errors and the way of registration of objections, which allow to file a lawsuit against the taxes levied on the declaration, are examined. In this framework, the error correction method, which constitutes the first stage of the discussion, has been explained and the nature of the correction declaration has been determined. Then, the issue of whether a lawsuit can be filed against the taxes and sanctions levied on the correction declaration is examined within the framework of the relevant regulations and judicial decisions. As a result, it has been evaluated that with the acceptance that the correction declarations are a new transaction, reservations can be made in the correction declarations and this will create the right to file a lawsuit for the taxpayer.

Keywords: Tax Errors, Mental Reservation, Correction Declaration, Legal Remedy, Violation of Right.

JEL Codes: H20, H29, K41, K34.

Giriş

Modern vergi sistemleri, mükellefin beyanını esas alan bir güven ilişkisi üzerine kuruludur. Bu sistemde vergilendirme yetkisinin sahibi olan devlet ile mükellef arasında karşılıklı bir ilişki mevcuttur. Beyan esasına dayanan sistemlerde etkin bir denetim mekanizmasının kurulması hem mükellef hem de vergi idaresi açısından vergi güvenliğinin sağlanmasına hizmet etmektedir.

Kişinin kendi sözünü inkâr edememesinde olduğu gibi mükellefin de kendi beyan ettiği matrahlar üzerinden tarh edilen vergilere karşı itirazda bulunması beklenemez. Ancak vergi hukukunun teknik bir bilim dalı olması, vergi hukukuna ilişkin mevzuatın ve vergi ile ilgili işlemlerin karmaşık, anlaşılmaz ve sürekli değişken olması sebebiyle bu kuralın her zaman geçerli olmayacağı ileri sürülebilir. Bu bakımdan vergilendirme işlemleri yerine getirilirken hem mükellefin hem de vergi idaresinin hatalı işlemlerde bulunması mümkün olabilmektedir. Ayrıca mükellefin de çelişkili gördüğü hususlarda, üzerine yüklenen beyanname verme ödevine aykırı harekette bulunmamak maksadıyla, başka bir ifadeyle dürüst mükellef olarak hareket etmesi sebebiyle kendi beyan ettiği hususlara karşı şerh düşerek yargısal denetim yolunu açık tutması mümkün olmaktadır.

Bu bakımdan mükelleflerin, kendi beyanlarına karşı dava açabilmesi ancak bir vergi hatası olması ya da kendisine tanınan ihtirazi kayıt hakkını kullanması suretiyle gerçekleşebilmektedir. Bununla birlikte uygulamada bu iki şartın birleştiği durumlarla karşılaşılabilir. Böyle bir durumda mükellefler, düzeltme beyanlarını ihtirazi kayıt koyarak vermektedir. Bu düzeltmenin vergi idaresi tarafından istenmiş olması sebebiyle mükellefin düzeltme işlemine yönelik olarak verdiği beyana karşı çelişki yaşaması durumunda dava açıp açamayacağı sorunu meydana çıkmaktadır. Nitekim düzeltme yoluyla verilmiş olsa dahi yapılan işlem bir beyan mahiyetindedir.

Çalışmada, mükellefin kendi beyanına karşı dava açabilmesine imkân tanıyan vergi hataları ve ihtirazi kayıt müessesesi incelenecektir. Bununla birlikte esas olarak hata düzeltme üzerine verilen beyannamelerde ihtirazi kayıt şerhinin konulup konulamayacağı ve konulduğu takdirde bunun mükellefe dava açma hakkını tanıyıp tanımayacağı değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu açıdan sürecin ilk aşamasını oluşturan hata düzeltme yolu irdelenecek ve düzeltme beyannamesinin mahiyeti ortaya konacaktır. Daha sonra ise düzeltme beyannamesi üzerinden tarh edilen vergiler ile kesilen cezalara karşı dava açılabilmesinin yolları, mevcut düzenlemeler ve yargı kararları çerçevesinde incelenecektir. Sonuç olarak ise konuya ilişkin tespitlerimiz ve değerlendirmelerimiz sunulacaktır.

1. Beyana Dayalı Tarhiyatlarda Dava Açılması

Beyanname, Vergi Usul Kanunu'nda (VUK) tahakkuk fişi esası çerçevesinde düzenlenmiş olan temel tarhiyat metodudur. Mükellefler açısından beyanname verme, hem bir ödev hem de bir hak olarak kabul edilmektedir (Saraçoğlu vd., 2022: 88). Bu ödevin yerine getirilme süreleri esas itibarıyla ilgili vergi kanununda düzenlenmiş olmakla birlikte VUK'un mükerrer 28. maddesinin Hazine ve Maliye Bakanlığı'na verdiği yetki üzerine kanuni süreden itibaren bir ayı geçmeyecek biçimde yeniden belirlenebilmektedir.

Mükelleflerin kural olarak kendi beyan ettikleri vergilere karşı dava açması mümkün olmamaktadır. Bu kuralla birlikte hem VUK'ta düzenlenen vergi hatalarının mevcudiyeti hem de mükellefin çelişkiye düştüğü durumlarda beyannamesine ihtirazi kayıt şerhi koyması durumunda beyana dayalı tarhiyatlarda dava açılması mümkün olabilmektedir.

1.1. Vergi Hataları

Vergi hataları, mükellefin veya vergi idaresinin bilmeden ve istemeden, yanlışlıkla gerçekleştirdiği vergiye ilişkin işlemleri ifade etmektedir (Kılıç, 2023: 44). Bu bakımdan vergi hataları, vergilendirme sürecinin her aşamasında meydana çıkabilen görüş ayrılıkları, bilgi eksiklikleri ya da yanlış uygulamalardan kaynaklanabilmektedir. Ayrıca vergi kanunlarındaki belirsizlik ve karmaşıklık da vergi hatası yapılmasını kolaylaştırabilmektedir (Biniş, 2012: 29).

Vergi hatası bulunan bir işlemin doğru hale getirilmesinde hem mükellefin hem de vergi idaresinin menfaatinin olduğu kabul edilmelidir. Nitekim vergi ile ilgili işlemlerin kanuna uygun bir şekilde yapılması ile mükellef açısından vergi güvenliğinin sağlanması; vergi idaresi açısından ise hukuka uygun işlem tesis edilmesi mümkün olacaktır. Bu sayede idarenin güvenilirliğinin artması ve mükelleflerin vergiye uyumlarının kolaylaşması mümkün olabilmektedir (Ömercioğlu, 2022: 141). Dolayısıyla hatalı işlemin düzeltilmesinde hem özel hem de kamusal yarar söz konusu olmaktadır.

Vergi hatalarının unsurları öğretide; haksız bir işlem, bu haksız işleme dayanarak bir verginin talep veya tahsil edilmesi, haksız işlemin kanunda sayılan türlerden olması ve mükellef ya da vergi idaresi tarafından işlenmiş olması şeklinde sayılmıştır (Saban, 2021: 457). Bu unsurların yanında vergi hatalarının kolaylıkla tespit

---

edilebilecek şekilde açık bir yanılmaya dayandığı da belirtilmektedir (Kılıç, 2023: 70). Gerçekten de vergi hataları, mükerrer vergi alınması, toplama hatası yapılması, mükelleflerin karıştırılması gibi ilk görüşte anlaşılabilir düzeyde basit yanılmalardan oluşmaktadır.

VUK'un 378/2. maddesinde vergi hataları halinde beyannameye karşı dava açılabilmesi hüküm altına alınmıştır. Esaslı unsurlar üzerindeki hata, kastı ortadan kaldırmaktadır (Demirbaş, 2013: 421). Dolayısıyla vergi ile ilgili işlemlerde hataya düşülmüş olması durumunda mükellefin kasıtlı bir davranışın olmaması, o hatalı işlemin iptalini yargı merciinden talep edebilme olanağı sağlamaktadır. Bununla birlikte vergi hatası, tarh işlemini sebep ve konu unsurları açısından sakatlamaktadır (Bayar, 2015: 41).

Beyana dayalı tarhiyatlarda hata bulunması halinde doğrudan dava açılıp açılmayacağına ilişkin ise doktrinde görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Baskın görüşe göre; bu şekilde tarh edilmiş vergilerde hata olduğunun tespiti üzerine doğrudan dava açılabilir (Kızılot ve Kızılot, 2013: 77). Aksi görüşe göre ise; beyan üzerine yapılan tarhiyatlarda ihtirazi kayıt bulunmaması durumunda, vergi hatalarına karşı dava açma hakkı bulunsa dahi düzeltme yoluna başvurmadan bu hakkın kullanılması mümkün olmamaktadır (Karakoç, 2021: 163). Başka bir ifadeyle vergi hatalarına karşı doğrudan dava açılabilmesi, beyannamenin ihtirazi kayıtlarla verilmiş olmasına bağlıdır. Kanımızca bu yorum, vergi uyumsuzluklarının çözümünde idari başvuru yollarının tüketilmesinin zorunlu olmaması karşısında tartışmalı hale gelmektedir.

1.2. İhtirazi Kayıtlarla Beyan

İhtirazi kayıtlarla beyanname verme, bir mükellef hakkı olarak kabul edilmektedir (Ortaç ve Yılmaz Furtuna, 2017: 448). Bu şekilde verilen beyannameler ile mükellefin çelişki duyduğu konularda vergi idaresinin uygulamalarına yönelik gerçekleştirdiği işlemlerin yargı denetiminden geçmesine imkân tanınmaktadır (Doğrusöz, 2002: 1). Bir görüşe göre beyannamenin ihtirazi kayıtlarla verilmesi için sebep gösterilmesine gerek bulunmamaktadır (Kızılot ve Kızılot, 2013: 521). Aksi yönde, itiraz ve mülahazaların somut şekilde ortaya konması gerekmekte olup ihtirazi kaydın mutlaka gerekçelerinin belirtilmesi gerekmektedir (Erdem, 2012: 360).

Uygulamada, mükelleflerin çelişkili gördükleri ya da tereddüt ettikleri konular olmasına rağmen beyanname verme ödevlerine ilişkin süreleri geçirmemek ve ihlal oluşturmamak amacıyla beyannamelerini hazırladıkları görülmektedir (Göker ve Yılmazoğlu, 2017: 84). Bu durumda ihtirazi kayıt düşülerek düzenlenen beyannameler ile mükellefin kendi beyanına karşı dava açabilmesi mümkün hale gelmektedir. İhtirazi kayıt VUK'ta doğrudan düzenlenirse de çeşitli maddelerinde bu ifadenin mevcut olması sebebiyle kanun koyucu tarafından da kabul gördüğü açıktır. Ayrıca VUK 112/6. maddesinde "ihtirazi kayıtlarla beyan edilip ödendikten sonra yargı kararına göre iade edilip..." hükmüyle de ihtirazi kayıtlarla yapılan beyanlara karşı dava açılabilmesi ortaya konmuş olmaktadır. İhtirazi kayıtlarla beyanname verme hakkı, hak arama hürriyeti ve hukuk devleti ilkesi kapsamında değerlendirilmektedir (Yayla ve Bayar, 2019: 806).

İhtirazi kayıtlarla beyanname verilmesi üzerine açılan davalarda uygulanan bazı usul kuralları, diğer şekillerde açılan davalardaki usul kurallarından farklılaşmaktadır. Bu bakımdan İdari Yargılama Usul Kanunu'nun (İYUK) 27/4. maddesine göre; ihtirazi kayıtlarla verilen beyannameler üzerine yapılan işlemlerden dolayı açılan davalar, tahsil işlemini durdurmamaktadır. Ayrıca VUK 112/6. maddesine göre de ihtirazi kayıtlarla beyan edilip ödendikten sonra yargı kararına göre iade edilip yine yargı kararı uyarınca tahsili gereken vergilere, iade tarihinden yargı kararının vergi dairesine tebliği tarihine kadar geçen süre için tecil faizi oranında bir gecikme faizi ödenmektedir.

2. Hata Düzeltme Yolu

VUK'ta vergi hataları 116. madde ile tanımlanmıştır. Buna göre vergi hatası; vergiye ilişkin hesaplarda veya vergilendirmede yapılan hatalar yüzünden haksız yere fazla veya eksik vergi istenmesi veya alınmasıdır. Kanunda bu hataların türlerine de yer verilmiş olup tespiti ile düzeltme usulleri düzenlenmiştir.

Vergi hatalarının bütün vergilendirme süreci içinde meydana gelebilmesine karşın bu hataların düzeltilmesi ancak belirli aşamalarda mümkün olabilmektedir. Bu açıdan tahsil işlemleri yerine getirilirken hata düzeltme talebinde bulunulması uygun görülmemektedir (Türkbay, 2012: 62).

Vergi hatalarının düzeltilmesi tarh zamanlaşımı ile sınırlandırılmıştır. Bu zamanlaşımı süresi içinde düzeltmelerin yapılması gerekmektedir. Zaten zamanlaşımına uğramış bir vergi borcunun tarh veya tahsil edilmesi mümkün olmayacağı için düzeltilmesine de ihtiyaç kalmayacağı ifade edilebilir. Bununla birlikte VUK'un 126. maddesinde düzeltmede zamanlaşımı başlığıyla özel bir düzenlemeye de yer verildiği görülmektedir. Buna göre; "zamanlaşımı süresinin son yılı içinde tarh ve tebliğ edilen vergilerde hatanın yapıldığı; ilan yolu ile tebliğ edilip vergi mahkemesinde dava konusu yapılmaksızın tahakkuk eden vergilerde mükellefe ödeme emrinin tebliğ

---

edildiği ve ihbarname ve ödeme emri ilan yoluyla tebliğ edilen vergilerde haczin yapıldığı tarihten başlayarak bir yıldan aşağı” olamamaktadır.

2.1. Vergi Hatası Türleri ve Tespit Usulü

VUK'ta yer verilen tanım üzerinden tespit edilen iki tür vergi hatası bulunmaktadır. Bunlar 117. maddede düzenlenen “hesap hataları” ve 118. maddede düzenlenen “vergilendirme hataları”dır.

Kanunda hesap hataları; matrah hataları, vergi miktarında hatalar ve verginin mükerrer olması şeklinde sayılmıştır. Vergilendirme hataları ise; mükellefin şahsında hata, mükellefiyette hata, mevzuda hata ve vergilendirme veya muafiyet döneminde hata olarak çeşitlendirilmiştir. Kanunda vergi hatası türlerinin sınırlı olarak sayılmış olması karşısında vergi hatası olarak kabul edilebilecek durumların çoğaltılabileceği de ileri sürülmektedir (Öncel vd., 2021: 189).

Hataların tespiti hem mükellef hem de vergi idaresi tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Bu bakımdan vergi hataları mükellefin müracaatı ile ortaya çıkarılabilmektedir. Ayrıca vergi idaresinde işlemi yapan memurun fark etmesi ya da üst memurların yaptıkları incelemeler neticesinde hatanın tespit edilmesi mümkündür. Ek olarak teftişler ve vergi incelenmesi esnasında da vergi hatalarının meydana çıkarılması muhtemeldir.

2.2. Hata Tespiti Üzerine Yapılacak İşlemler

Vergi hatasının tespiti üzerine, ilgili vergi dairesi müdürünün kararı ile düzeltme fişine dayanarak düzeltme işlemi yapılabilir. Vergi dairesi müdürünün düzeltme yetkisini ilgili grup müdürlere ve/veya müdürlere devredebilmektedir.

Düzeltilme işlemi, vergi hatasının tespitini yapan tarafa göre farklı usullerle gerçekleştirilmektedir. Hatanın vergi idaresi tarafından tespit edilmesi halinde işlemin re'sen düzeltilmesi söz konusu olmaktadır. Bu durumda idare tereddüt edilmeyen açık ve mutlak bir vergi hatasıyla karşılaşmış olmaktadır. Vergi idaresinin re'sen düzeltme işlemi yapması mükellefin lehine veya aleyhine sonuçlar doğurabilmektedir. Nitekim düzeltme işlemi sonucunda ikmal edilmesi gereken bir vergi söz konusu olabilmektedir. Böyle bir durumda VUK'un 121. maddesine göre mükellefin aleyhe işleme karşı dava açma hakkı saklı tutulmuştur. Öte yandan düzeltme işlemi neticesinde mükellefe iade edilmesi gereken bir tutar çıkmışsa durum kendisine tebliğ ile bildirilmelidir. Bu durumda da VUK'un 120. maddesine göre mükellefin bir yıl içinde parasını geri almak için müracaatta bulunma hakkı doğmaktadır. Süresi içinde alınmayan iadeler, öngörülen sürenin hak düşürücü mahiyette olması sebebiyle gelir olarak kaydedilmektedir.

Vergi hatasının mükellef tarafından tespit edilmesi durumunda, VUK'un 122. maddesi çerçevesinde düzeltme talebinde bulunulması gerekmektedir. Bu talep yazılı olarak yerine getirilmekte; posta yolu ile taahhütlü olarak da gönderilebilmektedir. Mükellefin talebi üzerine vergi dairesinin ilgili servisi kendi görüşü ile düzeltme mercii olan vergi dairesi müdürüne tevdi işlemi yerine getirir. Düzeltme mercii, talebi uygun bulursa düzeltmenin yapılmasını emretmektedir. Aksi durumda ise ret kararı mükellefe tebliğ edilmektedir. Bundan ayrı olarak İYUK 10. maddeye göre otuz günlük zımnî ret süresinin uygulanması da mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla bu süre içinde vergi idaresinin mükellefin düzeltme talebine karşı sessiz kalması halinde istemin reddedildiği kabul edilmektedir.

VUK'un 124. maddesinde vergi mahkemesinde dava açma süresi geçtikten sonra yapılan düzeltme talepleri reddedilenlere şikâyet yolu ile Hazine ve Maliye Bakanlığına müracaatta bulunma hakkı tanınmıştır. Bu hükümle dava açma hakkı ortadan kalkan mükelleflerin düzeltme taleplerinin üst bir makam tarafından yeniden görüşülmesi sağlanarak vergi dairesinin ret kararının idari olarak denetimine imkân tanınmış olmaktadır.

2.3. Düzeltme Beyannamesinin Mahiyeti

Düzeltilme beyannamesi, tarhiyat işlemi meydana çıkan vergi hatalarının mükellef tarafından tespit edilmesi üzerine verilen beyannameyi ifade etmektedir (Göker ve Yılmazoğlu, 2017: 84). Bu bakımdan düzeltme beyannamesi yeni bir işlemdir. Bu işlem, tespit edilen hatanın düzeltilerek mevcuttaki eksikliğin veya yanlışlığın giderilmesine yönelmektedir.

Düzeltilme beyannamesi verilmesinin gerekçesi, uygulamada vergi idaresinin bu yöndeki talebi olduğu değerlendirilmiştir (Göker ve Yılmazoğlu, 2017: 86). Gerçekten de vergi idaresi, mükellef hakkında yapmış olduğu birtakım dolaylı tespitler üzerine düzeltme beyannamesi verilmesini isteyebilmektedir. Bu şekilde örneğin mükellefin hizmet satın aldığı kişinin sahte fatura kullanması halinde mükellef hakkında düzenlenen vergi tekniği raporuna istinaden tespit edilen vergilerin mükelleften indirilmesini sağlamak maksadıyla yönlendirilmedi bulunmaktadır.

Bu mahiyeti karşısında düzeltme beyannamesi, mükellefin vergi idaresinin talebi doğrultusunda ek bir mali yükümlülük veya ceza ile karşılaşmamak amacıyla vermiş olduğu yeni bir beyanname niteliğinde

görülmektedir. Bu şekilde verilen beyannamede esas itibariyle mükellef üzerine düşen bir hatadan bahsedilemez. Ancak dolaylı da olsa mükellefin vergilendirmeye ilişkin işlemlerinde bir yanlışlık olduğu ve düzeltilmesi ihtiyacı ortaya çıktığı açıktır. Bu husus hukuka uygun vergilendirme yapılabilmesi için bir gereklilik oluşturmaktadır. Bununla birlikte mükellefin davranışından kaynaklanmayan bir sebeple daha önceden verilen beyannamenin düzeltilerek yeniden verilmiş olması üzerine mükellefin yeni bir vergi ya da ceza ile karşılaşmamak gibi haklı bir beklentiye girdiği de ifade edilebilmektedir.

Bu beklentinin gerçekleşmemesi, başka bir ifadeyle vergi idaresinin verilen düzeltme beyannamesine dayanarak vergi tarh etmesi veya ceza kesmesi durumunda bu işleme karşı tekrar hata düzeltme yoluna başvurulup başvurulamayacağı veya dava açılıp açılmayacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Nitekim düzeltme beyannamesi üzerine gerçekleştirilen işlem, beyan üzerine tarhiyat işlemi olacaktır. Bu sorunun ilk aşamasını oluşturan hata düzeltme yoluna başvurunun yapılıp yapılamayacağına ilişkin olarak; düzeltme beyannamesi üzerinde bir vergi hatası olduğu takdirde idarenin bunu tespiti ya da mükellefin tekrar başvurusu üzerine hata düzeltme yolunun denenebileceği ifade edilmelidir. Bununla birlikte verilen düzeltme beyannamesinin artık bir hata içermemesi durumunda, bu beyanın zaten tespit üzerine verilmiş olması sebebiyle tekrar düzeltmeye konu edilemeyecektir.

3. Düzeltme Beyannamesi Üzerinden Tarh Edilen Vergi ve Cezalara Karşı Dava Açılması

İdarenin talebi doğrultusunda verilen düzeltme beyannamelerinde mükellefin haklı beklentisine rağmen bir vergi tarh edilmesi veya ceza kesilmesi durumunda yargı yoluna başvurulup başvurulamayacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Yukarıda da değinildiği üzere bu şekilde yapılan tarhiyatın beyana dayalı olması sebebiyle ancak vergi hatası ve ihtirazi kayıtlı beyan şartlarından birinin mevcut olması durumunda bu sorunun çözümü söz konusu olabilecektir.

Düzeltilme beyanı üzerinden yapılan tarhiyatta yeni bir hata olduğunun tespit edildiği durumlarda hata düzeltme yolundan ayrı olarak, doğrudan vergi yargısına başvurulmasının mümkün olabileceği ifade edilmelidir. Nitekim yeni bir işlem olarak kabul ettiğimiz düzeltme beyanında vergi hatası bulunması üzerine, aynı süresinde verilmiş olan beyannamelerde tespit edilen hatalara karşı hata düzeltme yolu denenmeden dava açılabilmesi hakkının olduğu gibi işlem yapılabilirdir. Öte yandan, düzeltme beyannamesinde yeni bir vergi hatası olmadığı durumlarda yargı yoluna başvurulamayacağı da açıktır.

Beyan üzerine tarh edilen vergilere karşı dava açılabilmesine imkan sağlayan diğer şart olarak ihtirazi kayıtlı beyanname verilmesi açısından ise; verilen düzeltme beyannamesinin yeni bir işlem olması dolayısıyla şerh uygulanabileceğini düşünmekteyiz. Başka bir ifadeyle, düzeltme beyanlarının da ihtirazi kayıt konularak yapılması mümkün görülmektedir. Neticede mükellef, vergi idaresinin yapmış olduğu yönlendirmeye katılmak mecburiyetinde değildir. Bu halde ek bir yükümlülük veya ceza ile karşılaşmamak amacıyla vergi idaresinin talebine uygun davranan mükellefin bu düzeltme beyanına şerh koyması, işleme karşı dava açılma hakkını kazanmasına olanak tanıyacaktır. Aksi durumda ise her ne kadar idarenin talebi üzerine düzenlenmiş olursa olsun mükellefin kendi beyanına karşı dava açamayacağı kuralının işlerliğini sürdüreceği ifade edilebilir. Nitekim bu durumda her ne kadar mükellefe yüklenebilecek bir kusur mevcut olmasa da ortada bir vergi kaybı mevcut olabilmekte ve bunun telafi edilmesi ihtiyacı doğmaktadır.

Bu husus verginin aslı ve vergi cezası açısından ayrılarak değerlendirilebilir. Kanımızca vergi cezaları bakımından, düzeltme beyanı üzerine işlemde bulunulmaması gerekmektedir. Çünkü VUK'un 369/1. maddesine göre yanılma halinde mükellefe ceza kesilmemesi esastır. Dolayısıyla düzeltme beyanı üzerinden mükellef aleyhine vergi cezası kesilmiş olması durumunda ihtirazi kayıt bulunmasa dahi doğrudan dava açma hakkı mevcut olmalıdır. Öte yandan verginin aslı açısından düzeltme beyanı üzerinden yeni tarhiyat yapılması veya eksik tarhiyatın ikmal edilmesi, zaten en başta tarh edilmesi gereken vergi borcunun tadili anlamına gelecektir. Bu sebeple düzeltme beyanına dayanarak tarh edilen vergilere karşı ancak ihtirazi kayıt konulmuş olması durumunda dava açılabilmesi mümkün görülmektedir. Bununla birlikte mükellefin düzeltme beyannamesi vermeden, hakkında tarhiyat yapılmasını bekleyerek bu tarhiyata karşı dava açma yoluna girişmesi de ihtimal dâhilindedir (Göker ve Yılmazoğlu, 2017: 88).

Konu ile ilgili Danıştay'ın çokça kararları mevcuttur. Danıştay, genel olarak düzeltme beyannamelerine ihtirazi kayıt konulmasının dava açma hakkı tanımayacağı şeklinde içtihat oluşturmuştur. Bu yöndeki bir kararında Danıştay; "idarenin müeyyideli yazısı doğrultusunda verilen düzeltme beyannamesine konulan ihtirazi kayıt tarh ve tahakkuk ettirilen vergi, gecikme faizi ve cezalara karşı dava açma hakkı vereceğini" belirtmiştir¹. Benzer şekilde farklı bir kararda; süresinde verilen ihtirazi kayıtlı beyana karşı dava açılmaması üzerine daha sonra verilen düzeltme beyannamesinde ihtirazi kayıt bulunmasının beyan edilen matraha karşı dava açma

¹ Danıştay VDDK. E. 2020/527, K. 2020/607.

hakkını vermediği belirtilmiştir². Başka bir kararda Danıştay, “ihtirazi kaydın beyanname verme süresi içinde verilen beyannamelere konulması gerektiği” yönündeki Bölge İdare Mahkemesi (BİM) kararını hukuka uygun bulmuştur³. Öte yandan, güncel bir kararında Danıştay Dava Dairesi; idarenin yönlendirmesi sonucunda düzeltme beyannamesi vermek mecburiyetinde kalan mükellefin bu beyana ihtirazi kayıt koyması halinde dava açma hakkının olduğuna yönelik değerlendirmede bulunmuştur⁴. Bu kararda Danıştay’ın, Anayasa Mahkemesi’ne yapılan bireysel başvuru üzerine verdiği karara dayandığı görülmektedir.

Anayasa Mahkemesi, kendisine yapılan bireysel başvuru üzerine konuyu incelemiştir⁵. İlgili başvuruda, mükellefin hizmet aldığı firma tarafından işlenen vergi kaçakçılığı suçu (sahte fatura) nedeniyle hakkında düzenlenen vergi tekniği raporuna istinaden vergi idaresi tarafından düzeltme beyannamesi vermesi istenmiştir. Mükellef de vergi idaresinin talebi doğrultusunda düzeltme beyannamesi vermiş ancak ihtirazi kayıt koymuştur. Vergi idaresinin mükellef hakkında katma değer vergisi ve gecikme faizi tarh etmesi ile vergi ziyayı cezası kesmesi üzerine mükellef dava yoluna başvurmuştur. İlk derece vergi mahkemesi mükellefin iptal talebini reddetmiş; BİM ise mükellef hakkında inceleme ve tespit işlemi yapılmadan cezalı tarhiyat yapılamayacağı gerekçesiyle istinaf talebini kabul ederek ilk derece mahkemesi kararını bozmuştur. Bunun üzerine vergi idaresi tarafından karar düzeltme yoluna başvurulmuş ve BİM kararı, beyan süresinin geçmiş olması üzerine ihtirazi kayıt konmasının dava hakkı vermeyeceği gerekçesiyle vergi mahkemesi kararının onaması yönünde değiştirilmiştir. Mükellef, kanun yolunun tükenmiş olması sebebiyle Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru yoluna gitmiştir. Anayasa Mahkemesi, idarenin yönlendirmesi üzerine verilen düzeltme beyannamesinde ihtirazi kayıt konmasına rağmen dava açma hakkının tanınmamasını hukuk denetimi dışında bir alan oluşturacağı gerekçesiyle hak ihlali olarak değerlendirmiştir.

Sonuç

Mükelleflerin kendi beyanlarına karşı dava açabilmeleri ancak iki şarttan birinin mevcut olması durumunda mümkün olabilmektedir. Bunlar vergi hatalarının mevcudiyeti ve beyannamenin ihtirazi kayıt ile verilmiş olması halleridir. Bu durum mükellefin kendi iradesine rağmen ortaya çıkan yersiz bir işlemin denetime tabi tutularak telafi edilmesine imkân tanımaktadır.

Hata, aldatma kastı olmaksızın gerçekleşen yanılmalarıdır. Hatalı işlemin düzeltilmesi, işlemlerin hukuka uygun halde sürdürülmesini sağlar. Bu açıdan vergi hatalarının tespiti ve düzeltilmesi ile hem mükellefin vergi idaresine olan güveni artırılmakta hem de vergiye uyum süreci kolaylaştırılmaktadır. Nitekim mükellef bir hata yapıldığı takdirde bunun düzeltilerek telafi edileceği bilincine ulaşmaktadır. Öte yandan vergi hatalarının tespiti ve düzeltilmesi, idarenin kanuniliği bağlamında hukuk devletinin amaçlarına hizmet edecektir. İşlemleri hukuka uygun halde sürdüren vergi idaresine olan güvenin artması vergi güvenliğinin sağlanmasına katkı sunacaktır.

Mükellefin kendi beyanına karşı dava açabilmesine imkân tanıyan diğer yol olarak ihtirazi kayıtla beyan verilmesi halinde, mükellefin beyanname verme ödevini ihlal etmemek ve dürüst davranmak maksadıyla hareket ettiği kabul edilmektedir. Bu durum, beyan esasının kabul edildiği modern vergi sistemlerinin bir gerekliliğidir. Çünkü güven ilişkisi üzerine kurulu olan bu sistemde mükellefin üzerine düşen ödevi zamanında yerine getirebilmek için eylemde bulunması karşılığında çelişkili gördüğü hususların yargı denetimine tabi olmasını talep etme yetkisi ile donatılması gerekmektedir. Bu çerçevede mükellefler, kendi beyanlarında çelişkili gördükleri hususlara çekince koyarak vergisel ödevlerini yerine getirmekte ancak bunlara karşı dava açma hakkına da sahip olmaktadır.

Uygulamada bu iki yöntemin iç içe geçtiği bir alan söz konusu olabilmektedir. Bu durumda mükelleflerin düzeltme yoluyla beyanda buldukları ancak bu beyanın vergi idaresi tarafından talep edilmesi üzerine mükellefin ihtirazi kayıt yoluna başvurdukları görülmektedir. Mükellefler düzeltme beyanının vergi idaresi tarafından istenmiş olması sebebiyle haklarında ek bir mali yükümlülük veya ceza kesme işleminin olmayacağı beklentisine girmektedir. Öte yandan vergi idaresi de zaten en başta olması gereken işleme düzeltme ile ulaşılmış olması sebebiyle tarhiyat yapabilmekte ve ceza kesebilmektedir. Bu durumda düzeltme beyanının ihtirazi kayıtla verilmiş olmasının bu şekilde yapılan tarhiyatlara karşı dava açma hakkını tanıyıp tanımadığı sorunu ortaya çıkmaktadır.

² Danıştay VDDK. E. 2020/1649, K. 2022/590.

³ Danıştay VDDK. E. 2020/207, K. 2021/371.

⁴ Danıştay 9. Daire. E. 2021/3070, K. 2023/233.

⁵ Anayasa Mahkemesi. Baş. 2015/15100, K.t. 27/2/2019.

Danıştay, uzun bir süreçle ihtirazi kayıt hakkının sadece süresinde yapılan beyannameler açısından dava hakkı verdiği yönünde içtihat oluşturmuştur. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi, kendisine yapılan bireysel başvuru neticesinde konuyu mülkiyet hakkı kapsamında değerlendirerek ihtirazi kayıtlarla verilen düzeltme beyannamelerinin de dava yolu ile denetlenmesi gerektiğine hükmetmiş ve başvuruyu haklı görmüştür. Ancak bu karardan sonra da Danıştay'ın ilgili içtihadını sürdürdüğü görülmektedir. Pek tabii ki Anayasa Mahkemesi'nin verdiği karar, bireysel başvuru üzerine olması sebebiyle somut olay bakımından bir hak kaybı tespiti yapmaktadır. Bu açıdan Danıştay'ın içtihadı üzerinde doğrudan bir etkisi olmayacağı açıktır. Bununla birlikte Danıştay'ın güncel bir kararında, Anayasa Mahkemesi'nin söz konusu kararına atıfta bulunularak, bu doğrultuda yeni bir içtihat oluşturulmaya başlandığı tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, konunun düzeltme beyannamesinin mahiyeti çerçevesinde vergi aslı ve cezaları bakımından farklı şekillerde değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu çerçevede, düzeltme beyannamesi yeni bir işlem olarak kabul edilmelidir. Burada öncelikle düzeltme beyannamesi üzerine, mükellef hakkında ceza kesme işlemi yapılmaması gerektiği düşünülmektedir. Nitekim düzeltme beyannamesinin verilmesi, her şeyden önce ortada bir hata bulunması sebebine dayanmaktadır.

Düzeltilme beyannamesinin de vergi hatası içermesi durumunda, buna dayanılarak yapılan tarhiyatlara karşı tekrar hata düzeltme talebinde bulunulması ve bunun sonucuna göre ya da doğrudan vergi yargısına başvurulmasının mümkün olduğu değerlendirilmiştir. Düzeltme beyannamesinin vergi hatası içermemesi halinde ise hata düzeltme yoluna ve dava yoluna başvurulması mümkün olmayacaktır.

Düzeltilme beyannamesinin ihtirazi kayıtlarla verilmesi halinde, ihtirazi kayıt hakkının kullanımına ilişkin kanunda açıkça bir sınırlama öngörülmemiş olması sebebiyle, aynı süresinde verilen beyannamelerde olduğu gibi dava yoluna başvurma yetkisinin mevcut olduğu değerlendirilmiştir. Aksi durumda Anayasa Mahkemesi'nin kararında belirtildiği gibi yargı denetimi dışında bırakılmış bir alan meydana çıkacak ve mükellefin vergi idaresi karşısındaki korunma kabiliyeti sınırlandırılmış olacaktır.

Kaynakça

- Bayar, İ. N. (2015). Türkiye’de Düzeltme Yolu: Kapsam ve İçerik Tartışmaları. B. Yaltı (Ed), *Vergi Uyuşmazlıklarının Çözümü: Barışçıl Mekanizmalar* içinde (ss. 31-70). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Biniş, M. (2012). *Türk Vergi Hukukunda Vergi Hataları ve Sonuçları*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Demirbaş, T. (2013). *Ceza Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Doğrusöz, B. (2002). Vergi Hukukunda İhtirazi Kayıt ve Pişmanlıkla Beyan. *Mali Çözüm*, 58, 1-3.
- Erdem, T. (2012). *Vergi Hukukunda Uyuşmazlıklarının İdari Aşamada Çözümü ve Alternatif Çözüm Yolları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Göker, C. ve Yılmazoğlu, Y. E. (2017). Süresinden Sonra İhtirazî Kayıtle Verilen Düzeltme Beyannamesi Nedeniyle Tahakkuk Eden Verginin İdari Davaya Konu Edilebilirliği, Mahkemeye Erişim Hakkı ve Mülkiyet Hakkının Korunmasında Devletin Pozitif Yükümlülükleri Bağlamında Bir Değerlendirme. *AÜHFD*, 2017/3, 81-100.
- Karakoç, Y. (2021). *Vergi Yargılaması Hukuku Ders Kitabı*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Kılıç, D. H. (2023). *Türk Vergi Hukukunda Hata Kavramı ve Düzeltme Yolu*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Kızılot, Ş. ve Kızılot, Z. (2013). *Vergi İhtilafları ve Çözüm Yolları*. Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.
- Ortaç, F. R. ve Yılmaz Furtuna, E. (2017). Pişmanlıkla Verilen Beyannamenin İhtirazi Kayıtle Verilebilmesi Üzerine Bir Değerlendirme. *İNÜHFD*, 8(2), 423-452.
- Ömercioğlu, A. (2022). *Vergi İtaatsizliği*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Öncel, M., Kumrulu, A., Çağan, N. ve Göker, C. (2021). *Vergi Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Saban, N. (2021). *Vergi Hukuku*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Saraçoğlu, F., Pürsünlerli Çakar, E. ve Ömercioğlu, A. (2022). *Vergi Hukuku*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Türkbay, Ö. (2012). *Vergi Uyuşmazlıklarının Çözümünde Kanun Yolları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yayla, İ. E. ve Bayar, E. (2019). İhtirazi Kayıtle Verilen Düzeltme Beyannameleriyle İlgili Açılan Vergi Davalarının Esastan İncelenmeden Reddi Nedeniyle Mülkiyet Hakkının İhlali. *Mali Hukuk Dergisi*, 15(172), 805-814.

Yararlanılan Yargı Kararları

- Anayasa Mahkemesi. Baş. 2015/15100, K.t. 27/2/2019.
- Danıştay 9. Daire. E. 2021/3070, K. 2023/233.
- Danıştay VDDK. E. 2020/1649, K. 2022/590.
- Danıştay VDDK. E. 2020/207, K. 2021/371.
- Danıştay VDDK. E. 2020/527, K. 2020/607.

Uluslararası Sosyal Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi

International Journal of Social, Political and Financial Researches

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ussmad>

Freudyen İktisat Üzerine Bir Kitap İncelemesi : Erdem Seçilmiş, Freudyen İktisat, Efil Yayınevi, 2017

Osman GÜLDEN, Arş. Gör. Dr.

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, Mali İktisat Anabilim Dalı, osman.gulden@cbu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3019-5297

ÖZ

Sigmund Freud'un psikanalitik yaklaşımının iktisadi düşünceler üzerindeki etkilerini konu alan bu eser, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; iktisat biliminin bilgiye erişimi ve kullandığı yöntemler, iktisadın bilgiyi anlamlandırması, insan doğasını ve davranışlarını kavrayış metotları yorumlanmaktadır. İkinci bölümde; önceki bölümdeki kavramların iktisat bilim felsefesinde ivmelendirdiği dönüşümün ortaya çıkardığı yeni iktisadi yaklaşımlar irdelenmektedir. Bu yaklaşımlar; ekonofizik (termoekonomi ve kuantum ekonomisi), nöroekonomi, ekolojik iktisat (Gaia teorisi), kompleksite iktisadi ve evrimsel oyun teorisinden oluşmaktadır. Üçüncü bölümde ise, Sigmund Freud'un psikanaliz yöntemleri ile iktisadi harmanlamakta ve yeni bir yaklaşım önermektedir. İktisadi mekanizmalar ve karar alma süreçleri içerisinde Freud'un "psişesini" dahil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Freudyen İktisat, Psikanaliz, Sigmund Freud, Psişe, Heterodoks İktisat

Jel Kodları: A12, B5, B55, D91

A Book Review on Freudian Economics: Erdem Seçilmiş, Freudian Economics, Efil Publishing, 2017

ABSTRACT

This study deals with the effects of three parts of Sigmund Freud's psychoanalytic approach to economic thoughts. In the first part, access to information and methods used by economics, interpretation of information by economics, and ways of understanding human nature and behaviors are interpreted. In the second part, The new economic approaches brought about by the transformation accelerated by the concepts in the previous chapter in the philosophy of economics are examined. These approaches include econophysics (thermoeconomics and quantum economics), neuroeconomics, ecological economics (Gaia theory), complexity economics, and evolutionary game theory. In the third chapter, he blends Sigmund Freud's psychoanalysis methods with economics and proposes a new approach incorporating Freud's "psyche" into economic mechanisms and decision-making processes.

Keywords: Freudian Economics, Psychoanalysis, Sigmund Freud, Psyche, Heterodox Economics

Jel Codes: A12, B5, B55, D91

Giriş

İnsan davranışlarını rasyonalite katılığı içerisinde değerlendirmek, ana akım ve ortodoks iktisadi öngörülerindeki sapmalara ve yanlışlara zemin hazırlamaktadır. Seçilmiş'e göre insan doğası ve davranışlarının öngörülemez yapısı, iktisadi düşüncelerin tasnif edilmesindeki en önemli zorluklardan biridir. Ortodoks iktisat politikalarının insanı "homo economicus" varsayımının içerisinde bir sabit olarak belirlenmesine eleştirel yaklaşmaktadır. Bu sebeple yazar, heterodoks akımların ayrık yönünü bu zemin üzerinden değerlendirmekte ve işlemektedir. Ek olarak, iktisadi ve sosyal gerçekliklere ulaşmak için başvurulan yöntem bilimindeki paradigma değişimine dikkat çekmektedir. İnsanların temel amacını faydalarını en çoklamak olarak varsayan metodolojik bireycilik eleştirilmekte ve hayatını anlam üzerine inşa eden insanı tanımlayan fenomenolojik yaklaşım benimsenmektedir. İnsan sadece dış dünya ile ilişki içerisinde olan bir iktisadi ve sosyal özne değil; aynı zamanda iç ve dış dünyasındaki karmaşaları, çatışmaları, güdülerini, zorlantıları anlamaya ve anlamlandırmaya çalışan bir varlıktır (Seçilmiş, 2017:7). İktisadi davranışları salt özne odaklanarak anlamaya çalışmak yerine, öznenin ve nesnenin tüm ilişkilerinin¹ ve bağlantısallığının değerlendirmeye alınmasını önermektedir. Son on yılda bilimin evrene, insana ve doğaya bakışında büyük bir paradigma değişimi yaşanmaktadır. (Kılıç, 2020:12-14), bu değişimi bağlantısal bütünsellik ve yaşamdaşlık kavramları ile açıklamaktadır. Kılıç'a göre bilimsel yöntemin merkezinde bulunan insan algısının ve gözlemlerinin yerini, artık yaşam ağı ve algısı almaktadır. '*Yaşam ve doğanın merkezinde insan vardır ve hakikat yalnızca insan gözlemiyle ortaya koyulur*' anlayışı değişmekte ve '*İnsan yaşamın bir parçasıdır ve bu ağın içerisinde anlam kazanan bir yaşamdaştır*' dönüşmektedir (Kılıç, 2022). Seçilmiş ve Kılıç, değişmekte ve dönüşmekte olan geleneksel-pozitivist bilimsel metodolojiye yönelik benzer eleştirilerde bulunmaktadır. Yazarlar, hakikate ulaşmak için çok boyutlu, grift ve dinamik bir bilimsel metod izlenmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Ek olarak Seçilmiş, ortodoks iktisadi politikaların benimsediği Newtoncu ve deterministik varsayımların kuantum mekaniği ile zayıfladığına dikkat çekmektedir (Seçilmiş, 2017:13). Yazar bu zayıflamaya Heisenberg belirsizlik ilkesi² çerçevesinde cevap aramakta ve bu doğrultuda deterministik-ortodoksi iktisadi varsayımları eleştirmektedir.

1. Yeni İktisadi Akımlar: Heterodoks Yaklaşımlar

İkinci bölümde, bilimsel metodolojideki dönüşüm bağlamında ortaya çıkan yeni iktisadi akımlara yer verilmektedir. Ekonofizik, nöroekonomi, ekolojik iktisat, kompleksite iktisadi ve evrimsel oyun teorisi'nden oluşan bu iktisadi düşüncelerin ortak özelliği; geleneksel iktisadi akımların bilimsel metodolojilerindeki kesinliği, katılığı, donuk varsayımları ve keskin rasyonel çizgileri reddetmesidir. Bu sebeple Seçilmiş; dinamik, interdisipliner, bulanık ve kompleks bir bakış açısıyla bu yaklaşımları okuyucuya aktarmaktadır. Bu yaklaşımlardan ekonofiziği, fizik bilimindeki gelişmelerin iktisadi problemlerin çözümü üzerinden tanımlamaktadır. Kuantum fiziği ve başta "entropi" olmak üzere termodinamik yasaları üzerinden temel alan bu tanımlamada; her sistemin bozulma eğiliminde olduğu, enerji kaybettiği ve dolayısıyla pozitivist modellerin varsayımlarının da bu akıbetten kaçamayacağına altını çizmektedir (Seçilmiş, 2017:21; Seçilmiş, 2016). İnsan'a ve iktisada dair her sabit, aşınma eğilimindedir ve insanlığın sabitler üzerinden kurduğu sistemler de aşınmaktadır. Bu aşınma karşımıza en belirgin haliyle küresel ısınma ve iklim değişikliği krizi ile çıkmaktadır. Termodinamik yasalarını göz ardı edebilen ana-akım iktisadi politikalar sürdürülemez bir yapıda olmakla birlikte; sürekli birbirini besleyen sosyal, siyasal, iktisadi krizlerin de önemli sebeplerindedir. İkinci bölümde yorumlanan bir diğer önemli yaklaşım nöroekonomi ise karar alma süreçlerini ve iktisadi davranışları insan zihni üzerinden yorumlamaktadır. Nöroloji, psikiyatri ve iktisat biliminin bir araya getirerek duygusal ve bilişsel sistemlerin iktisadi süreç üzerindeki etkisini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Yazara göre, ana akım iktisat politikalarının sürdürülemezliğini ortaya koyan yaklaşımlardan biri de ekolojik iktisattır. Bu yaklaşım, doğadaki unsurların metalaştırılarak üretim ve tüketim fonksiyonlarının içerisinde yer almasını eleştirmektedir. Buna göre, dünya yaşayan bir organizmadır ve sürekli bir devinim içerisinde³. Bu sebeple, iktisadi karar alma süreçlerinde varsayılan "homo economicus"⁴'un yerini "homo ecologicus" almakta; insanı sadece faydası ve arzuları ile değil, ekosistem ile ilişkili bir bütün olarak görmektedir (Seçilmiş, 2017:28). İrdelenen bir diğer ayrık iktisadi yaklaşım da kompleksite iktisadidir. Doğa'daki düzenin kaotik, belirsiz, kararsız bir düzen ihtiva ettiğini savunan bu yaklaşım, iktisadi fonksiyonların doğrusal yapısına karşı çıkmaktadır. Ekonomik aktörler sürekli bir dönüşüm halindedir ve anlık fenomenler

¹ Özne-özne, özne – nesne , nesne-nesne ve "Psişe"nin (id-ego-superego) kendi içindeki ilişkileri ve öteki ile bağlantıları.

² Heisenberg belirsizlik ilkesi, belirsizlik ilkesi ya da belirlenemezlik ilkesi: Gözlemcinin atom altı parçacıklarının momentumunu ve konumunu tam olarak ölçemeyeceğini öne süren kuram.

³ Gaia Hipotezi: Yazar ekolojik iktisadi bu hipotez çerçevesinde yorumlamaktadır. Hipoteze göre; Dünya'daki canlı ya da cansız tüm varlıklar bir bütün olarak hareket eder, bu sebeple Dünya başlıca canlı bir organizmadır.

⁴ Hayek, Buchanan, Herbert Simon ve Robert Lucas gibi iktisatçılar da "Homo Economicus"un insan davranışlarını açıklamadaki yetersizliğini savunmaktadır (Akyıldız, 2008:34).

---

oluşturur. Seçilmiş'e göre iktisadi düzen de bu kararsızlığın, belirsizliğin ve kaosun bir uzantısıdır. İktisadi süreçlerin bu kaotik süreç içerisinde yorumlanmasını öneren kompleksite iktisatı, iktisatçılar tarafından her geçen gün daha fazla tartışılmaktadır. İkinci bölümde yer verilen son iktisadi yaklaşım olan evrimsel oyun teorisi, klasik oyun teorisinin açıklamakta zorlandığı ekonomik fenomenlere evrimsel bir bakış açısıyla çözümler sunmaktadır. Ortodoksi oyun teorisinin bireysel fayda maksimizasyonu ve rasyonel tercih varsayımları eleştirilmekte, bu varsayımların sosyal ve biyolojik evrim içerisinde sürekli değiştiği belirtilmektedir. Klasik oyun teorisinde rasyonel bireyin irrasyonel ve hatalı kararlar verebildiğini vurgulayan evrimsel oyun teorisi, kurumların önemine dikkat çekmektedir (Seçilmiş, 2017:38).

2. Freud'un Psikanalizi ve İktisat

Önceki iki bölümde iktisat biliminin doğaya ve insana bakışındaki değişimi yansıtan kavramlar ve iktisadi yaklaşımlar ele alınmaktadır. Bu yaklaşımların ortaya koyduğu epistemolojik ve ontolojik farklılıkların iktisat bilimine olan yansımaları yorumlanmaktadır. Üçüncü ve son bölümde ise Sigmund Freud'un "psikanalizini" ve "psişesini"⁵ iktisat biliminin merkezine koyarak yorumlayan "Freudyen İktisat" yaklaşımı önerilmektedir. Bu yaklaşım, iktisadi ajan olan bireyin stereotipler ile açıklanma yöntemine karşı çıkmaktadır. İktisadi karar alma süreci içerisindeki bireyleri; kendi içsel dünyası içerisindeki çatışmalar, zorlantılar, uzlaşmalar ve bölünmelerle açıklamaktadır. Psişede id-ego-süperego arasında meydana gelen karmaşanın iktisadi izdüşümünü göstermektedir. Seçilmiş bu bölümde, Freud'un öncülüğünde oldukça önemli bir alan açan bu yaklaşımın iktisadi düşünceye katkısını araştırmaktadır. İnsan arzularının ve iradesinin kestirilemez olduğunu ancak açıklanabileceği belirtilmektedir (Russell, 1950). Bu bağlamda John Holland'ın hava şartları örneğine atıf yapılmakta (Rice, 1997:101), her nasıl hava şartları meydana gelmeden önce tam olarak kestirilemiyorsa, insanın arzu ve kararları da kestirilememektedir. Tahmin etmenin güçlüğüne yanı sıra, eylemler ve olaylar meydana geldiğinde açıklamak mümkündür. Doğa olaylarının ne zaman ne şekilde olacağını net bir şekilde bilememesekte; dinamiklerini, ilişkilerini, etkileşimlerini ve ilişkilerini anlamamız daha makul bir yoldur. Benzer şekilde, insanların da içgüdüsel, dürtüsel, duygusal karar ve davranışlarını önceden bilmek yerine bu mekanizmanın tanımlanması ve anlaşılması önem taşımaktadır. Bu önem karşımıza en çok iktisadi, sosyal ve siyasi krizlerde çıkmaktadır. Krizlerde önceden tam olarak tahmin edilemezken, meydana geldikten sonra dinamikleri açıklanmakta, anlamlandırılmakta ve analiz edilmektedir. Sonraki kısımda, Sigmund Freud'un düşüncelerinden etkilenen ve etkileyen önemli iktisatçılardan Keynes ve Veblen'in psikanalitik sentezleri değerlendirilmektedir (Seçilmiş, 2017:47-56).

3. Keynes ve Freudyen İktisat

John Maynard Keynes'in psikanalitik yaklaşımı en çok insanların para ve altın ile olan ilişkisinde görülmektedir. Keynes'e göre spekülasyon para ve altın elde etme arzusu sağlıksız ve güdüsel bir davranıştır. Bu denli güçlü servet elde etme ve birikim güdüsünün temelinde ölümsüz olma isteği yatmaktadır. Keynes ek olarak, piyasanın kollektif yapısının irrasyoneliteye açık olduğunu, toplulukların iktisadi kararlarının mani ataklarına ve histeri krizlerine açık olduğunu belirtmektedir. Thorstein Bunde Veblen ise, bireylerin iktisadi davranışlarındaki içgüdüsel ve dürtüsel etkileri kurumsal bir bakış açısıyla yorumlamaktadır. Devlet kurumunu ve toplumsal kültürü bu dürtüleri baskılayan ve şekillendiren mekanizmalar olarak tanımlamaktadır. Yazar, içgüdüleri baskılama aracı olarak uygarlık ve kültürü Freud'un bakış açısıyla işlemektedir. Uygarlık ve kültür, toplumdaki servet ve refah dağılımını koruyan araçlardır dolayısı ile huzursuz bir statükoyu temsil etmektedir (Seçilmiş, 2017:57). Fakat kurumlar neoliberalizm bağlamında, rasyonel bireyi sadece "ego" ile değerlendirme yanlılığına düşmektedir. Neoliberal iktisadi akım ego'nun tüm benliği temsil ettiğini öne sürmektedir, oysaki birey iktisadi davranışlarını kendi psişesi içerisindeki çatışmalarla verebildiği göz ardı edilmektedir. Freudyen iktisadi düşünce ise, süperego'nun gözetimi altında olan ego'nun iktisadi denklemlerde bireyi temsil etmesini reddetmektedir. Bireyin temsiliyeti, id-ego-süperego arasındaki çatışmadaki belirsizlik olmalıdır ve bu çatışma rasyonel olmak zorunda değildir. Tüketim kararı da içgüdüsel bir karardır ve yoğun bir şekilde bilinç dışından etkilenmektedir. Marjinal tüketim eğilimi (MTE) kavramının bireylerin tüketim kararlarını mekanikleştiren kavram olduğunu belirtmektedir. Gelir seviyesi arttığında MTE'nin düşeceği yönündeki savın bazı ampirik çalışmalarda yanlışlanabildiği görülmektedir. Çünkü, bireylerin arzuları devamlı olarak kendini yenilemeye ve üretmeye devam etmekte, endüstri de bu dinamığe karşılık vermektedir. Seçilmiş, neoklasik iktisadi analizin piyasa aksaklıklarını istisna olarak varsaymasını da eleştirmektedir. Aksaklık durumu istisna değildir ve piyasa özünde kronik sorunlar içermektedir. Mal ve servet elde etme amacı bireylerin fetişi olarak şekillenmektedir. Bu yönüyle mal fetişi, libidonun sonsuz arzularını baskılamaya çalışmaktadır fakat hiçbir zaman tatmin edilemez ve kökleşir. Benzer durum mülkiyet arzusunda da tezahür etmekle birlikte, mülkiyet kaybı da psikanaliz açısından cinsel organın hadım edilmesinin sembolüdür (Seçilmiş, 2017:71).

---

⁵ Bilinç ve bilinç dışı olmak üzere insanın zihninin bütününe açıklamaktadır.

Sonuç

Tüketim ve mülkiyet arzusunun bir fayda ilişkisinden çok libidonun uzantısı olduğu sonucuna varılmaktadır. Fakat bu arzu nesnesine ulaşmak mümkün gözükmemektedir. Piyasa ise bireylerin asla elde edemeyeceği bir nesnenin farklı görünümünde türetilmiş bir yerdir. Dengeye gelemeyeceği aşikâr olan bir piyasanın sürekli krizler yaratması da olağan bir görüntüdür. Bu açıdan eser, neoliberal ekonomilerin krizlerini anlamamız ve anlamlandırabilmemiz için oldukça faydalı bir bakış açısı sunmaktadır. Günümüzde hâkim olan ana akım ve ortodoksi iktisadi anlayışın, rasyonel bakış açısıyla ortaya konan çözüm reçeteleri yine kendi krizlerini yaratmaktadır. Toplumlar ve bireyler, kriz döngüsündeki yerlerini belirleyememekte, anlamlandıramamaktadır. Çünkü rasyonel ve ampirik zorlantılı neoliberal politikaların çözümleri de sorunların bir parçası olmaktan öteye geçmemektedir. Freudyen iktisat kitabı, kriz sarmalındaki ekonomilere ve bireylere bu özel alanı açarak farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Özellikle Covid-19 sonrasında ekonomik krizlere ek olarak meydana gelen sosyal krizleri anlamak için de psikoloji biliminin ve Freud'un yaklaşımlarının önemini anlatmaktadır. Freudyen iktisat dengeyi aramaktan çok bu dengesizliğin dinamiklerini psişe üzerinden değerlendirir. Freud, psişeyi buzdağı olarak tanımlar ve neoklasik öğretiyi buzdağının sadece görünen kısmını değerlendirdiği için eleştirir. Ona göre, buzdağının görünmeyen kısmının iktisadi denklemlerde temsiliyeti yoktur. Seçilmiş, salt faydasının peşinden giden ego'nun rasyonalitesini eleştirmektedir, bunun yerine id-ego-superego dengesizliğinin irrasyonalitesini önerir (Seçilmiş, 2017:86). Sonuç olarak eserde, neoliberal kapitalist sistemi ve krizlerini anlamak için, insan ruhunun bilinç ve bilinçdışı düzeyde tüm dinamiklerinin analize dahil edilmesini şiddetle önerilmektedir.

Kaynakça

Akyıldız, H. (2008). Tartışılan Boyutlarıyla “Homo Economicus”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 29-40.

Kılıç, T. (2020). “Beyindeki Bağlantısallıktan, Yaşamdaki Bağlantısallığa: Yeni Bir Bilim ve Kültür Manifestosu”, *Herkese Bilim ve Teknoloji*, 2020(218):12-14.

Kılıç, T., (2022). *Yeni Bilim Bağlantısallık – Yeni Kültür: Yaşamdaşlık*, Bilim: İstanbul.

Rice, T.J. (1997). *Joyce, Chaos, and Complexity*. University of Illinois Press.

Russell, B. (1950). *Nobel Lecture*. http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/1950/russell-lecture.html.

Seçilmiş, E. (2017). *Freudyen İktisat*. 1. Basım, Efil Yayınevi: Ankara.

Seçilmiş, E. (2016). Coase Teoremine Alternatif Bakış. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 53(612), 9-20.

Mali Araştırmalar Derneği

www.maliarastirmalar.org

dergipark.org.tr/tr/pub/ussmad

www.ussmad-journal.com

ussmad.journal@gmail.com

